DEMIA
ȚIINȚE
ALE
OLITICE
PUBLICII
ALISTE
ROMÂNIA
Institutul
de istorie
și teorie
literară
„George Călinescu"

Revista de istorie și teorie literară

Din sumar:

Studii

Anca Irina Ionescu,

G. Mihăilă,

Mihai Mitu

Texte și documente

Andrei Nestorescu

Literatura în școală

Liliana Botez

Cronica edițiilor

I. C. Chițimia

Note și recenzii

Revista revistelor

EDITURA
ACADEMIEI
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

TOM 31

3 iulie — septembrie

1982

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

Director: ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA
Secretar de redacție: ROXANA SORESCU

REVISTA DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ contribuie la valorificarea științifică a patrimoniului literar național, la dezvoltarea studiilor și cercetărilor de istorie și teorie literară, de literatură universală și comparată, estetică și folcloristică. Revista publică studii, articole, dezbateri, comentarii și documente, recenzii ale cărților și periodicelor de specialitate, note bibliografice și cronici ale vieții științifice, menite să informeze asupra rezultatelor obținute în aceste domenii în țară și în străinătate, să încurajeze schimburile de idei, inițiativele de lucru, punctele de vedere și metodele noi de exploatare și interpretare a fenomenului literar.

Revista, fondată de G. Călinescu, apare fără întrerupere din anul 1952 (între anii 1952 și 1964 cu titlul STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE LITERARĂ ȘI FOLCLOR), fiind singura cu acest profil din România. Este organ al Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu" al Academiei de Științe Sociale și Politice, institut în care lucrează specialiști în literatura română, universală și comparată, estetică, teorie literară, folcloristică etc.

Prin diversitatea preocupărilor ei, prin rubricile introduse începînd cu anul 1974, revista se adresează istoricilor și teoreticienilor literari, comparatiștilor, esteticienilor și folcloriștilor, profesorilor și studenților.

Colaboratorii sînt rugați să trimită textele dactilografiate conform uzanțelor curente, responsabilitatea asupra conținutului acestora revenindu-le integral. Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Corespondența, cărțile și periodicele destinate recenzării și schimbului se vor trimite pe adresa redacției.

Pentru a vă asigura colecția revistei vă puteți abona la ea prin poștă.

APARE DE 4 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI:

Bd. Republicii nr. 13, București
cod 70311

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TOMUL 31
Nr. 3, 1982

Revista de istorie și teorie literară

Sumar

Studii

ANCA IRINA IONESCU, Dimitrie Cantemir și începuturile literaturii bulgare moderne 243
MIHAI MITU, Ecouri goliarde în *Țiganiada* lui Ioan Budai-Deleanu 249
G. MIHĂILĂ, Preocupări filologice și istorico-literare în scrierile lui B. P. Hasdeu din anii 1857—1877. 281

Texte și documente

ANDREI NESTORESCU, Un pamflet versificat de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea 290

Literatura în școală

LILIANA BOTEZ, Despre specificul unor teme literare în scrierile lui Varlaam. 322

Cronica ediției

I. C. CHIȚIMIA, N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, ed. de Dan Simonescu. 327

Note și recenzii

DAN HORIA MAZILU, *Varlaam și Ioasaf* (Cătălina Velculescu); Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești (1731—1918)* (I. C. Chițimia); Circulația în Bulgaria a două cărți slavo-române tipărite la Rîmnic; K. Kuev, *Sădbata na starobălgarskite răkopisi prez vekovete* (Paul Mihail); *Pamjatniki literatury drevnej Rusi* (Gh. Barbă) 329

Revista revistelor 338

Oamenii de știință și pacea

Apelul poporului român adresat Sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite consacrate dezarmării 339
Simpozionul internațional „Oamenii de Știință și Pacea" 341

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TOME 31
No. 3, 1982

The Review of Literary Theory and History

Summary

Studies

ANCA IRINA IONESCU, Dimitrie Cantemir and the Early Modern Bulgarian Literature 243
MIHAI MITU, Goliardic Traces in Ion Budai-Deleanu's *Țiganiada* 249
G. MIHĂILĂ, Philological and Historical-literary Preoccupations in B. P. Hasdeu's Works (1857—1877). 281

Texts and documents

ANDREI NESTORESCU, A Versified Pamphlet of the Late 18th Century 290

Literature in school

LILIANA BOTEZ, On the Specificity of Some Literary Topics in Varlaam's Writings. 322

The Chronicle of Editions

I. C. CHIȚIMIA, N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, edited by Dan Simonescu 327

Notes and Book reviews

DAN HORIA MAZILU, *Varlaam și Ioasaf* (Cătălina Velculescu); Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești (1731—1918)* (I. C. Chițimia); The circulation in Bulgaria of two Slavo-Romanian books printed at Rîmnic; K. Kuev, *Sădbata na starobălgarskite răkopisi prez vekovete* (Paul Mihail); *Pamjatniki literatury drevnej Rusi* (Gh. Barbă). 329

Review of Review 338

Scientes and Peace

Appeal addresed to the special Session of the United Nations Organization devoted to Disarmament 339
The international Symposium "Scientists and Peace" 341

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

DIMITRIE CANTEMIR ŞI ÎNCEPUTURILE LITERATURII BULGARE MODERNE

ANCA IRINA IONESCU

I. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai vieţii spirituale bulgare de la finele veacului al XVIII-lea şi începutul celui următor, arhiepiscopul Sofronie de Vraţa şi-a legat numele, în acelaşi timp, de debutul literaturii bulgare moderne în limba bulgară şi de cultura română, întrucît cea mai mare parte a monumentalei sale lucrări *Исповедание православной веры* şi anume a treia, consacrată expunerii religiei musulmane, reprezintă o traducere adaptată a cunoscutei scrieri a lui Dimitrie Cantemir *Книга систима или состояние мухаммеданской религии*, apărută la St. Petersburg în 1722 şi pe care, fără îndoială, Sofronie a avut ocazia s-o consulte în timpul şederii sale de aproximativ 10 ani în Ţara Românească [1].

Cartea celor trei religii, cum se mai numeşte lucrarea mai sus menţionată a lui Sofronie Vraceanski este formată din trei traduceri distincte, constituind un manuscris destul de voluminos — 352 de file acoperite cu un scris foarte frumos şi îngrijit, aparţinînd probabil autorului însuşi. După moartea autorului, manuscrisul a fost legat într-un singur volum cu *Autobiografia* lui Sofronie Vraceanski *(Житие и страдание)*. Ulterior, manuscrisul a ajuns în colecţia renumitului istoric M. Pogodin în Rusia, apoi a fost achiziţionat de fosta Bibliotecă Imperială din St. Petersburg, actualmente Biblioteca Publică Saltîkov-Şcedrin, unde este înregistrat la nr. 1204 în cadrul colecţiei Pogodin. În epoca modernă, manuscrisul a fost semnalat lumii ştiinţifice pentru prima dată de A. I. Sobolevski [2] care a publicat o descriere detaliată şi un sumar al conţinutului.

Deşi prezintă, credem, o importanţă cu totul deosebită pentru literatura şi limba bulgară, manuscrisul în cauză nu a fost editat încă şi,

---

[1] M. Arnaudov, *Софроний Врачански*, ediţia a 2-a (Библиотека Българска книга), p. 38—67; A. Teodorov-Balan, *Софрони Врачански*, Sofia, 1906, p. 50 ş.u.; N. Oreşkov, *Автобиографията на Софрони Врачански*, Sofia, 1914, p. 74; B. Penev, *История на новата българска литература*, Sofia, 1933, III, p. 272 — 300; P. Dinekov, *Първи възрожденци*, Sofia, 1942, p. 101—127; V. Sl. Kiselkov, *Софроний Врачански. Живот и творчество му*, Sofia, 1963, p. 69—81; Em. Gheorghiev, *Софроний Врачански*, în *История на българската литература, 2. Литература на Възраждане*, Sofia, 1966, p. 69 ş.u. Cf., de asemenea, Sofronie Vraceanski, *Житие и страдание*, Sofia, 1966, p. 49—51.

[2] A. I. Sobolevski, *Неизвестные труды Софрония Врачанского*, în «Известия отделения русского языка и словесности», III, 1908, p. 91.

Revista de istorie şi teorie literară, tom. 31, nr. 3, p. 243—248, Bucureşti, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

în general, a fost puțin studiat [3]. Mai mult chiar, deși cercetători de prestigiu cum ar fi P. P. Panaitescu [4] și V. Sl. Kiselkov [5] au arătat că partea cea mai mare a acestei lucrări, a treia, dedicată religiei musulmane reprezintă o traducere după D. Cantemir, în impunătoarea *Istorie a literaturii bulgare*, în capitolul redactat de E. Gheorghiev referitor la viața și activitatea lui Sofronie se spune : „lucrarea este o compilație de surse rusești și grecești" [6], fără a se menționa care sînt aceste surse.

II. *Motivele care au determinat traducerea.* Ca și în cazul altor lucrări, motivația elaborării ei se găsește în prefață, deși nici aceasta nu este originală ; autorul însă și-a însușit dintre motivele expuse de Cantemir pe cele care i se potriveau și lui. De exemplu, chiar și expunerea cauzelor expansiunii atît de rapide a mahomedanismului, printre care se menționează disensiunile dintre popoarele balcanice — idee subliniată de B. St. Angelov ca absolut originală — se dovedește a nu fi altceva decît o localizare a problemei, pentru că vorbește despre disensiunile dintre greci și bulgari.

Printre motivele cele mai puternice care l-au determinat pe Sofronie Vraceanski să elaboreze această lucrare trebuie să amintim grija lui deosebită pentru cultivarea limbii naționale, pentru luminarea conaționalilor săi, marea sa dorință de a pune la dispoziția bulgarilor însetați de cunoaștere cărți scrise în propria lor limbă, așa cum menționează, dealtfel, chiar autorul în încheierea *Autobiografiei* sale : „De aceea mă trudesc și eu acum, zi și noapte, ca să scriu cîteva cărți în limba noastră bulgărească, pentru ca ceea ce nu am putut să le spun cu gura mea să primească totuși oarecare învățătură de la păcătosul de mine și să citească scrierile mele, să se folosească și să-l roage pe domnul pentru nedemnul de mine" [7].

Un alt scop urmărit de arhiepiscopul de Vrața a fost dorința sa de a oferi bulgarilor informații exacte și cît mai complete în legătură cu cele trei religii practicate la el în țară, pentru a putea dovedi pe această cale superioritatea religiei creștine. Susținînd această idee, Sofronie Vraceanski s-a lăsat condus de rațiuni de ordin politic, întrucît în Bulgaria musulmanismul amenința însăși ființa națională a bulgarilor. În acest sens, considerăm că nu putem fi de acord cu opinia lui E. Gheorghiev care afirmă că „prin opera sa Sofronie se îndepărtează de tradiția medievală care îi plasa pe creștini deasupra tuturor celorlalți și se apropie de toleranța caracteristică epocii Iluminismului" [8]. În întreaga sa operă, dar mai ales în Prefață, atitudinea lui Sofronie este clar antiotomană și antimusulmană ; autorul nu se arată cîtuși de puțin tolerant, dimpotrivă,

---

[3] A. I. Iațimirski, *Мелкие тексты и заметки старинной славянской литературы*, «Известия отделения русского языка и словесности» XXI, 1916, 2, p. 109—117 ; N. Oreșkov, *Автобиографията на Софрони Врачански*, Sofia, 1914 ; B. St. Anghelov, *Софроний Врачански. Материали за живота и творчество му*, în «Известия на Института по българска литература», VII, 1958, p. 309—341 ; T. N. Kopreeva, *Неизвестный источник Жития Софрония*, în «Труды отдела древнерусской литературы», XXIII, 1968, p. 261—275.

[4] *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 219.

[5] *Op. cit.*, p. 166.

[6] E. Gheorghiev, *op. cit.*, p. 172.

[7] Sofronie Vraceanski, *Жизнеописание*, ediție îngrijită de N. M. Dilevskaia, A. N. Robinson, Leningrad, 1976, p. 47.

[8] E. Gheorghiev, *op. cit.*, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

îl numeşte pe Mahomed „prorocul mincinos" iar confesiunea propovăduită de acesta, „o religie a porcilor". Aşadar, dorinţa supremă şi nedisimulată a lui Sofronie este menţinerea şi consolidarea credinţei creştine.

III. *Originalul şi traducerea.* Pus în faţa textului extrem de savant şi pretenţios al lucrării lui Cantemir, Sofronie a avut de îndeplinit o sarcină destul de anevoioasă. Pe de o parte, era primul cărturar bulgar care se străduia să fixeze în scris limba naţională, lovindu-se, din această cauză, de dificultăţile inerente unei atari situaţii. Pe de altă parte, dorea să ofere conaţionalilor săi o scriere accesibilă şi o lectură atractivă, mai curînd polemică decît savantă, avînd în primul rînd darul de a-l convinge şi, în subsidiar, sarcina de a-l informa pe cititor. Astfel, Sofronie a operat mai multe modificări în traducerea sa faţă de original, şi anume :

1. *Structurarea diferită a materialului.* Vraceanski a renunţat la împărţirea lucrării în *Cărţi* şi *Capitole*, aşa cum era la Cantemir, a comprimat multe din paragrafele conţinînd diverse explicaţii ştiinţifice savante şi a prezentat într-un singur capitol, ultimul, toate informaţiile cu privire la ştiinţe, care ocupă la Cantemir 7 capitole din Cartea a VI-a. Sofronie a inversat, de asemenea, locul unor cărţi şi capitole, stabilind o altă succesiune în relatarea informaţiilor. Astfel, Cartea a IV-a este aşezată înaintea Cărţii a III-a căci, probabil, autorului i s-a părut mai logic să-şi informeze cititorii mai întîi despre crearea lumii şi după aceea despre sfîrşitul ei şi Apocalips ; capitolul despre moaştele profetului este mutat din Cartea I spre sfîrşitul lucrării, după capitolele despre rai şi iad.

2. *Omisiuni.* În general, Sofronie a omis din textul lui Cantemir toate pasajele care nu aveau o legătură directă cu explicarea religiei mahomedane sau erau considerate prea „savante". El a renunţat, astfel, la capitolele 1, 3, 4 şi 5 din Cartea I intitulată *Despre pseudoprofetul Muhammed*[9] *(О лжепроюце Мухаммеде)*, care tratau despre : 1. *Despre numele lui Muhammed (О именах Мухаммедовых)*, 3. *Despre persoana lui Muhammed (О персоне Мухаммедове)*, 4. *Despre moravurile lui Muhammed (О нравех Мухаммедовых)* şi 5. *Despre începutul prorocirei mincinoase a lui Muhammed (О начале лжепрочества Мухаммедова)*.

În interiorul capitolelor pe care le-a păstrat, el a eliminat anumite pasaje în conformitate cu aceleaşi criterii menţionate mai sus, aşa cum este cazul, de exemplu, cu pasajul referitor la modalitatea de calculare a calendarului (Cantemir, p. 41 ş.u.) din Cartea I, cap. 2, apoi ultimul paragraf din capitolul referitor la *Primirea Legii (О восприятии закона)*. Din aceleaşi motive a fost eliminat şi ultimul paragraf din Cartea a II-a, cap. 2. *Despre cartea Muhammedie*, intitulat *Caracterele „Curanului" (Характир Куранов)* unde sînt expuse diferenţele dintre scrierea *nesh*, folosită de arabi, indieni şi turci şi scrierea *talik*, utilizată de către persani.

---

[9] Citarea se face pentru versiunea românească a lucrării lui Cantemir după : Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*. Traducere, studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea, Bucureşti, 1977, iar pentru lucrarea lui Sofronie Vraceanski după manuscrisul 1204 din colecţia Pogodin, Biblioteca publică Saltîkov-Scedrin din Leningrad, menţionat mai sus în cuprinsul lucrării,.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Toate considerațiile savante au fost eliminate și din expunerea *Despre teologie* (Cantemir, Cartea IV, cap. 1), capitolul respectiv din versiunea lui Vraceanski începînd direct cu *Catehismul muḥammedan*. Fără îndoială, aceleași motive l-au îndemnat pe traducător să elimine și pasajul referitor la prioritatea sufletului sau a intelectului din versiunea lui Cantemir (Cartea a VI-a, cap. 4).

În anumite cazuri, omiterea unui pasaj din textul original nu se datorează nevoii de simplificare, ci unor considerente de alt ordin. Astfel, lăsîndu-se antrenat de dorința de a pune în evidență caracterul „mincinos" al religiei mohamedane, Sofronie a acceptat toate argumentele respinse de Cantemir drept nefondate, și anume faptul că textul *Coranului* a fost redactat în versete, ceea ce îl obligă să renunțe la paragraful corespunzător din textul lui Cantemir în care acesta demonstra că argumentul respectiv împotriva religiei mohamedane nu era suficient de fondat (Cantemir, Cartea I, cap. 4).

O altă categorie de omisiuni este constituită de fragmentele memorialistice în care Cantemir relata evenimente cu caracter personal sau al căror martor fusese [10]. Sofronie a eliminat cu grijă toate frazele care făceau aluzie la țarul Petru cel Mare care îl sfătuise pe Cantemir să scrie această carte. În mod similar, el a omis la sfîrșitul Capitolului al 6-lea din Cartea a IV-a ultimul paragraf, în care era vorba de o discuție survenită la Constantinopol între Cantemir și un erudit musulman, cu privire la așa-numitele miracole făcute de profet. Întrebat cum este posibil ca el, ca fizician și matematician, să dea crezare unor relatări care contraziceau legile fizicii, acesta răspunse: „Ca fizician și matematician știu prea bine că luna nu se poate rupe, nici încăpea în mîinile profetului (la fel și despre celelalte), dar ca musulman și ucenic credincios al *Curanului* cred, fără îndoială, după cum se povestește în *Curan*, că toate acestea s-au făcut și sînt cu putință; nu se contrazice așadar axioma (sentința) care zice că unul și același lucru nu poate fi în același timp și adevărat, și fals, pentru că cele ce sînt contradictorii numai pentru mintea noastră sînt cu neputință, dar nu și pentru voia lui Dumnezeu și atotputernicia lui. De unde — a zis — se poate conchide că toate acelea au fost, pentru că așa a voit Dumnezeu" (Cantemir, 169—170). Considerăm că, în acest caz, nu este vorba numai de o simplă omisiune a unui pasaj cu caracter autobiografic, întrucît în alte împrejurări Vraceanski nu a renunțat la fragmente similare, ci le-a relatat ca și cînd le-ar fi trăit el însuși [11]. Este vorba, mai curînd, de faptul că atitudinea lui Cantemir nu i se părea suficient de intransigentă cu privire la religia mohamedană. Într-adevăr, ca scuză și răspuns la întrebarea care îl punea în încurcătură, eruditul musulman a citat cunoscuta maximă biblică cu privire la trecerea cămilei prin urechea acului: „Nu este mai lesne cămilei să treacă prin urechea acului decît lunii să fie frîntă" (Cantemir, 170).

3. În ceea ce privește *adausurile* față de textul lui Cantemir, ele se datorează unor cauze multiple și variate. Astfel, multe dintre ele servesc la sublinierea atitudinii antimusulmane a traducătorului, care se concre-

[10] Cf., în acest sens, și T. N. Kopreeva, *op. cit.*, p. 61.
[11] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tizează în fraze adnotate marginal sau, uneori, inserate chiar în text, cum ar fi : «Боже мой, бива ли тая работа, като луната колко землята голяма да влезе оу ракава и да я приломи!» (O doamne, este oare posibil ca luna, care este la fel de mare ca pămîntul să intre într-o mînecă şi să se frîngă?!); «Виждте лжа голяма, когии бил Мойсей и когии бил Мохамед!» (Vedeţi cîta mai minciuna : cînd a fost Moise şi cînd a fost Mohamed !); sau : «Виждте коварного чл҃ка наиде време!» (Aţi văzut făţarnicul, a găsit momentul !); sau : «Виждте лжепророк: доскоро рече потребися вся земля и чл҃вци и скотини, останат само мусулманите. Ама от къде са узеха тия евреи?» (Vedeţi profetul mincinos : mai înainte zicea că a pierit toată lumea şi oamenii şi animalele şi au rămas numai mohamedanii. Dar atunci de unde au apărut evreii?) sau : «Виждте несогласие? чи они морето и водата все и тиха — ами кое друго е морето?» (Vedeţi nepotrivirea? că marea şi apele au amuţit ; dar ce altceva e marea?).

Sau, altă dată, referitor la afirmaţia din *Coran* după care Mariam, mama lui Isus, ar fi fost sora lui Moise, alături de o scurtă adnotare marginală găsim din nou exclamaţia : Виждте лжа голяма! когии бил Мойсей, когии Иисус!» (Ia te uită ce minciună mare ! Cînd a trăit Moise şi cînd a trăit Isus !). În plus, la fila 221v găsim un comentariu mai întins cu privire la lipsa de fundamentare a afirmaţiei din *Coran* : Ето сега, от това да познаиш нихная явная лжа: скавува *Коран* книга и они веруват заради Мариам, що била сестра на Мойсея и на Аарона. Како е тая Мария матер била и родила Гс҃да нашего Иис҃а Хр҃ста. Виждте и смотрите нихная лжа).

(Iată acu, din aceasta, să înţelegi minciuna lor mare : Cartea Coranului spune şi ei cred că Mariam a fost sora lui Moise şi a lui Aaron. Dar cum putea acea Maria să fie mamă şi să-l nască pe Domnul nostru Isus Cristos. Vedeţi acum şi înţelegeţi minciuna lor.). Vraceanski s-a străduit să sublinieze toate contradicţiile şi neconcordanţele din textul *Coranului*, atrăgînd de fiecare dată atenţia asupra lor (cf. de ex., filele 230r, 232v, 230v etc.).

Printre fragmentele adăugate la textul original se numără şi cele două legende populare, dintre care prima se referă la originea lui Mohamed, iar cea de-a doua este o poveste de dragoste între un prizonier musulman şi o tînără rusoaică. Prima dintre cele două legende urmăreşte să-l discrediteze cît mai mult pe profetul care se lăuda că ar fi primit iluminarea divină şi care, în realitate, avusese una din frecventele sale crize de somnambulism care o îngrijorau profund pe soţia lui (filele 185v—187r).

Printre fragmentele introduse de Vraceanski se cuvine să mai amintim şi de pasajul care încheie prefaţa (tradusă în linii mari, după Prefaţa lui Cantemir), care reprezintă o apologie a religiei creştine, exprimată într-o admirabilă metaforă : „Şi acest îndemn plin de rîvnă m-a împins şi pe mine să alcătuiesc această lucrare despre credinţele şi obiceiurile creştineşti, evreieşti şi turceşti, ca fiecare să citească şi să înţeleagă de ce credinţă ţin creştinii şi de ce credinţă ţin evreii şi turcii. Şi să vadă cît de bună este credinţa creştină în mijlocul acestor credinţe, ca un crin în mijlocul spinilor, curată şi nevinovată, fără de prihană şi viciu. De aceea, să păstrăm cu credinţă această mărturisire, pentru că ea are soroc de viaţă veşnică şi făgăduinţi binecuvîntate pentru viitor".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Merită, de asemenea, să semnalăm, fie și numai foarte pe scurt, comentariul filologic al traducătorului. Transpunînd în limba bulgară un text savant, redactat în limba rusă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, text presărat cu nenumărate neologisme și termeni de specialitate referitori la religia și obiceiurile musulmane, Vraceanski a simțit pe alocuri nevoia de a nota pe margine sensul anumitor cuvinte care i s-au părut mai dificile. Astfel, printre adnotările lui marginale vom găsi, de exemplu, Хабер pentru вест 'veste' (f. 225v), пастрини pentru шарове 'culori' (f. 207v) etc.

*

Din cele expuse pînă aici reiese, credem, clar importanța cu totul deosebită pe care a avut-o, în istoria literaturii și limbii bulgare moderne, această lucrare a arhiepiscopului din Vrața, Sofronie și, implicit, semnificația circulației impresionantei cărți a lui Dimitrie Cantemir care își cîștigă, în felul acesta, un loc cu totul aparte și în istoria culturii bulgare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ECOURI GOLIARDE ÎN *ȚIGANIADA* LUI IOAN BUDAI-DELEANU

MIHAI MITU

Într-un studiu publicat nu de mult în paginile acestei reviste[1], sugeram că intensele și variatele lecturi ale lui Budai-Deleanu, contactele sale cu viața culturală a Vienei și Lembergului au avut, între altele, ecou și în accentele epicureic-goliarde din *Țiganiada*; aveam în vedere, în acest sens, cele două cîntece „de libovie" și „de chef" ale lui Parpanghel. Cum aceste fragmente sînt printre cele mai izbutite și savuroase din întregul poem, reflectînd o întreagă înțelepciune de viață, cu rădăcini adînci în psihologia poporului român, amendate de filozofia luminilor așa cum a receptat-o autorul prin locurile pe unde a trecut (Transilvania — Viena — Galiția), reluarea acestei teme într-un comentariu mai larg de literatură comparată poate arunca lumini noi asupra înțelegerii *Țiganiadei*.

*

Asupra poeziei goliarzilor există o foarte bogată literatură[2]. Este știut că goliarzii erau în secolele XII-XIII acei „clerici vagantes", studenți teologi, care, ca o reacție la rigorile și canoanele vieții medievale, își înge-

[1] *Ioan Budai-Deleanu și cultura europeană*, în „Revista de istorie și teorie literară", tom. 28, 1979, nr. 3, p. 351—363.

[2] Pînă la 1930 reprodusă în *Enciclopedia Italiana*, XVII, p. 496. După această dată sînt de reținut: Olga Dobiache Rojdestvensky, *Les poésies des Goliards* (Paris, 1931); *Deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexicon* (...) herausgegeben von Wolfgang Stammler, jetzt Karl Langosch, 5 vol. (1933—1955); Ph. S. Allen, *Medieval Latin Lyric* (1931); G. Whicher, *The Goliards Poets* (1949); F. Brittain, *The Medieval Latin and Romance Lyric to 1300* (1951); K. Langosch, *Hymnen und Vagantenlieder*, Berlin, 1954; P. Zumthor, *Histoire littéraire de la France médiévale*, Paris, 1954; Jacques Le Goff, *Les intellectuels au Moyen Âge*, Paris, 1957, p. 29—40; Horst Kusch, *Einführung in das lateinische Mittelalter*, Bd. I. Dichtung, Berlin, 1957, p. 506—623; H. Walther, *Initia carminum ac versuum medii aevi posterioris latinorum. Alphabetisches Verzeichnis der Versanfänge mittellateinischen Dichtungen*, Göttingen, 1959; W. T. H. Jackson, *The Literature of the Middle Ages*, New York, 1960, p. 223—238; Paul Lehmann, *Die Parodie im Mittelalter*. Mit 24 ausgewählten parodistischen Texten. 2., neu bearbeitete und ergänzte Auflage, Stuttgart, 1963 (lucrare fundamentală, ed. I a apărut în 1923); L. Kukenheim, H. Roussel, *Guide de la littérature française du Moyen Âge*, 3e éd., Leyde, 1963; K. Langosch, *Die deutsche Literatur des lateinischen Mittelalters in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Berlin, 1964; J. Ch. Payen, *Manuel d'histoire littéraire de la France. I. Des origines à 1600*, Paris, 1965, p. 199—209; P. Y. Badel, *Introduction à la vie littéraire du Moyen Âge*, Paris-Montréal, 1969, p. 94—95; H. R. Jauss, *Ernst und Scherz in mittelalterische Allegorie*. În *Mélanges de langue et de littérature du Moyen Âge et de la Renaissance, offerts à Jean Frappier*, I, Genève, 1970, p. 433—451; J. Szöverffy, *Die lyrische Dichtung des Mittelalters. Weltliche Dichtungen des lateinischen Mittelalters*, Berlin, 1970; R. Wimmer, *Deutsch und Latein im Osterspiel. Untersuchungen zu den volkssprachlichen Entsprechungstexten der lateinischen Strophenlieder*, München, 1974; S. L. Gilman, *The Parodic Sermon in European Perspective. Aspects of Liturgical Parody from the Middle Ages to the Twentieth Century*, Wiesbaden, 1974; R. Sabatier, *Histoire de la poésie française. La poésie du Moyen Âge*, Paris, 1975, p. 201—202.

Revista de istorie și teorie literară, tom. 31, nr. 3, p. 249—280, București, 1982

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

duiau unele libertăți de exprimare, manifestate de regulă prin cîntece erotice, bahice sau cu conținut anticlerical[3], principalul lor maestru fiind Ovidiu, pentru care aveau un adevărat cult[4]; ei cultivau cu predilecție parodierea textelor religioase, epigrama, jocurile de cuvinte, evident, în latină. Goliarzii se recrutau îndeosebi din rîndurile studenților săraci, care, pentru a-și duce existența, umblau din casă-n casă, aproape cerșind hrană și îmbrăcăminte, cîntînd totodată cîntece lumești, din care nu lipseau laude la adresa meselor îndestulate și deliciilor culinare de tot soiul, goliard însemnînd de fapt 'mîncăcios'[5]. Pe baza acestei denumiri populare, poeții goliarzi și-au creat, prin etimologie savantă, un fel de patron, numit de ei „Golias", în numele căruia se alcătuiau unele dintre versuri (*Apocalypsis Goliae*, *Confessio Goliae* ș. a.). Un poet cu acest nume nu a existat niciodată, s-a dezvoltat însă o bogată literatură scrisă în acest spirit în secolele XII-XIV, mai întîi în Franța, cel dintîi „goliard" putînd fi socotit însuși Pierre Abelard (1079—1142), unul dintre marii filozofi ai evului mediu, înamorat de eleva sa, Heloisa, autor al unor cîntece de dragoste de mare popularitate[6]; îl urmează în sec. XII venerabilul abate englez Serlon Wilton (1110—1180), care-și presăra lecțiile sale la Paris cu versuri anacreontice, aproape licențioase[7], maestrul Hugo d'Orléans (1095—1160), supranumit „Primas", pentru ușurința cu care improviza versuri, imortalizat de Boccaccio în povestirea lui Bergamino din *Decameron* (I, 7)[8], anonimul din Köln (născut pe la 1130 sau 1140), cunoscut sub numele de Archipoet, autor al unor foarte răspîndite parodii ale textelor biblice și imnurilor religioase[9]; Gautier de Châtillon, profesor la curtea lui Henric al II-lea Plantagenetul, autor al poemului în hexametri *Alexandreis* și a numeroase poezii moralizatoare și satirice[10]; Philippe de Grève (mort în 1237), ajuns cancelar la Notre Dame[11] și alții. Goliarzii umblau chiar din

---

În ultimul timp au apărut noi traduceri de poezie goliardă în limbile italiană (*Canti goliardici medievali scelti dai Carmina Burana*. A cura di Luisa Vertova, 2 vol., Firenze, 1952, col. „Il Melagrano", 91—92), germană (*Carmina Burana. Benediktbeurer Lieder*. Ausgewählt und übertragen von Ernst Buschor, Leipzig, 1958), polonă (*Spowiedź Archipoety — Confessio Goliae*, przełożyła i opracowała H. Malewska, Warszawa, 1958), cehă (*Carmina scholarum vagorum. Písně žáku darebáku*. Přeložil a poznámkami doplnil Rudolf Mertlik, Praha, 1970), rusă (*Carmina goliardica. Poezija vagantov*. Izdanije podgotovil M. A. Gasparov, Moscova, 1975).

În românește: Al. Balaci, *Poezia goliarzilor*, în *Noi studii italiene*, București, 1960, p. 23—28; Dinu Pillat, *Goliard*, în *Dicționar de termeni literari*, București, 1976, p. 193; traducerea cărții lui J. Le Goff, *Civilizația Occidentului medieval* (trad. de Maria Holban), București, 1970 (despre goliarzi, la p. 618). Numeroși *topoi* din poezia goliarzilor sînt analizați de E.R. Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, trad. rom., București, 1970.

[3] H. Roussel, J. Trotin, *Invective aux clercs et satire anticlericale dans la littérature du Moyen Âge*, în „Romanica Wratislaviensia", Wrocław, XI, 1975, p. 3—36.

[4] Hermann Unger, *De Ovidiana in Carminibus Buranibus quae dicuntur imitatione*, Berlin, 1914.

[5] Cf. discuțiile asupra etimologiei (F. Neri, V. Crescini, F. Ermini), la P. Lehmann, *Die Parodie...*, p. 20—21.

[6] J. Le Goff, *Les intellectuels...*, p. 40—47.

[7] Luisa Vertova, Prefață la *Canti goliardici...*, II, p. 11.

[8] L. Delisle, *Le poète Primat*, în „Bibliothèque de l'Ecole des Chartes", XXI, 1870, p. 303—311; F. Novati, *Carmina Medii Aevi*, Firenza, 1883, p. 81—86; W. Meyer, *Die Oxforder Gedichte des Primas. Magister Hugo von Orléans*, „Nachrichten der Göttinger Gesellschaften", 1907, p. 105—110.

[9] M. Manitius, *Die Gedichte des Archipoeta*, în „Münchener Texte", VI, 1913 (ed. II, îngrijită de H. Krefeld, Heidelberg, 1958).

[10] K. Strecker, *Die moralisch-satyrische Gedichte Walters von Châtillon*, Heidelberg, 1929.

[11] V. Langlois, *Le Chancelier Philippe*, în „Revue Bleue" I, 1906.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

țară-n țară, de la o universitate la alta, purtînd și răspîndind manuscrise ale lor și ale altora, cel mai cunoscut fiind cel numit *Carmina Burana*[12], descoperit în 1803 la mănăstirea Sf. Benedict din Bavaria. Maniera goliardică este prezentă și în versurile satirice ale cîtorva poeți englezi ca John Salisbury, Nigellus Wireker, Walter Map, Giraldus Cambrensis[13], fiind reluate cu strălucire de mari creatori ai epocii următoare, Boccaccio, Chaucer, Villon. Din Franța și Germania scrierile goliarzilor s-au răspîndit în numeroase copii în întreaga Europă, în Austria, Italia, Anglia, Olanda, țările scandinave, pînă la Petersburg[14], ecouri goliarde cuprinzînd și unele producții literare ale secolelor XV-XVII din Boemia[15], Slovacia[16] și Polonia[17], dominînd cu precădere viața universitară, ce și-a însușit drept imn cîntecul goliard *Gaudeamus igitur*, cunoscut pînă astăzi.

Calificarea lui Budai-Deleanu drept poet goliard a fost făcută nu de mult, cu prilejul comemorării a 150 de ani de la moartea sa, într-un sugestiv eseu semnat de Emil Manu[18]. Lăsînd la o parte accentele de critică anticlericală din *Țiganiada*, care nu sînt de factură goliardică, ci iluministă, voltairiană, ne rămîne să admitem — împreună cu E. Manu — , că se poate vorbi de goliardism cu deosebire în legătură cu cele două imnuri adresate *dragostei și vinului* (teme predilecte ale poeților goliarzi) din cîntul al III-lea (v. 1345—1422 și 1435—1470), cîntate de țigănașul Parpanghel la curtea coconașilor care „făcea chief și ospătare". Cel de-al doilea imn, în cinstea vinului, apare și în poemul neterminat *Trei viteji*, în cîntecul lui Hriza „la circima cea cu doao jupînese" (v. 1201—1236).

Să urmărim acum pe firul timpului și al spațiilor parcurse de poet posibilitățile ce i se ofereau de a deveni goliard. Înaintea plecării la Viena (în 1777), cînd abia împlinise 17 ani și se pregătea să urmeze studii teologice în capitala monarhiei habsburgice, acest lucru este exclus. Se poate admite cel mult conturarea unei naturi de adolescent, înclinat spre plăcerile vieții, a unui optimism robust, specific țăranului ardelean, așa cum îl

---

[12] Se păstrează la Münchener Staatsbibliothek, fiind editată de două ori (J. A. Schmeller, Stuttgart, 1847 și A. Hilka-O. Schumann, Heidelberg, I, 1930 și II, 1941).

[13] T. Wright, *The Anglo-Latin satiricals Poets and Epigrammists of the XII Century*, London, 1872 (ed. II. Berkeley, 1960); H. Walther, *Die Goliardendichtung und die Satire im 13. Jahrhundert in England*, Leipzig, 1905.

[14] Cf. lista manuscriselor goliarde la Olga Doblache-Rojdestvensky, *Les poésies des Goliardes*.

[15] J. Feifalik, *Studien zur Geschichte der altböhmischen Literatur*, V, în „Sitzungsberichte der phil.-historische Classe der Wiener Accademie", XXXVI, 1861, p. 119—191; J. Vilikovský, *Latinská poezie žákovská v Čechách* (Poezia latină studențească în Cehia), Bratislava, 1932.

[16] Jozef Minárik, *Európäische Vagantenpoesie und die slowakische Literatur*, în „Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského", Graecolatina et Orientalia, R. VII—VIII, 1975—76, Bratislava, 1978, p. 63—154.

[17] A. Brückner, *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce* (Poezia latină medievală în Polonia), în „Rozprawy Akademii Umiejętności", Kraków, II, 1892; W. Bruchnalski, *Łacińska i polska poezja w Polsce średniowiecznej* (Poezia polonă și latină în Polonia medievală), Krakow, 1935, reprodus în vol. *Między średniowieczem a romantyzmem*, Warszawa, 1975, p. 61; Zofia Walkiewicz, *Pieśń wagancka „Cantio Bacchanalis" w Polsce*, în *Archiwum Literackie*, tom. VI, *Miscellanea staropolskie*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962, p. 149—153; H. Kowalewicz, *Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-łacińskiej liryki średniowiecznej* (Volumul, răspîndirea teritorială și cronologia liricii medievale polono-latine), Pozanań, 1967, cap. 12, *Średniowieczne zabytki liryki żakowskiej* (Monumente medievale de poezie lirică studențească), p. 240—256.

[18] *Un poet goliard*, în „Luceafărul", XIII, 1970, nr. 6(406), 7 febr., p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

întîlnise încă din copilărie la compatrioți, în satul natal și în propria-i familie. Aceste trăsături, ca și spiritul ironic nativ, asociat cu lectura celor mai reprezentative opere ale secolului luminilor, i-au netezit fiului de preot din Cigmăul Hunedoarei calea spre o atitudine sceptică, nonconformistă, care l-a îndemnat, dealtfel, să renunțe la cariera teologală (așa cum procedaseră și unii teologi medievali, teologi fără vocație[19]); sînt premise ce l-au făcut receptiv față de manifestări goliarde, față de literatura cu ecouri goliarde pe care o va cunoaște mai tîrziu.

La Viena, unde urmează din aprilie 1778 cursurile colegiului „Sancta Barbara", Budai-Deleanu nu va intra de la început în contact cu acest gen de literatură, căci rigorile vieții de seminar îi limitau serios libertatea de mișcare[20]. Dintre bucuriile vieții, cîntate cu atît patos de poeții goliarzi, era îngăduit aici numai vinul, pe care alumnul, sosit de pe meleaguri cu o veche tradiție viticolă, desigur că nu-l refuza, spre deosebire de colegii săi ucraineni din Galiția, mai puțin obișnuiți cu această licoare[21].

Autorul *Țiganiadei* a rămas la Viena, cu unele intermitențe, pînă în primăvara anului 1787. Este o perioadă de intense acumulări, prin studiile de drept și filozofie la Universitate, prin frecventarea librăriilor, bibliotecilor, teatrelor, prin contacte numeroase cu oameni de cultură, cu presa literară, cu lojile masonice, îmbibate de epicureism și goliardism[22]. La Viena, tînărul Budai putea citi culegeri mai vechi de poezie goliardă, ca *Historia poëtarum et poëmatum medii aevi* (Halle, 1721) a lui Polycarpus Leiser[23], *Scriptorum illustrium maioris Britanniae catalogus* (Basileae, 1549) de John Bale[24] sau *Varia doctorum piorumque virorum de corrupto ecclesiae statu poemata*, cum prefatione Mathiae Flacii Illyrici (Basileae, 1556)[25], poate chiar unele manuscrise de la Wiener Hofbibliothek sau din alte locuri[26].

---

[19] În acest sens sugestivă este definiția dată goliarzilor în *Enciclopedia Italiana* (XVII, 495): „uomini cioè di chiesa e di scuola, che per falsa vocazione abbandonavano il loro stato religioso per correre il mondo, spinti da ambizioni mondane, per sete di libertà e di conoscenza, ma specialmente indotti da esigenze sociali e da urgenti necesità pratiche".

[20] Cf. Lucia Protopopescu, *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu — documente inedite*, București, 1967, p. 47—18; istoria acestui colegiu, recent, la W. M. Plöchl, *St. Barbara zu Wien*, 2 vol., Wien, 1975.

[21] Un capitol special despre reglementările cu privire la consumul de vin în seminar la A. Andruhovici, *Videnske Barbareum*, Leopoli, 1935, p. 138—139.

[22] Vezi pentru amănunte studiul nostru citat la început p. 355—360.

[23] Scriitor german, născut la Wunstrop în 1690, doctor în drept și medicină, profesor de filozofie, poezie și istorie la Helmstaedt, unde a murit în 1728. Prin natura lor, lucrările lui Leiser (*Meditationes de genuina historia litteraria*, 1715; *De primis juris germanici scripti incunabulis*, 1723; *De jure justiniano*, 1727) puteau atrage atenția poetului și juristului Budai-Deleanu.

[24] John Bale (Balaeus), teolog protestant și istoric englez (1495—1563), episcop de Ossory (cf. Thora Balslev Blatt, *The Plays of John Bale. A study of ideas, technique and style*, Copenhagen, 1968, p. 20—21).

[25] Mathias Flach-Francowitz (Flaccius Illyricus), teolog protestant, născut la Albona (Istria) în 1520, elev al lui Luther, oponent al lui Melanchton, considerat „părintele teologiei critice"; carten sa, pe care Lehmann (*Die Parodie*, p. 194) o cunoaște din ed. II (1754), se găsea la Hofbibliothek din Viena (cf. Mijo Mirković, *Matija Vlačić Ilirik*, Zagreb, 1960, p. 34—342).

[26] A. Pichler, *Bericht über die Sterzinger Miscellaneen-Handschrift*, în „Sitzungsgerichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Classe", LIV, 1866, p. 293—340; M. Büdinger, *Über einige Reste der Vagantenpoesie in Österreich*, *ibidem*, XIII, Wien, 1854, p. 314—339.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

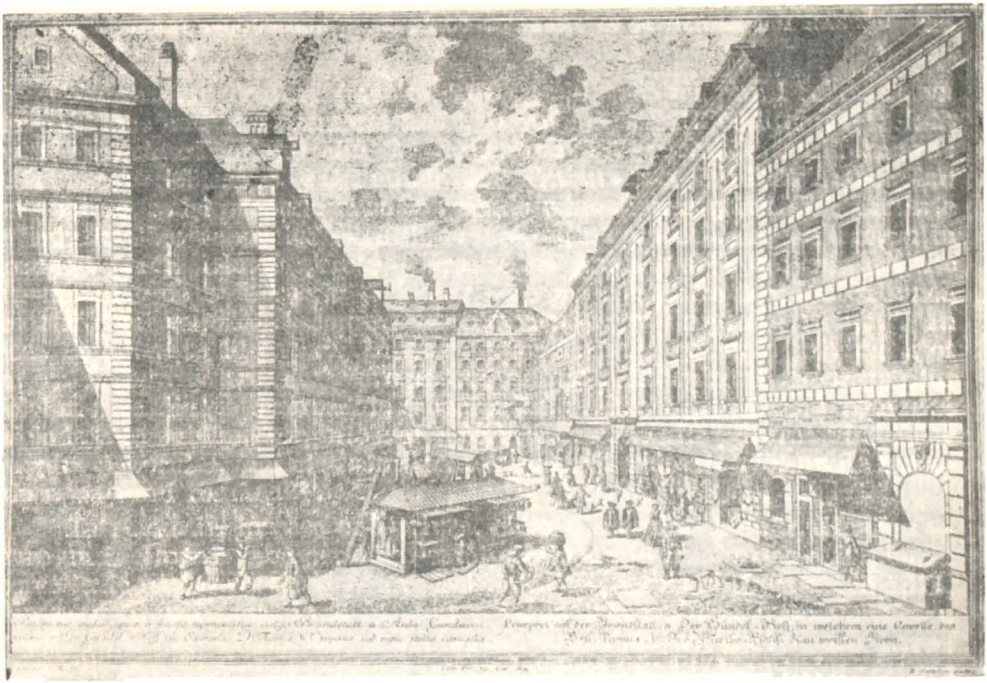

1. Reproducere după : Wilhelm Kisch, *Die alten Strassen und Platze Wien's und ihre historisch interessanten Häuser. Ein Beitrag zur Culturgeschichte Wien's mit auf Rücksicht aus vaterländische Kunst, Architektur, Musik und Literatur.* Mit einem Plane und 277 Illustrationen, Wien, 1883.

2. Figuri din Viena iozefinistă : *Vînzătorul de păsări* (gravură contemporană).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Chiar dacă goliardismul, ca mod de viaţă, dispăruse de mult, Viena iosefinistă, capitală a unei monarhii habsburgice luminate, deţinea toate atributele social-politice şi culturale pentru reînvierea acestei maniere, acestei atitudini sub diferite forme, meritîndu-şi, mai mult decît orice capitală europeană, epitetul de „ville heureuse"[27]. Trăind aici zece ani, ai formării şi maturizării sale, ex-teologul Budai a receptat numeroase elemente ale acestui goliardism vienez, ce se va reîntîlni peste un veac şi în cultura şi opera lui Eminescu[28].

Anul 1787 a fost un an de răscruce în viaţa autorului *Ţiganiadei*. Rupînd cu spiritul autocratic al „nemernicilor care s-au încuibat la Blaj" (avea în vedere în primul rînd pe episcopul Ioan Bob), Budai a încercat, desigur, acelaşi sentiment de uşurare ca şi Mozart cînd a rupt relaţiile cu episcopul Colloredo. La Lvov, capitala Galiţiei (provincie care, după prima împărţire a Poloniei în 1772, a revenit Austriei), unde s-a stabilit ca „Landsgerichtssekretär" la Forum Nobilium (avansat consilier în 1796 şi primconsilier în 1810), Budai va rămîne timp de 33 de ani, pînă la moarte (24 august 1820). Spiritul Vienei se păstra şi se perpetua la Lvov pe multiple planuri. Aici se mutase în 1784 seminarul „Sf. Barbara", iar la universitatea nou înfiinţată de Iosif al II-lea în acelaşi an studenţii îşi însuşeau literatura clasică după programele stabilite de Comisia de Studii din Viena[29]; Budai avea, fără îndoială, legături cu corpul profesoral local, cu foşti colegi de la Viena, ca Skorodyński şi Harasiewicz, cu profesorul de germană Leopold Umlauf sau cu slovenul Martin Kuralt, custodele Bibliotecii Universităţii, tip de „abbé galant", supranumit „Virgiliu al Galiţiei"[30], împreună cu care va fi bănuit de acţiune subversivă în 1795[31]. Nu mai puţin cosmopolit decît Viena, Lvovul era deschis numeroaselor elemente de cultură europeană, transmise atît prin legăturile cu Varşovia lui Stanislaw August, ultimul rege al Poloniei[32], cît şi prin intermediul intelectualităţii de cele mai diferite origini, venită de pe întreg cuprinsul monarhiei, cît şi din afara ei. În acest sfîrşit de secol al luminilor, filozof şi frivol deopotrivă, consilierul Johann Buday putea citi aici, la Lemberg, discuţii fi-

---

[27] V. Tissot, *Vienne et la vie viennoise*, Paris, 1878; J. Pezzl, *Nouvelle description de Vienne, capitale de l'Autriche, précédée d'un précis sur l'histoire de cette ville et suivie de la description de ses environs*, Cinquième édition, Vienne, 1829; Marcel Brion, *La vie quotidienne à Vienne à l'époque de Mozart et de Schubert*, Paris, Hachette, 1959.

[28] G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, ed. IV, Bucureşti, 1964, p. 129—175 (Eminescu a trăit „tragicomediile vieţii de goliard", p. 131). E Manu, *op. cit.*, scrie: „Cu atît mai goliardică era, aproape cu un secol mai înainte, studenţia vieneză a lui Budai-Deleanu".

[29] *Selecta litteraturae classicae exemplaria Philologiae auditorum usui secundum normam a Celsissima studiorum Commissione Viennensi praescriptam accomodata*. Pars II. Continet excerpta philologiae in annum secundum auditoribus praelegi solita. Leopoli, Typis Pillerianis, MDCCLXXXIX (Exemplarul de la Biblioteca Jagiellonă din Cracovia a aparţinut, între alţii, unor alumni din Transilvania: Ioan Dobra, 1791, Ioan Simonetti, „Dyecesis Fagarasiensis Alumnus", 5 sept. 1792).

[30] Franz Joseph Jekel, *Pohlens Staatsveraenderungen*. Vierter Theil, Wien, 1806, p. IV—V; *Slovenski biografski leksikon*, I, V Ljubljani, 1925—1932, p. 591—593; *Sloveniae scriptores latini recentioris aetatis*. Bibliographiae fundamenta. Collegit et digessit Primož Simoniti, Zagreb-Ljubljana, 1972, p. 34—35.

[31] Lucia Protopopescu, *Noi contribuţii...*, p. 130 şi 227—228.

[32] Jean Fabre, *Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières*, Paris, 1952.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

3. S. Harding, P. W. Tomkins, *Prima lecție de dragoste* (gravură din colecția regelui Stanislav August; Biblioteca Universității din Varșovia, cabinetul de stampe). Reproducere după: Teresa Kostkiewiczowa, *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko*, Varșovia, 1975).

4. *Bal la casinoul lui Höcht din Lemberg la 1806* (acuarelă de F. Gerstenberg; Lvov, Muzeul de Istorie al orașului).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

lozofice între Democrit şi Heraclit, traduse din franceză[33] sau o lucrare anonimă *L'influence des femmes sur notre sexe, ou théorie lumineuse sur ce qui est le plus essentiel au bonheur de l'humanité* (A Leopol, de l'Imprimerie de Thomas Piller, 1787)[34], în care autorul exaltă virtuţile femeii, socotind-o „la félicité et la gloire de l'homme, la première société du genre humain dans cette vie mortelle et passagère, (...) la quintessence de toutes les merveilles". În acest sfîrşit de secol al XVIII-lea, anticlerical, materialist şi epicureu, după ce la Viena se delectase cu vestitul pamflet *Monachologia* (1783) al lui Ignaz von Born, strălucită replică iluministă, iosefinistă, a antimonahismului goliarzilor[35], va citi în polonă poemul eroi-comic *Monachomachia* a nu mai puţin vestitului Ignacy Krasicki, venerabil episcop şi cel mai mare poet polonez al vremii[36], pe care-l va putea vedea în timpul vizitei acestuia la Lvov în toamna anului 1792. Tot acum, abia întors după un concediu prelungit în Transilvania (unde, probabil, participase la redactarea „Supplex"-ului), „sfetnicul chesaro-crăiesc la judeţul nemeşilor din Livău" va admira pe scena teatrului de limbă germană din Lemberg, condus de Heinrich Bulla, cea mai frumoasă operă a lui W. A. Mozart, *Die Zauberflötte* (Flautul fermecat)[37], programată în seara de 15 noiembrie 1792 la cererea autorităţilor, cu prilejul vizitei în oraş a eroului polonez Tadeusz Kościuszko ! Dacă, în ansamblu, opera lui Mozart, prin mesajul ei generos, prezintă numeroase similitudini cu *Ţiganiada* (la care quasi-anonimul Budai tocmai lucra pe ascuns)[38], în planul cercetării de faţă ni

---

[33] *Rozmowy ciekawe w rozmaitey materiy* (Dialoguri interesante în diferite materii). Z francuskiego przełożone. Za pozwoleniem Zwierzchności Roku Pańskiego 1782 do druku podane. W Lwowie, w Drukarni Wd. Joz. Pillerowy, Ces. Krol. Guber. Typ. (Un exemplar la Bibl. Jagiellonă din Cracovia). *Rozmowa Demokryta z Heraklitem* la p. 15—19. Cei doi filozofi apar şi în *Ţiganiada* (v. 6900 şi în comentariul lui Mitru Perea şi Erudiţian).

[34] Am folosit exemplarul de la Bibl. Jagiellonă din Cracovia (8°, 80 p.).

[35] Traducerea în polonă : *Dzieła Jana Naturalisty, zamykające w sobie mnichopismo, oskarżenie i obronę Naturalisty z anatomia mnicha*. Zebrane, wydane i powiększone przez O. Alojzego Marca W Augszpurgu [1784]. Cf. şi W. Smoleński, *Przewrót umysłowy w Polsce XVIII wieku. Studia historyczne*, ed. IV, Warszawa, 1979, p. 315—317.

[36] Legătura dintre Krasicki şi Budai-Deleanu a fost făcută prima dată de G. Bogdan-Duică (1901) şi sugerată din nou, ca necesitate de studiu, în zilele noastre, de P. Cornea (1962). Vezi şi T. Gostyński, *Krasicki w Rumunii*, în „Zeszyty wrocławskie", I, 1952, p. 219—220.

[37] Premiera avusese loc la Lemberg la 21 septembrie 1792, cu mai puţin de un an după premiera absolută de la Viena, sub bagheta compozitorului (30 septembrie 1791) şi înaintea premierei varşoviene (27 iulie 1793). La Lemberg a fost repetată în zilele următoare (22 şi 23 sept. 1792) cu un succes enorm, fiind reluată şi în anii următori. Libretul, tradus în polonă de Wojciech Bogusławski, ctitorul teatrului polonez modern, era difuzat în rîndurile spectatorilor (*Czarnoxiężki flet. Wielka opera we dwoch aktach*, od Emanuela Schikaneder, muzyka zaś od Pana Wolfganga Amade Mozarta, Kapelmaystra i aktualnego C. Kr. Kamer. Kompozytora, pierwszy raz od Towarzystwa Pana Bulla w miesiącu Wrześniu grana, W Lwowie, 1792), cf. L. Bernacki, *Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta*, t. I, Lwow, 1925, p. 378 ; Jerzy Got, *Na wyspie Guaxary. Wojciech Bogusławski i teatr lwowski (1789—1799)*, Kraków, 1971, p. 63, 67, 71, 218—220, 275, 315, 333, 335, 390.

[38] Am semnalat unele din acestea în teza noastră de doctorat (cf. *supra*, p. 63—64) ; cf. recent, Mircea Vaida, *Ion Budai-Deleanu*, Bucureşti, 1977, p. 32. Este de reţinut că prototipul lui Sarastro din opera lui Mozart este acelaşi Ignaz von Born (1742—1791), autorul *Monachologiei* (cf. E. Zellweker, *Das Urbild von Sarastro : Ignaz von Born*, Wien, 1953), căruia Mozart îi mai dedicase în 1785 cantata *Die Maurerfreude* (Bucuria masonilor), tipărită în acelaşi an, cu prilejul sărbătoririi lui Born, conducătorul lojii „Zur wahren Eintracht" (Adevărata armonie) ; în prefaţă se arată că loja a hotărît să exprime afecţiunea sa faţă de Born printr-un mare „ospăţ prietenesc cu muzică şi poezie" (cf. A. Einstein, *Mozart*, New York, 1945).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

se pare firesc ca autorul cîntecelor de petrecere ale lui Parpanghel să fi reținut, între altele, și accentele profund goliardice din „cînticelele" doritorului de dragoste și iubitorului de vin Papageno...

Departe de a fi un oraș provincial, la capăt de lume, Lembergul, capitala Galiției, era un mediu cu puternice tradiții culturale, care avusese legături strînse și cu Țările Române, iar acum era exponent al politicii habsburgice. În anii cînd Budai lucra la prima versiune a *Țiganiadei*, cetățenii orașului, în majoritate polonezi, după ce trăiseră amărăciunea ultimelor două împărțiri ale Poloniei, asistau la începuturile restituțiilor postiosefiniste și la înăbușirea ultimelor încercări de revoltă[39], în timpul domniei lui Francisc II. Ei sînt acum martorii unei adevărate orgii de lumini și extaz, patronate și încurajate de oficialități, pentru a se abate atenția de la lupta patriotică. De la guvernator și marii magnați loiali Vienei pînă la funcționarii mărunți, aduși din toate colțurile monarhiei (printre care și Budai al nostru), cu toții sînt angajați într-o întrecere de loialitate față de stăpînire, marcată de sărbătoriri, jubilee, festine, petreceri, focuri, de artificii, care au făcut din Lvovul de la răscrucea secolelor XVIII și XIX una din cele mai voioase capitale din această parte a Europei. Cu deosebire în perioada carnavalului (ianuarie-februarie), dar și în preajma unor sărbători oficiale sau cu prilejul victoriilor armatei austriece pe cîmpurile de luptă, orașul era parcă în delir; petrecerile se țineau lanț, vinul curgea din belșug[40]. Deși avem toate motivele să credem că Budai a arborat în aceste condiții un loialism de circumstanță (asemeni unora dintre colegii săi polonezi de la Forum Nobilium, Wronowski, Dzierzkowski și alții) și că în adîncul sufletului simpatiza cu încercările patrioților de a ține treaz spiritul lui Kościuszko[41], se poate admite că în anumite părți ale poemului său și-a pus amprenta și atmosfera descrisă mai sus. În acest oraș, prin care trecuseră mari aventurieri ai Europei, un Casanova, un Cagliostro, prințul de Nassau și „cea mai frumoasă femeie din Europa", grecoaica Sofia Glavani, devenită Sophie Comtesse de Witt, se juca acum o imensă comedie tragică goliardo-masonico-patriotică, în care protagoniștii erau locuitorii înșiși, nemți, polonezi, cehi, maghiari, evrei, români transilvăneni și bucovineni, italieni, armeni și alții, fiecare jucîndu-și rolul, pe față sau pe ascuns, fie de înalt funcționar guvernamental, fie de emisar al legiunilor poloneze în Italia, de membru al „Societății Politicilor Patrioți", de propovăduitor al filozofiei lui Kant și Herder la Universitate, de arhiepiscop greco-catolic, de confident al poliției sau de autor de idile, ode, elegii, epigrame, fabule, comedii ori...poeme eroi-comice...[42].

---

[39] M. Kukiel, *Próby powstańcze po trzecim rozbiorze* (Încercări de răscoală după a treia împărțire), Lwów, 1912.

[40] W. Łoziński, *Towarzystwo lwowskie u schyłku XVIII wieku* (Societatea lvoviană la sfîrșitul secolului al XVIII-lea), Lwów, 1921.

[41] Dovadă este acea *Sybilla de anno 1795*, rămasă în manuscris, care cuprinde numeroase aluzii la evenimentele politice ale vremii, situația Poloniei sfîșiate, politica de opresiune (cf. ultimul comentariu la M. Vaida, *op. cit.*, p. 32—35).

[42] Michał Hieronim Juszyński, Ferdynand Chotomski și alți autori locali, galițieni, au cultivat cu succes acest gen, pe urmele lui Krasicki. Budai-Deleanu le-a putut citi operele în original.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Veselia care cuprinsese orașul, cu îngăduința și chiar sprijinul autorităților era, implicit, o cale în care-și puteau face loc accentele de critică, în care, alături de cîntecele de petrecere ale lui Bohomolec și idilele lui Karpiński și Kniażnin, lumești și nevinovate politic, se strecurau cupletele satirice ale lui Bardos din comedia *Cracovienii și muntenii* a lui Bogusławski, vorbele de spirit ale mult temutei Katarzyna Kossakowska, care făcuseră înconjurul saloanelor, ca și vechile cîntece goliarde, cu text adaptat la noile realități de studențimea pestriță și gălăgioasă, ca oricînd și oriunde în lume... O singură operă nu s-a putut strecura în acest tumult: *Țiganiada* modestului slujbaș de tribunal Johann Buday, această „alegorie în multe locuri, unde prin țigani să înțăleg și alții carii tocmai așa au făcut și fac, ca și țiganii oarecînd", pe care autorul ei, „simțindu-se „invigilat", suspectat, a căutat să și-o incifreze, începînd cu propriul său nume, migălind-o cu grijă în mii de nopți de trudă, ascunzînd-o de răutățile unei lumi nedrepte, pentru a o păstra neatinsă, ca un giuvaer de preț, oamenilor pentru care a fost scrisă, poporului său.

*

În exegezele de pînă acum, cele două imnuri adresate dragostei și vinului în *Țiganiada* au fost reținute ca o expresie a epicureismului declarat al poetului român; primul a fost socotit „cel mai frumos imn de dragoste din literatura noastră, egal cu cele mai renumite din poezia antică" (F. Fugariu), iar imnul dionisiac, „unic în literatura română, rămîne giuvaerul strălucitor, constituind strofele cele mai realizate din punct de vedere estetic ale întregii opere" (M. Vaida). Nu este exclus ca ele să fi fost elaborate mult înainte de 1800, încă din tinerețea sa, la Blaj sau la Viena, și în acest caz să fie cotate pe drept ca „o aluviune sentimentală din anii studenției poetului" (E. Manu). O tradiție locală perpetuată pînă astăzi la Cigmău, satul lui natal, și transmisă nouă în martie 1969 de unul din cei mai vîrstnici dintre localnici, Nicolae Lazăr (Crîsnicu), ne înfățișează figura unui Budai-Deleanu care „întors vara, în vacanță, de la Viena sau de la Blaj unde era profesor (deci aproximativ anii 1783—1786), umpluse împrejurimile cu „versuri de șagă", unele foarte „slobode", în care „cînta de toate, mai cu seamă despre nedreptăți și despre oamenii din jur; unele au ajuns și la urechea stăpînirii, care a trimis jandarmii să-l aresteze și a pus pe slujbași să-i strîngă toate hîrtiile, ba și cărți, și i le-au dus în capul satului, la un loc numit „Groapa Popii", pe toate le-au ars, nimica n-au rămas". Istoria e vrednică de crezare și atunci se poate considera că acele „versuri de șagă" erau exercițiile poetice cu care poetul fusese deprins în timpul studiilor și din care se va clădi mai tîrziu impunătorul edificiu al *Țiganiadei*. Ni se pare mai presus de orice îndoială că *Țiganiada* nu a fost scrisă dintr-o singură suflare, ci într-un lung proces de îngemănare a roadelor lecturilor și învățăturilor cu experiențele succesive de viață (așa cum le-am expus mai sus), de contopire a acestora cu ajutorul unor trainici lianți estetici, proprii talentului poetului; confruntat cu marile probleme ale epocii, el a ținut să ne transmită atitudinea sa față de ele într-o operă de largă respirație poetică, amendată în funcție de evoluția gîndirii sale politice și

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pe măsura maturizării sale artistice[43]. Nu ni s-au păstrat ciornele diferitelor încercări, fragmente, dar ele vor fi existat cu siguranță și printre acestea vor fi fost într-o formă oarecare și cele două imnuri cu tentă goliardă ale lui Parpanghel.

*

Indiferent cînd au fost concepute, rămîne un fapt că aceste imnuri, ca și alte părți din *Țiganiada* au fost definitivate și redactate ca atare *după 1800* (ele nu apar în versiunea întîi) și în acest travaliu poetul a contopit idei și impresii, din viață și din lecturi, ulterioare primilor ani de studii la Blaj și Viena.

În planul literaturii comparate, pe deasupra oricăror elemente de inspirație livrească (Lucrețiu, *De rerum natura*, I, 1—43; Virgiliu, *Georgicele*, III, 243—245; Voltaire, *La pucelle d'Orléans*, XV ș. a. pentru primul imn, sau Athenaios, *Deipnosophistae*, II, 36 și Apuleius, *Florida*, II, 2,20, pentru cel de al doilea[44]), tonalitatea goliardică a acestor imnuri este evidentă.

Izvoarele, odată stabilite, ne rămîne un cîmp larg pentru confruntări și paralelisme menite să sublinieze originalitatea poemului românesc pe acest plan. Faptul că descoperirea și cercetarea sistematică a poeziilor goliarde, în frunte cu vestita culegere *Carmina Burana*, este posterioară scrierii acestor imnuri[45] nu înseamnă că Budai nu le-a putut cunoaște, căci ele au circulat sub diferite forme și variante în Austria (cf. *supra*) și Polonia[46], pe unde a trăit și creat poetul nostru.

În peregrinările sale din loc în loc, poetul goliard se oprea la curțile unor împărați sau episcopi punîndu-se în slujba acestora pentru o vreme, ori pe la mănăstiri sau pe la hanuri de la răscrucea drumurilor, zăbovind pentru o noapte sau mai multe și înveselind gazda sau pe localnici cu cîntecele lor în schimbul mîncării și băuturii. Parpanghel, căruia i „se urîsă cu post", nimeri, „cine-ar crede !/ La o curte-în mijloc de pădure/ Tocma su poalele-unii măgure" (v. 1270—1272). Aducînd peste tot veselia cu cîntecele lor, goliarzii erau primiți de îndată cu brațele deschise. Parpanghel „știind că cîntărețul bun/ pretutindene-e primit în țară,/ Mearsă drept la poartă (precum spun)/ și dede portariului bună sară/ Iar cela văzînd că e lăutaș,/ Grăi: „Bine-ai venit, țigănaș/..." (v. 1279—1284).

---

[43] O dovadă în acest sens este însăși existența a două versiuni ale poemului, cu adăugarea unor fragmente ale unei proectate *a treia* versiuni (cf. I. Budai-Deleanu, *Scrieri inedite*, ed. I. Pervain, Cluj, 1970, p. 150—172), în care se adaugă extragerea fragmentelor ce vor constitui noul poem *Trei viteji*, rămas neterminat. Toate acestea denotă înalta *conștiință artistică* a autorului.

[44] În comentariul lui F. Fugariu la ediția critică a *Țiganiadei*, în I. Budai-Deleanu, *Opere*, I, București, 1974, p. 379—382.

[45] Studiile și edițiile lui Grimm, Mone, Wright, du Méril, Schmeller, Glesebrecht, Wattenbach ș.a. (cf. M. Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, III, München, 1931, p. 969—970).

[46] R. Ganszyniec, *Echa pieśni goliardowej w Polsce* (Ecouri ale cîntecului goliard în Polonia), în „Przegląd humanistyczny" V, 1930, nr. 1 (și extras).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Zdrenţăros şi flămînd, mereu suferind de frig şi de foame (de unde şi numele), goliardul era mai întîi ospătat şi îmbrăcat, pentru a se simţi în stare să-şi desfăşoare cum se cuvine talentele.

„Ţiganul văzînd mesele pline
Cu mîncări şi linge buze-ades
Ş'ochii-înfipţi tot la bucate ţine.
În urmă le spune pe-înţeles
Cum că de ieri seară n'au mîncat
Şi limba-în gură i s'au uscat.
Deci îndată făcură să-i dee
De mîncat şi de beut, cît va cere."

(v. 1297—1304)

şi mai departe:

„După ce el pofta de mîncare
Şi de beutură stîmpărasă
Şi iar s'întoarse la-adunare,
Fiind că-acum era după masă,
Îmbrăcîndu-l cu noao veştminte,
Îndată-l puseră să cînte."

Îndestulat, Parpanghel nu se lasă invitat de două ori şi-şi începe cîntecul „de libov" cu un îndemn la dragoste, care este „legea-întîe/a toatei fiinţe de supt soare" (v. 1346—47), continuă apoi cu tema universalităţii şi atotputerniciei iubirii (urmînd aici îndeaproape modelele antice, pe Lucreţiu şi Virgiliu):

„Tot ce simte, să mişcă, viază,
Tot ce-înverde, ce-înfloare şi creşte,
Cu poftă lină să-îmbrăţoşază,
Cu dulce dor să leagă, să meşte.
O! Amor! ţie toată să-închină,
Toată ţie jertveşte jivină!"
(v. 1351—56) etc.

Ideea dragostei, ca dătătoare de lumină şi căldură, cuprinsă în versurile:

„Însuş pe-astă lume trecătoare,
Din háos un sînt libov o scoasă
Şi dragoste, cu-întîia lucoare,
Îi suflă-în mădulările ghieţoase" (v. 1357—60),

apare şi într-un imn goliard dintr-un manuscris francez (s. XIII):

„Amor accendit mentis lumina
et subdit acriter calcaria
et probitatis urget studia"[47]

Autorul anonim dezvoltă în continuare tema atotputerniciei dragostei într-o frumoasă suită de antiteze:

Amor reddit homines
magnanimos
et strenuos
et drapsiles.
Amor felle amarior
Amor melle est dulcior
Amor durus et placidus
Amor audax et pronidus.
Amore nil est melius,
Amore nil deterius
Hic preualet in omnibus
et ius dat inmortalibus.
Amor iuvat si steterit,
Amor iuvat si praterit;
amor nocet si maneat
amor nocet si transeat
Hic me cepit
et precepit,
ut abirem
et servirem
suo voto.[48]

La fel în *Carmina Burana* (87):

Amor tenet omnia
mutat cordis intima
quevit Amor devia.
Amor melle dulcior
felle sit amarior ...
Amor simplex, callidus;
rufus Amor, pallidus:
truculens in omnibus
Amor est placabilis
constans et instabilis..[49] etc.

[47] Cf. R. Ganszyniec, *op. cit.*, p. 68.
[48] *Ibidem.*
[49] *Carmina Burana.* Mit Benutzung der Vorarbeiten Wilhelm Meyers, kritisch herausgegeben von Alfons Hilka und Otto Schumann. I. Band. Text 2. Die Liebeslieder, Heidelberg, 1941, p. 74—75.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În alt cîntec de dragoste, de origine franceză, lauda adusă iubirii sună astfel :

Dulcis aurae temperies,
dulcis garritus avium,
hi sunt cibus et requies,
quibus Amor est gaudium...

Amoris est materies
de natura coelestium,
quam non frangit canities,
nec demolitur senium.

Amor, tua mollities
declinat in contrarium ;
tua blanditur rabies ;
tuum mel fit absynthium...

Amor, tua durities
vertitur in remedium,
ludus tuus est series ;
tuus labor est otium...[50]

Antitezele goliarzilor medievali, repetate la nesfîrșit, sînt înlocuite de poetul român cu o formulă concisă : „patimă lină" („blîndă", „șegace", cf. *blandum amorem*, la Lucretius, după cum notează F. Fugariu, p. 380), care este, prin ea însăși, o antiteză[51]. În numele principiilor fundamentale ale filozofiei sale, „*priința*" (adică *prietenia*) și „*armonia*" (v. 1362), împrumutate din ideologia (pe atunci înaintată, progresistă) a lojilor masonice[52], Budai dezvoltă ideea de universalitate a iubirii, care depășește cadrul strict uman, ridicîndu-se la nivel cosmic, într-o suită de împerecheri complementare :

„Iubescu-să stelele-între sine,
Iubește-să ceriul cu pămîntul,
Iubescu-să mările cu vîntul,
Sus în văzduh toate zburătoare,
Gios pre pămînt toate dobitoace,
Pîn' și răcile jigăni de mare..."
(v. 1366—1371)

Constatînd că „sufletele muritoare" nu apreciază cum se cuvine legea firească a „dulcelui libov", defăimînd-o, ferindu-se de el „ca cînd libovul ar fi osîndă" (v. 1378), poetul nu se abține să le dojenească în două rînduri :

„Tot care nu simte libovie
Mult defăimează legea firească
Și nu e vrednic să mai trăiască" (v. 1348—50)

și

„Ah ! ne-ajunsă-omenire deșartă,
Încă firea te rabdă, te iartă !" (v. 1379—80).

În îndemnul final spre iubire, adresîndu-se celor cu „inimă bună și lămurită minte cerească"[53], poetul recurge cu aer ușor profesoral la exem-

---

[50] E. du Méril, *Poésies populaires latines du Moyen Âge*, Paris, 1847, p. 224—226.

[51] O antiteză aparentă, căci, pornind de la o idee foarte veche (Platon, *Banchetul*), dragostea este înțeleasă ca element de echilibru al vieții sufletești și nu ca pasiune distrugătoare (cf. F. Fugariu, *op. cit.*, p. 377).

[52] Noțiunile de *prietenie, concordie*, ca și cele de *egalitate, frăție, perfecțiune* erau nelipsite din însăși titulatura lojilor masonice, atît la Viena cît și la Lemberg.

[53] Bunătatea inimii (lat. *magnanimitas* sau *maresufleția*, cum zice tot el în alte locuri din poem) și înțelepciunea erau calități cultivate cu predilecție în lojile masonice. Cf. pentru acest topos în literatura barocului german : Werner Welzig, *Magnanimitas — das politische Schlüsselwort der deutschen Barockliteratur*, în „Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften". Philosophisch-Historische Klasse, 109 Jahrgang, Wien, 1972, p. 263—264.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

plul păsărilor, așa cm procedaseră într-o litografie de epocă graficienii englezi S. Harding și P.W. Tomkins (The first Lesson of Love)[54] :

„Vezi cele paseri pre rămurele
Ce jucîndu-să vesele cîntă ;
Ard cu flacără de-amor și ele
Mărind a naturii lege sîntă
Caută cum din creangă-în creangă zboară
Tot soțul cu ci te-o soțioară."
(v. 1387—1392),

și dezvoltă apoi într-un pasionant crescendo eternul motiv „carpe diem", susținîndu-l de variante românești ale lui „fugit irreparabile tempus" :

„O iubiți ! Iubiți-vă împreună
În această viață trupească,
Pînă sînteți în vîrstă și stare,
Că vremea-i rapede trecătoare..."
(v. 1383—1386)
„Să iubim (...)
Că vîrsta scapătă, vremea sboară,
Nice mai întoarce-a doao oară".
(v. 1393, 1397—98)
„Să iubim ! că timpul acuș trece,
Iar zilele noastre s'împuținează ;
Mai bine-i în amor a le petrece,
Să nu ne-apuce vîrsta bătrînă
Cu tusa și cu durere de-oase
Sau cu mădulări neputincioase !"
(v. 1399—1404)[55].

Cîntecul se încheie cu un îndemn la însoțire „a junilor și fecioarelor" :

„La cîntări de ceteră s'în horă
Să jucăm în giur, mînă de mînă,
Tot frățiorul țiind o șoră
Spre care simte dragoste lină," (v. 1417—20),

culminînd cu un „vivat" nelipsit la petreceri :

„Și să strigăm toți cu bucurie :
Viie zieu-Amor ! Amor să viie !",

„poftorit" de întreaga adunare într-o atmosferă de veselie generală, „cu pline păhară".

Goliarzii medievali erau mai direcți în alegerea expresiilor, mergînd pînă la licențios și obscen (cum va face, dealtfel, și Budai în alte locuri din poem, dar în care nu apare atmosfera de „taberna" medievală). Un exemplu pote fi cîntecul *Ave, virgo Barbara*, care circula în Austria și care, în gura vreunui alumn de la colegiul.... „Sfînta Barbara", căpăta chiar o notă de condamnabil sacrilegiu :

Ave virgo Barbara
speculum honoris,
temet ipsam praeparans
thalamum pudoris etc.
O beata Barbara
mea nunc patrona
me precantem repara
supplicando prona.
Christo pro me paupere,
ut per sua dona
mihi donet prospere
consummare bona etc.[56].

---

[54] Se afla în Cabinetul de Stampe al regelui Stanislaw August, azi la Biblioteca Universității din Varșovia (cf. Tereza Kostkiewiczowa, *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko*, Warszawa, 1975, p. 272, 477).

[55] Dacă sînt rezultatul unei observații asupra propriei persoane, aceste versuri puteau fi scrise la o vîrstă ceva mai înaintată (în jurul lui 1810), cînd, după vreo 20 de ani de viață în climatul aspru al Galiției, departe de căldura plaiurilor natale și ca efect al muncii asidue și necazurilor de tot felul, poetul începuse să simtă primele semne ale bolii care-i vor fi cauzat moartea. Documente din ultimii ani de viață vorbesc de „corpul său diform" (cf. Lucia Protopopescu, *Noi contribuții* ..., p. 172 — 173).

[56] Cf. I. V. Zingerle, *Bericht* ..., p. 315 — 316, care-l citează după Mone, *Lateinische Hymnen*, III, p. 215 — 216.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Sau următorul, intitulat *Invitatio amicae* din *Carmina Cantabrigiensia* :

Iam dulcis amica, venito,
quam sicut cor meum diligo ;
intra in cubiculum meum
ornamentis cunctis ornatum
. . . . . .

Iam nunc veni, soror electa
ac omnibus (. . .) dilecta
lux mee clara pupille
parsque maior anime mee"[57].

Circula de asemenea un cîntec goliard, foarte popular în Austria și Boemia, despre fata care refuză pe rînd diferiți amatori de dragoste (militarul, călugărul, țăranul, clericul) și acceptă în urmă numai pe tînărul student :

„Filia, si vox tua
vellem te laudare
carnalem socium
vellem tibi dare

Filia, vis militem
bene equi tantem ?
'Nolo mater cara,
nolo mater cara,
qui non sum sana.

Militer in bello
nunquam sunt in domo,
et eorum gladij
et eorum gladij
semper sunt aculi.

Filia, vis scolarem
bene literatum ?

Filia, vis monachum
bene 'kukulatum ?
'Nolo mater cara,
nolo mater cara
quia non sum sana.

Monachi post primam
currunt ad coquinam
panes eis dantur
panes eis dantur
caseum furantur.

Filia, vis rusticum
nigrum et turpissimum ?
'Nolo mater cara
nolo mater cara
quia non sum sana.

'Volo mater cara,
volo mater cara
quia iam sum sana."[58]

Rustici quadrati
semper sunt irati
et eorum corda
et eorum corda
nunquam letabunda.

Filia, vis clericum
bene literatum ?
'Nolo mater cara
nolo mater cara
quia non sum sana.

Clericorum pueri
semper sunt superbi,
et eorum matres
et eorum matres
dicuntur meretrices.

Următorul cîntec latino-german, de-a dreptul frivol, descrie o scenă de dragoste între clericul vagant și tînăra fată de la țară :

„Pertransinit clericus
Durch einen grünen Wald
Innenit ibi stantem
Ein Megdlein wol gestalt.

Salue mi puella,
Gott grüss dich, Megdlein fein :
Dico tibi vere,
Du musst mein Bule seyn
Nolo, lieber Herre,
Ihr treibt mit mir den Spott

Si vultis me amere
So halt ich euwer Gebott.
Ipsa tulit camisiam
Die Beyn die waren weiss.

Fecerunt mirabilia
Da niemand nicht umb weiss.
Und da das Spiel gespielet war
Ambo surrexerunt,
Da ging ein jeglichs seinen Weg
Et nunquam reuenerunt."

R. Ganszyniec *(op. cit.*, p. 169—170), care reproduce acest cîntec, arăta că el se mai cînta, cu unele ușoare modificări, în gimnaziile lvoviene pe la . . . 1930 (!) Atunci cu atît mai mult îl putem accepta ca fiind în circulație în același mediu pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, putînd fi chiar

[57] K. Langosch, *Hymnen und Vagantenlieder*, Zweite, unveränderte Auflage, Basel-Stuttgart, 1954, p. 104 — 106.

[58] Dintr-un manuscris de la „Collegio regis Wenceslai" din Praga, cuprinzînd copii după opera poetică a lui Hugo Primas d'Orléans, făcute de Oldřich Kříž din Telče în 1459 (cf. I. Feifalik, *op. cit.*, p. 169 — 170). Adăugăm că în 1785 Vaclav Thám publica *Básně v řeči vázane*, cuprinzînd traduceri de versuri goliarde, cf. Anežka Vidmanová *Středověká žákovská poezie* (Poezia studențească medievală), prefață la *Carmina scholarum vagorum*, Praga, 1970, p. XVIII ; *Dějiny české literatury*, Hlavní redaktor Jan Mukařovský. II. *Literatura národního obrození*. Praha, 1960, p. 657.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

auzit de Budai de la vreunul dintre alumnii seminarului din Lemberg (poate tot un transilvănean, ca și el). Mai mult, avem dovada că l-a cunoscut dintr-o carte care i-a aparținut, *De fide concubinarum in sacerdotes*. Francoforti ad Moenum, 1624 (cf. *infra*)[59].

Din întreaga poezie goliardă, poetul român păstrează în acest fragment numai tonalitatea, numai cadrul și atmosfera în care este cîntat imnul iubirii. În întregul său, imnul nu are nimic din versurile de mai sus, cum nu are nimic din versurile unora dintre contemporanii săi polonezi, din *Erotyki* ale lui F. D. Kniaźnin (1750—1807) sau pastoralele lui Franciszek Karpiński (1741—1825), comparabile, mai degrabă, cu poezia Văcărești lor și a lui Conachi. Aluziile licențioase, expresiile tari de care era plină poezia goliardă și nu lipseau nici în literatura erotică iluministă în frunte cu vestita *La pucelle d'Orléans* a lui Voltaire, sînt păstrate de poetul român pentru alte locuri din poem (episodul cu Satana în chip de fecioară și altele); în locul lor poetul dezvoltă în acest imn *o adevărată apologie a dragostei*, cum puține s-au scris în întreaga literatură universală; acest imn este expus *in corpore*, fără digresiunile obișnuite în poem, ca o adevărată pledoarie, după toate regulile oratoriei, cu *introductio*, *expositio*, *imprecatio*, *demonstratio*, *conclusio*, așa cum învățase în tinerețe, la semina ul teologic sau la Universitate, cînd improviza versuri imitînd pe clasicii antici. Ne putem imagina „tovărășia adunată" de tineri și tinere, care, furați de frumusețea cîntecului, îl ascultă în extaz, *fără a-l întrerupe nici o clipă pe cîntăreț* și abia la urmă izbucnește în strigăte de „bravo", „plesnind din palme" și repetind „stihul de pe urmă". Pus pe note, ar semăna, credem, cu o cantată maiestoasă și gravă, punctată din loc în loc cu accente ludice de Singspiel mozartian și încheiată cu un turburător allegro vivace, ca în corul final din Simfonia a IX-a a lui Beethoven...

*

Următorul imn al lui Parpanghel, imnul dionisiac, este definit de poet ca „o cîntare bine alcătuită/ și pe-acele vremi deobște iubită" (v. 433—34), luată „din facerea lui Pintilie" (v. 1432)[60].

Asemenea imnuri bahice s-au scris în toate timpurile, la multe popoare[61]. La poetul român el este o strălucită simbioză între experiența de viață și numeroasele lecturi clasice și contemporane.

---

[59] Am folosit exemplarul de la Biblioteca Universității Jagiellone din Cracovia (Francoforti ad Moenum. 1619, p. 134 — 135).

[60] *Pintilie* este un nume fictiv, cerut de rima cu *veselie*; mai importantă este declarația că acest imn, spre deosebire de cel închinat iubirii, este preluat ad-litteram dintr-o altă operă („facerea, adecă alcătuirea, scornirea", gloseză poetul în notă) și că era foarte răspîndit în epocă. Cercetări ulterioare ar putea duce la descoperirea unui izvor mai apropiat în literatura austriacă sau galițiană locală, mai puțin cunoscută nouă; oricum, putem admite că, în acest caz, Budai *simulează tehnica citatului filologic*, care, asociată ficțiunii manuscrisului găsit (curentă în epocă) și comentariului marginal (în adnotări), completează maniera parodistică a poetului-filolog.

[61] Pentru întreaga literatură, pînă la începutul secolului al XIX-lea, vezi C.W.J. Gatterer, *Literatur des Weinbaues aller Nationen von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten, nebst Kritiken und den wichtigsten literarischen Nachweisungen*, Heidelberg, 1832; cf. și P. Züge, *Der Wein in der Dichtung*, în „Rheinisch-westfälische Zeitung", 1903, nr. 334.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Primul epitet ce i se dă vinului în imnul lui Parpanghel este *dulce* („Vinule dulciu...", v. 1435), pe care-l întîlnim și în lunga dizertație asupra binefacerilor stomacului plin pentru ascuțimea minții, din cîntecul X :

..Unde sînt cu mîncări pline mese
Și cu vin *dulciu* păhară dresе!" (v. 6131—32).

Poetul român, ca și Antinous din *Odiseea* lui Homer (XXI, 293), amintit de Athenaios, *Deipnosophistae* (I, 18), prefera vinul dulce. Era, poate, vestitul vin de Malvazia, pe care negustorii din Lvov îl importau încă din secolele XIV—XV; acest vin roșu-purpuriu, dens, foarte dulce, era adus de genovezi din insulele grecești și transportat pe drumul comercial moldovenesc pînă la Suceava; de aici ajungea apoi în Polonia[62], unde era, alături de Tokay-ul unguresc și Alicantul spaniol, printre cele mai căutate la curțile princiare și nobiliare[63].

Cu puțin timp înainte de sosirea lui Budai-Deleanu la Lvov, medicul galițian Jędrzej Krupiński îl recomanda în cartea sa *Osteologia lub nauka o Kościach* (Lwów, 1774, p. 106) ca leac împotriva afecțiunilor osoase. Poetul care, în imnul anterior, își ironiza metehnele „vîrstei bătrîne", se gîndește acum la cel mai bun leac care i-ar putea prelungi viața activă, amînîndu-i „soroaca"[64]. Între cele două imnuri există deci o *continuitate logică*. Dacă în tinerețe însă își consuma tainul zilnic de vin la „Barbareum" ca o obișnuință, cum făcuse și acasă, la Oigmău, acum, după trecerea anilor, vinul — și nu orice vin, ci numai cel „dulciu"—, este

.....mirul sînt (sfînt — n.n.), dintru toate-ales,
Ce viața dai, mingîind pre toți (...)
La toate nevoi tu ne-ajuți și dai
Putere la slabi, bólnavilor leac
Hrană la bătrîni (...)" (v. 1441—42, 1447—49)

Asemănător lăuda vinul de acest soi Morando da Padova într-un imn, inserat în cronica sa de Salimbene din Parma (1221—1288):

Vinum dulce, gloriosum
Pingue facit et carnosum
atque pectus aperit
Et maturum gustu plenum
valde nobis est amenum
quia sensus acuit.

Vinum forte, vinum purum,
facit hominem securum
et depelli frigora.
Vinum rubeum subtile
Non est reputandum vile
nam colorem generat (...)[65]

În timp ce la Morando vinurile sînt diferențiate, cele albe și seci fiind mai puțin apreciate („Sed acerbum linquas mordet/ intestina cuncta sordet,/ corrumpendo corpora/(...) Vinum vero quod est glaucum/ pota-

---

[62] Cf. N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, I, Paris, 1899; același, *Relațiile țărilor noastre cu Lembergul*, București, 1900; G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *Țările Române și Italia pînă la 1600*, București, 1972, p. 24—39. E folosit, ca termen de comparație cu miedul ardelenesc, de G. Ureche în letopisețul său (cf. *Dicționarul limbii romîne*, VI, s. *marmaziu*, cu multe citate din folclorul românesc); apare și în satira antimonahală *Evlavia* a lui B. P. Hasdeu.

[63] „La Lvov a fost dintotdeauna un adevărat depozit de ..malmazie" (cf. Z. Gloger, *Encyklopedia Staropolska*, III, Warszawa, 1972, p. 182).

[64] Cuvînt folosit în v. 1396 și înțeles just de F. Fugariu, ca „limită de vîrstă, aptă pentru dragoste".

[65] *Carmina medii aevi*, ed. F. Novati, Firenze, 1883, p. 69 — 70; cf. și P. Lehmann, *Die Parodie* ..., p. 126 — 127.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

torem facit raucum/ et frequenter mingere/ (...) Alba limpha maledicta/ sit a nobis interdicta/ quia splenem provocat"), Budai-Deleanu acceptă pînă la urmă toate vinurile, indiferent de culoare, pentru proprietatea lor de a stîrni veselia:

„Alb, roşu, ş'or' cum de-ai fi tu-în obraz,
La toţi ce te beu, pururе faci haz" (v. 1451—52).

Foarte populară printre goliarzi era parodia bahică a imnului religios în cinstea Fecioarei Maria *(Verbum bonum et suave)*, răspîndită în numeroase versiuni, din care cea mai bogată este versiunea poloneză[66]:

1. Vinum bonum et suave
bonis bonum, pravis prave
liquor nec non sapor, ave
mundana laetitia.
2. Ave! felix creatura
quam produxit vitis pura;
omnis mensa fit secura
in tua praesentia.
3. Ave! liquor vini clari
dulcis sapor sine pari;
tua nos inebriari
dignetur potentia.
4. Ave! pulchrum in colore,
ave! fragans in odore,
ave! sapidus in ore,
dulcis linguae vinculum!
5. Ave! salus in modestis,
in gulosis mala pestis,
post amissionem vestis
sequitur patibulum.
6. Per te mundus hilarescit,
per te bonis honor crescit,
omnis largus erubescit
sine tui copia.
7. Monachorum grex devotus,
Clerus omnis, orbis totus,
bibit ad aequales potus
tua clara pocula.
8. Felix venter quem intrabis,
felix lingua quam rigabis,
felix os quod tu lavabis
et beata labia!
9. Supplicamus, hic abunda
Abundantes nos fecunda
Fecundates nos emunda
per aeterna saecula.

O variantă dintr-un manuscris de la Heidelberg conţine versurile:

„Felix homo te plantavit,
qui te, Vinum, nuncupavit;
contra talem potum
nullum est periculum"[67].

La Budai:

„Fie fericit care te-au culeş!" (v. 1443).

Efectele favorabile ale vinului asupra omului sînt expuse la Budai în antiteză cu starea anterioară a omului:

„Care te-au beut, de-ar fi cît de trist
Prinde-ndată chief ş-uită de necaz,
Fiece năuc pare-un trismeghist,
Fiece mişel să ţine-un viteaz" (v. 1453—1456)[68].

Spre deosebire de goliarzi, care în versurile lor bahice cultivau asiduu parodia textelor religioase (cf. numeroase alte exemple la P. Lehmann,

[66] Reprodusă de R. Ganszyniec, *op. cit.*, p. 172 — 173; cf. P. Lehmann, *Die Parodie...*, p. 124 — 126.

[67] E. du Méril, *Poésies populaires*, 1847, p. 204.

[68] Aici observăm că *năuc* şi *mişel* sînt folosite cu sensurile din limba veche, mai apropiate sau identice cu cele din limba de origine (*năuc* 'nătărău, năting, prost' < vsl. Неоукъ 'neinvăţat, neinstruit') şi *mişel* 'nenorocit, slab' < lat. *misellus* 'idem', cf. *Dicţionarul limbii române*, VII, 136 — 37 şi VI, 631—32, care, însă, în ambele cazuri nu înregistrează aceste sugestive citate din *Ţiganiada*). Spre o asemenea concluzie ne duce alăturarea termenilor *trismeghist* şi *viteaz*. Dacă *viteaz* nu mai are nevoie de explicaţie (înseamnă 'puternic, curajos'), *trismeghist*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Die Parodie...), Budai mai păstrează reminiscențe teologale numai în epitetele divine date vinului („roadă de rai, de la Dumnezeu dată pre pămînt", „mirul sfînt", „cerescul must") și nu cu intenție parodistică (*Țiganiada* conține parodii, dar în alte locuri). Goliardică este enumerarea de epitete laudative, voioșia crescîndă, nestăpînită, ce se degajă din fiecare vers, pe măsura exaltării calităților vinului, culminînd cu urarea de viață lungă adresată băutorilor:

„Să bem, să-nchinăm cu păharul plin,
Să trăiască toți cei care beu vin!"

care apare, ca un refren, de trei ori (v. 1445—46, 1457—58, 1469—70, ultima oară reluat de cei adunați, după încheierea cîntecului).

Goliardică este și enumerarea cupelor de vin:

„Veniți, fraților, la cerescul must
Să ne bucurăm bîndu-l și-nchinînd:
De sete-un păhar, altul pentru gust,
A treia de chef, a patra cîntînd,
A cincea de sat, că-a șasa-i prisos,
De-a șepte-încolò n-aduce folos".
(v. 1459—1464)

Dacă numărul de cupe diferă de la un poet la altul, ca și indicarea, de fiecare dată, a motivului sau a împrejurării care însoțește fiecare cupă, în schimb ritmul alert (cam cîte două cupe în fiecare vers!) sugerează aceeași atmosferă de „taberna" medievală, cu acea dezlănțuire de bucurie colectivă, care cuprinde toate stările sociale fără deosebire, ca în cunoscuta

---

ni se pare a fi aici mai degrabă nu'vorbăreț, bun de gură' (cum, dealtfel, devine oricine, după ce bea un vin bun), — așa cum sugerează F. Fugariu (comentariu, p. 381) vorbind de Hermes, ca „patron al elocinței" — , ci 'savant, învățat, înțelept' căci *Hermes Trismeghistos* (gr. *trismegistos* 'cel de trei ori foarte mare') era numele pe care grecii îl dădeau legendarului învățat egiptean Thot, considerat cunoscător al tuturor științelor. În Evul mediu și Renaștere, după descoperirea manuscriselor operelor lui Trismegistos sau atribuite acestuia (*Poimander*, *Tabula Smaragdina*), știința hermetică a avut o mare răspîndire în rîndurile magilor, alchimiștilor (cf. *The Ancient Greek and Latin Writings which contain Religions or Philosophic Teachings ascribed to Hermes Trismegistus*, edited with English translation and notes by Walter Scott. t.1 — 4. Oxford, 1924—1926; J. Ruska, *Tabula Smaragdina. Ein Beitrag zur Geschichte der hermetischen Literatur*. Heidelberg, 1926; W. Schumaker, *The Occult Sciences in the Renaissance. A Study in Intellectual Patterns*, Berkeley-Los Angeles-London, 1972), — iar în secolul al XVIII-lea a devenit subiect preferat al preocupărilor oculte și mistice din lojile masonice, după cum dovedește, între altele, o publicație contemporană (*Der Hermes Trismegists wahrer alter Naturweg oder Geheimniss wie die grosse Universaltinctur ohne Gläser, auf Menschen und Metalle zu bereiten*. Herausgegeben von Einem ächten Freymäurer I.C.H., mit vier Kupfern. Leipzig, bey Adam Friedrich Böhme, 1782), care a circulat și prin părțile noastre (un exemplar la Biblioteca Academiei R. S. România, Filiala Cluj-Napoca, cota 63.594). Opera fundamentală a lui Hermes Trismegistos (*Poimander*) a fost editată și în Polonia (*Pymander Mercurii Trismegisti cum commento Fratris Hannibalis Rosseli* (...). Cracoviae, in Officina Typographica Lazari, 1584—86) și puteu fi găsită de către Budai și la Lvov (cf. *Catalogus librorum qui praeter copiam varii argumenti et idiomatis permultos etiam polonice scriptos continet*. Quorum publica auctio die XI. Januarii et sequentibus 1790 in aedibus Universitatis Leopoliensis instituenda. Leopoli, J. T. Piller impressit, p. 74).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

poezie *In taberna quando sumus* din *Carmina Burana* (nr. 175; ed. Schmeller, 1847, p. 235):

In taberna quando sumus,
non curamus, quid sit humus
sed ad ludum properamus,
cui semper insudamus.
Quid agatur in taberna,
ubi nummus est pincerna,
hoc est opus ut quaeratur,
si quid loquar, audiatur.

Quidam ludunt, quidam bibunt,
quidam indiscrete vivunt;
sed in ludo qui morantur,
ex his quidam denudantur;
quidam ibi vestiuntur,
quidam saccis induuntur:
ibi nullus timet mortem,
sed pro Baccho mittunt sortem.

Primo pro nummata vini;
ex hac bibunt libertini:
semel bibunt pro captivis,
post haec bibunt ter pro vivis,
quater pro Christiabis cunctis,
quinquies pro fidelibus defunctis,
sexies pro sororibus vanis,
septies pro militibus silvanis

Octies pro fratribus perversis,
novies pro monachis dispersis,
decies pro navigantibus,
undecies pro discordantibus,
duodecies pro paenitentibus,
tredecies pro iter agentibus;
tam pro papa quam pro rege,
bibunt omnes sine lege.

Bibit hera, bibit herus,
bibit miles, bibit clerus,
bibit ille, bibit illa,
bibit servus cum ancilla,
bibit velox, bibit piger,
bibit albus, bibit niger,
bibit constans, bibit vagus,
bibit rudis, bibit magus.

Bibit pauper et aegrotus
bibit exul et ignotus,
bibit puer, bibit canus,
bibit praesul et decanus,
bibit soror, bibit frater,
bibit anus, bibit mater,
bibit ista, bibit ille,
bibunt centum, bibunt mille.

Parum sescentae nummatae
durant, cum immoderate
bibunt omnes sine meta,
quamvis bibant mente laeta.
Sic nos rodunt omnes gentes,
et sic erimus egentes.
Qui nos rodunt confundantur
et cum instis non scribantur[69].

In taberna... a fost unul din cele mai populare cîntece bahice ale goliarzilor, răspîndit în numeroase versiuni și prin locurile pe unde a trecut, în peregrinările sale, autorul „Țiganiadei", în Austria, Ungaria, Cehia și Polonia[70]. Dar, oriunde îl va fi auzit, ni se pare evidentă deosebirea de atitudine între Budai-Deleanu și poeții goliarzi: în timp ce la aceștia admirația față de virtuțile vinului degenerează într-o beție generală (numărul de cupe ajunge la 13, fiecare cu toastul ei), la Budai exaltarea este diminuată de un fel de distanțare pur intelectuală, un simț al măsurii dictat de *experiență* (era însuși originar dintr-o regiune cu bogate tradiții viticole, încă de pe vremea strămoșilor daci, unde domnea obiceiul de a bea vinul în primul rînd „pentru sete și pentru gust"; în sfîrșit, după 1787, la Lvov, putea fi nu de puține ori martor la libațiile nobilimii locale, care, de regulă, întreceau măsura), ca și de *lecturile sale bogate* (în biblioteca sa s-a păstrat pînă la moarte *Macrobiotica* celebrului medic german Christoph Wilhelm Hufeland)[71]. Nu știm dacă Budai a avut în mînă cartea eruditului italian Pietro Andrea Canonieri „despre admirabilele virtuți ale vinului"—apărută

[69] *Cantici goliardici medievali scelti dai Carmina Burana.* A cura di Luisa Vertrova, II, Firenze, 1952, p. 36—41; *Carmina Burana. Lieder der Vaganten. Lateinsch und Deutsch* (Nach Ludwig Laistner herausgegeben von Eberhard Brost), Heidelberg, 1974, p. 20—25; cf. și P. Lehmann, *Die Parodie....*, p. 129—132.

[70] Cf. J. Feifalik, *op. cit.*, p. 170—71; R. Ganszyniec, *loc. cit.*

[71] *Die Kunst das menschliche Leben zu verlängern*, Wien, 1798. Aici, în cartea a II-a, cap. II, paragraful XII, *Gute Diät und Mässigkeit in Essen und Trinken*, p. 125, putea găsi folositoare sfaturi privind hrănirea rațională, printre care și sfatul de a rezerva vinul pentru consum numai în zilele de veselie!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

la Anvers în 1627[72]; aici, printre numeroasele citate din literatura bahică de la Homer și Virgiliu pînă în secolul al XVI-lea, se pot citi și următoarele rînduri despre poezia goliardă cu conținut bahic:

„Item exterminandae allae plebeiae et vulgatissime cantilenae, quae ad immoderatè compotandum provocant: „Quicunque vult esse frater/, bibat bis ter & quater;/ bibat semel et secundò,/ donec nihil sit in fundo,/ bibat hera, bibat herus,/ ad bidendum nemo serus/ bibat iste, bibat illa,/ bibat servus cum ancilla./ Et pro Rege, et pro Papa,/ bibe vinum sine aqua/ et pro Papa, et pro Rege/ bibe vinum sine lege./ Haec una est lex Bacchica,/ bibentium spes unica," etc. (...) Hac inquam et eiusmodi Musicae seu voce, seu instrumentis factae, de quibus Isaias 75. cithara et lyra, et tympanum, et tibia et vinum in convivis vestris, et hinc opus Dei non respicitis, omnino eij ieudae sunt atque ablegandae"[73]. În schimb, două dintre cărțile aflate în biblioteca sa ne oferă date sigure asupra culturii sale literare în acest domeniu. În inventarul lucrurilor rămase la moartea sa[74], la rubrica „Libri latini", sub nr. 25 și 34, stă scris:

„*Aurea Pythagoreorum Carmina*, auctore Theodoro Marcilio, Lutetiae, 1527"[75] și

„*De generibus ebriosorum et ebrietate vitanta* (sic!), Francoforti ad Moenum, 1624"[76].

---

[72] *Petri Andreae Canonherii, philosophi, medici ac theologi, De admirandis vini virtutibus libri tres. In quibus multa curiosissima et utilissima, ad Vinum pertinentia, tractantur* (...), Antverpiae, Anno 1627. Originalul, în italiană, poartă titlul *Le lodi e i biasimi del vino*, Viterbo, 1608), cf. J. G. T. Graesse, *Trésor de livres rares et précieux*, II, p. 37.

[73] *Op. cit.*, cartea a II-a, cap. VI, paragraful 25, pag. 501.

[74] R. S. S. Ucraineană, Arhiva Centrală Istorică de Stat, filiala Lvov, Forum Nobilium, fond 149, opis 2, dosar 537/1820, p. 8[r] și 8[v]; actul a fost publicat de Teodor Bălan, *Data morții lui Budai-Deleanu*, în „Făt-Frumos", IX, 1934, p. 82–86 și recent de noi, în revista „Manuscriptum", IV, 1973, nr. 3(12) p, 152–161 (fără lista cărților).

[75] Ediția princeps este: *Aurea Pythagoreorum Carmina. Latine conversa, multisque in locis emendata, illustrataque adnotationibus quibus etiam Hieroclis interpretationi non parum lucis adfertur.* Auctore Theodoro Marcilio, Lutetiae. Apud Nicolaum Nivellium, via Jacobaea ad insigne Columnarum, /1585/; cf. Graesse, V, 516. – Am folosit exemplarul de la Biblioteca Universității din Cluj-Napoca (cota 36.642).

Teodoro Marcilio (Marsilius), erudit olandez (1548–1617), profesor de filologie la Toulouse și de elocvență latină la Paris, comentator al multor clasici greci și latini (cf. Pierre Valens, *Elogium Teodori Marcilii*, Paris, 1620; *Nouvelle biographie générale*... publiée par M. M. Firmin Didot Frères, Paris, XXXIII, p. 503–4; F. A. Eckstein *Nomenclator philologorum*, Leipzig, 1871). – Data din inventarul cărților lui Budai este greșită; Budai a posedat ediția a III-a, apărută în 1627.

[76] Nu am găsit ediția aceasta. Dăm datele bibliografice ale ediției din 1565 (la Bibl. Univ. din Cluj): *De generibus ebriosorum et ebrietate vitanda. Cui adiecimus: De meretricum in suos amatores & concubinarum in Sacerdotes fide: quaestiones salibus & facetiis plenae, laxandi animi, iociq[ue] suscitandi causa, nuper editae*, Francoforti ad Moenum, 1565. Alte ediții (1581, 1599) la Bibilioteca Jagiellonă din Cracovia. Cartea este o culegere de versuri satirice, maxime, sentențe, aforisme din diferiți autori antici, medievali și renascentiști, de la Virgiliu și Ovidiu pînă la Baptista Mantuano și Philippo Beroaldo, cu evidente accente goliardice. Autorul este teologul, umanistul și istoricul alsacian *Jakob Wimpheling* (1450–1528); culegerea *De generibus ebriosorum*... a fost alcătuită de acesta în 1479 (cf. M. Holzmann, H. Bohatta, *Deutsches Anonymen-Lexicon 1501–1850*, Wien, I, 1902, p. 375, care cunoaște ediția Erfurt, 1516); în 1499–1500 Jakob Hartlieb din Landau și Paulus Olearius din Heidelberg au „determinat" celelalte două părți ale culegerii lui Wimpheling, *De fide meretricum in suos amatores* și *De fide concubinarum in sacerdotes*..., publicîndu-le împreună în 1500 (cf. Graesse, II, 343); de atunci au fost editate de mai multe ori, separat sau toate împreună, ca apendice la ediții din *Epistolae obscurorum virorum*, printre care și cea din Frankfurt am Main, 1624 (*Epistolarum obscurorum virorum ad Dn. M. Ortuinum Gratium volumina II. Ex tam multis libris conglutinata etc. Accesserunt hac editione multa magistralia interlocutoria, quae jam primum valde delectabiliter prodeunt,*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În amîndouă aceste cărți se găsesc următoarele versuri bahice, care îl vor fi inspirat, printre altele, pe Budai-Deleanu, în alcătuirea, în spirit goliardic, a cîntecului de petrecere din *Țiganiada:*

Rhytmus Codri Urcei die divi Martini pronunciatus.

Io, Io, Io, Io
Gaudeamus, Io, Io!
Dulces Homeriaci,
Io, Io!
Noster vates hic Homerus
dithyrambi dux syncerus
pergraecatur hodie!
Io, Io!
Haec est illa bona dies
et vocata laeta quies
vina sitientibus,
Io, Io!
Nullus metus, nec labores,
nulla cura, nec dolores,
sint in hoc symposio!
Io, Io!
Vultis mecum iam potare
et Lyaeum exaltare
dulces Homeriaci
Io, Io!
Qui potare cupit mecum,
licet verum portet secum,
vina, plenis utribus!
Io, Io!
Ecce tibi Trebulani
apportamus et Albani
centum plenos urceos:
Io, Io!
Sed quis nobis ministrabit,
et quis praesto vinum dabit
dulce sitientibus?
Io, Io!
Hic habemus Thomasinum,
cognoscentem bonum vinum
primo visu subito:
Io, Io!
Hic ridendo propinabit,
et bibendo provocabit
omnes Homeriacos:
Io, Io!
Audi, bone Thomasine,
graece bibens et latinè
tuum fac officium;
Io, Io!
Est jam tempus ut potemus,
Et post potum sic oremus:
deflectamus genua:
Io, Io!
Si potatis, jam levate,
et crutera coronate,
ut bibatis iterum;
Io, Io!
Felix est ter, felix quater,
cui dat potum Bacchus pater,
de spumanti cantharo,
Io, Io!
Ne lucernae extinguantur,
et potantes moriantur,
date nobis oleum:
Io, Io!
Vos Germani, vos Hispani;
vos Insubres, vos Britanni
bibite pro viribus,
Io, Io!
Sed nos rogo dum potatis,
Ter et quater videatis
ne frangatis Urceum:
Io, Io!
Omnes fortes sunt vinosi,
et potantes animosi,
Dicit Aristoteles:
Io, Io!
Omnis doctor, omnis rector
Bacchi patris sit protector,
in aeterna saecula!
Io, Io!
Dulce dulci misceatis,
ex hoc in hoc faciatis,
ut potetis dulcius,
Io, Io!
Bacche vatum fortis pater,
et qui solus es bimater,
et formosus diceris.
Io, Io!
Qui delphinos, amatores
puerorum, et potores
feris misces lyncibus,
Io, Io!
tecum civem Lampsacernum
rogo ducas, et Silenum
Bacchasque Thyrsigeras,
Io, Io!
Et te prope sit Potina,
quae dat potum in culina,
prima cunctis pueris!
Io, Io!
Tentat Bacchas Ithyphallus
malus caper, mallus gallus,
aha! nimis turpiter:
Io, Io!
Bibe quantum vis, Priape
sed honestam partem cape
ne perturbes gaudia:
Io, Io!

Francoforti ad Moenum, 1624, 8°, 381 + 143 p., cf. Graesse, II, 490), care va fi aparținut lui Budai. Despre J. Wimpheling, ca autor al acestor culegeri vezi J. A. Riegger, *Amoenitates litterariae Friburgenses*, Ulmae, vol. II, 1875, p. 240; Joseph Knepper, *Jakob Wimpheling (1450—1528). Sein Leben und seine Werke*, „Erläuterungen und Ergänzungen zu Janssens Geschichte des deutsches Volks", III Band, 2—4 Heft, Freiburg im Breisgau, 1902, p. 107—108.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Bibe, bile, bibe, bibe;
tu qui sapis bibe, bibe,
dum Lyaeus imperat:
Io, Io!

Sed iam potrix turba tace,
et tu, Codre, talos, jace,
sub bibendi arbitrio.
Io, Io!

Într-o versiune amplificată, publicată de Hieronim Vietor la Cracovia în 1528[77], cîntecul continuă astfel:

(...) Quod iecisti canes ternos
Bibe bibe bibe ternos
Iam falerni calices
Io, Io!
Tu iecisti seniorem
Bibe bibe bactrionem
Trebulani ueteris
Io, Io!

Codre caput tibi fumat
Ne quis ignis te consumat
Stingue mero cicius
Io, Io!
Et uos mei Combennones
Eleuate Bactriones
Ut possitis dicere
Io, Io!

Io, Io, Io, Io!
Gaudeamus Io, Io!
Dulces Homeriaci
Io, Io![78]

Sfîntul Martin (316—397), soldat, s-a distins prin bunătatea inimii sale, împărțindu-și mantaua cu un sărac; întemeitor al primei mănăstiri franceze la Ligugé, episcop de Tours în 371, a fost canonizat la 11 noiembrie. Viața sa a fost scrisă de Sulpitius Severus (360—420) și de Elfrid, arhiepiscop de York, în sec. XI. Cultul Sf. Martin era foarte răspîndit în Franța, Anglia și Italia, în Germania fiind considerat patronul meselor îmbelșugate („de la bonne chère"), și consacrîndu-i-se numeroase cîntece populare bahice. În fiecare an, la 11 noiembrie, poporul bea vin din noua recoltă pe față („indiscretamente"), supărîndu-l înadins pe Sf. Martin, care fusese abstinent (Giovanni Pontano, *De festis martinalibus*)[79]. Autorul acestui cîntec, Antonio Urceo (numit și *Codrus*), erudit italian (1446—1500), profesor de literatură la Forli și de gramatică și retorică la Bologna, a lăsat o operă (ode, satire, epistole, epigrame) cu evidente ecouri goliarde[80], toate reunite în *Opera quae existant omnia*...(Bologna, 1502)[81], în care am regăsit și *Rhythmus die diui Martini pronunciatus*[82]. Du Méril consideră că aluziile clasice cuprinse în poezia lui Codrus denotă că acest cînteca a fost compus „pour des écoliers qui fétaient la Saint Martin d'une manière toute spéciale"[83].

---

[77] Antonii Codri Urcei, *Hymnus facecijs, urbanitate & hilaritate plenus, in honorem Bachi & potatorum omnium* ab Autore aeditus (...) Ed aedibus Hieronymi Vietoris. Anno MDXXVIII, p. 5—11. Un exemplar se găsește la BAR (carte rară, într-un colligat, cota I 40343) provenit din Biblioteca Colegiului Sf. Sava.

[78] *Rhythmus sane perquam elegans festivus ac doctus in honorem Bachi & gratiam potatorum omnium ab Autore aeditus*, în *lucr. cit.*, p. 10—11 (la p. 12—15, versuri de Martial și Horațiu).

[79] Cf. E. du Méril, *Poésies populaires latines antérieures au douzième siècle*, Paris, 1843, p. 169—170; idem, *Poésies populaires latines du Moyen Âge*, Paris, 1847, p. 208.

[80] A. Franklin, *Dictionnaire des noms, surnoms et pseudonymes latins de l'histoire littéraire de Moyen Âge (1100 à 1530)* Paris, 1875, p. 586; C. Malagola, *Della vita e delle opere di Antonio Urceo*, Bologna, 1878; *Enciclopedia Italiana*, XXXIV, p. 780.

[81] Edițiile următoare: Veneția, 1506; Paris, 1515; Cracovia, 1529; Basel, 1540.

[82] Am folosit un exemplar din *editia princeps* (1502), de la Biblioteca Universității Jagiellone din Cracovia, cu pagini nenumerotate, în folio. Este de reținut că C. F. Flögel *(Geschichte des Groteskekomischen. Ein Beitrag zur Geschichte der Menschheit*, Liegnitz-Leipzig, 1788, p. 194—196) citează, după „Journal von und für Deutschland", 1786, IX, p. 269, cîntece vesele, cîntate de copiii săraci în seara Sf. Martin (cf. Du Méril, 1847, *loc. cit.*)

[83] Du Méril, 1847, p. 213.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Budai-Deleanu, care, încă la Viena fiind, se va fi delectat cu „corolariile" pe teme bahice ale umaniștilor germani (Helius Eobanus Hessius[84], Euricius Cordus[85] și altora din acea „Sodalitas Erphurdiana"), cuprinse în *De generibus ebriosorum...*[86], va găsi în capitala Galiției o literatură poloneză cu bogate tradiții în domeniul tematicii bahice[87].

De la Jan Kochanowski, marele poet al „veacului de aur" al XVI-lea, a cărui traducere a odei către amforă din Horațiu *(Ode*, cartea a III-a, oda XXI)[88] Budai a putut-o cunoaște prin intermediul edițiilor cracoviene din 1639 și 1711, aflate la Biblioteca Universității din Lvov[89], și pînă la contemporanul său Ignacy Krasicki, care-i împăca pe călugării învrăjbiți din *Monachomachia* (1778)[90] cu ajutorul lui „vitrum gloriosum" (cîntul V, v. 80—112), poezia poloneză a abordat tematica bahică în multiple aspecte (apologia, miedului și vinului, preferința arătată vinului față de apă, critica abuzului de băutură ș.a.) uneori în versuri hibride, latino-polone, cu nuanțe ușor ironice, ca la vechii goliarzi medievali, alteori în versiunea cîntecului de chef de inspirație populară, împletit adesea cu apologia dragostei. Vechi distihuri goliarde despre binefacerile vinului

---

[84] Helius Eobanus Hessius (1488—1540), umanist german, adept al lui Luther, traducător al *Iliadei* și *Psalmilor* în hexametri latini, profesor de retorică și poezie la Erfurt și Magdeburg (cf. *Dictionary of the Renaissance*, edited by Frederick M. Schweitzer (...) and Harry E. Wedeck (...), New York, 1967, p. 306—307

[85] Euricius Cordus (1486—1535), umanist german, fizician, botanist și poet, a studiat medicina la Ferrara, și el adept al lui Luther, a scris epigrame în latinește (cf. *idem*, p. 168).

[86] *De generibus ebriosorum et ebrietate vitanda*, quaestio facetiarum & urbanitatis plena, quam pulcherrimis optimoru(m) scriptorum flosculis referta, in conclusione Quodlibeti Erphurdiensis, Anno Christianae computationis M. D. XV. circa autumnale aequinoctium scholastico more explicata... (Francoforti ad Moenum, 1581). După „mărturiile" poetice ale lui Hessius, Cordus, Foemilius, Gotius Threisen, Nancinus și Bertramo Damus *(In facetosam de ebrietate questionem, literariae Sodalitatis Erphurdianae testimonia)*, sînt expuse concluziile disputei acestora cu privire la deliciile și neajunsurile beției, din rîndul cărora cîteva *(Bestialem esse voluptatem ebrietatis...; Vinum moderate sumptum prodest : quaemadmodum ebrietas multorum vitiorum fomes et causa est rectè asseritur* (...) Corollarium II ; *Quomodo et quatenus cum amicis bibendum sit : Simposia et iucundas amicorum compotationes stultum est criminari : Cum id etiam vetustissimis ac sapientissimis factitatum pulchrum sit imitari.* Corollarium III ; *Veteres non solum ad mensuram, sed etiam ad numerum bibere consuerunt* (...) Conclusio II ; *Alia historia de duobus studentibus, qui hospitem cum uxore et filia inebriarunt* (...) ; *Iuvenluti perniliosam et magis quam rem Veneream obesse ebrietatem* ; (...) *Literarum studiosis ebrietatem tanquam hostem praecipium esse fugiendum...*), fie chiar și numai prin titlurile lor, trimit, alături de altele din *De fide meretricum... (De Venere et Bacho)* și *De fide concubinarum... (Philippi Beroaldi Cupido)*, la atmosfera epicureică, de nestăpînită veselie a „tovărășiei adunate" de „juni și fecioare", care închină „cu păharul plin de de-a-împrumut" la capătul celor două imnuri ale lui Parpanghel...

[87] Un cunoscut poet polonez din secolul nostru, Julian Tuwim, a alcătuit o întreagă antologie, însoțită de un dicționar sui generis de termeni bahici *(Polski słownik pijacki ; Antologia bachiczna*, Warszawa, 1935 ; ed. II, 1959), ce se deschide cu două sugestive citate din Ovidiu și... din cartea mult apreciată, credem, de Budai al nostru, *De generibus ebriosorum et ebrietate vitanda!*

[88] *Dzbanie mój pisany*, în J. Kochanowski, *Dzieła wszystkie*, I, Warszawa, 1884, p. 271—272.

[89] Cf. *Catalogus librorum...*, Leopoli, 1790, p. 268.

[90] În același an, alături de ediția princeps de la Leipzig, apare o ediție a poemului la Lvov, în tipografia lui Kazimierz Szlichtin, repetată în anul următor 1779 ; în timpul vieții lui Budai poemul a mai fost reeditat separat de trei ori (Varșovia, 1797 ; Wilno, 1802 ; Varșovia, 1816) și în edițiile de opere alese sau complete (1802, 1803—4, 1809 — 10, 1812, 1819) și tradus în germană de Ecker von Eckhofen *(Monachomachia oder der Mönchenkrieg*, Hamburg, 1782), cf. *Bibliografia literatury polskiej — Nowy Korbut*, V, *Oświecenie*, Warszawa, 1967, p. 190.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

asupra omului, devenite adevărate dictoane, pe care Budai le va fi cunoscut mai de mult, circulau ca proverbe și în Polonia[91].

Vinul, care, începînd de pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea a început să înlocuiască tot mai mult miedul și berea la curțile regale și nobiliare poloneze [92], a generat o întreagă literatură în care predomină tonul apologetic, în spirit goliard; alături de așa numitele „pieśni biesiadne" (cîntece de pahar) anonime, ca *Pije Kuba do Jakuba* (Kuba bea în cinstea lui Jakob), *Witaj, winko ulubione* (Bine-ai venit, vinișor iubit...) sau *Bracie, gdy już pić przestanę* (Frate, cînd n-o să mai beau...)[93], de mare popularitate în regiunile sudice poloneze (pe linia Cracovia-Lvov) erau cîntecele *Kiej wypiję flaszę wina...*, unde vinul e lăudat pentru că alungă tristețea :

Kiej wypiję flaszę wina
zaraz u mnie insza mina
i ochota do śpiewania
wnet mnie bierze i do grania(...)[94]

sau *A bodaj to w takim domu*, în care se bea pînă la al unsprezecelea pahar (fără motiv), al doisprezecelea fiind butoiul :

A bodaj to w takim domu
Słodkie pędzić chwile
Gdzie się można dobrze bawić
Wesoło i mile!
Wypijemy pierwszą, drugą,
Trzecią, czwartą, piątą.
Wypijemy szóstą, siódmą,
Ósmą i dziewiątą!
A kiedy się i dziesiąta,
Jedenasta zdarza,
Wypijemy choćby beczką
Zdrowie gospodarza![95]

În alt cîntec de petrecere, *Każcie wina nalewać...* (Porunciți să toarne vin...), se recomandă vinul unguresc[96], care e în stare să facă din cel mai nătărău un înțelept și din cel mai bolnav un om zdravăn :

"... Wino mądrym uczyni
choć też i prostaka
a głupiego przemieni
w uczonego żaka (...)
Każcie wina nalewać,
doktora pewnego,
uleczy to frasunek
człowieka chorego.

---

[91] De ex. *Wenn ich trinke Wein, so rede ich Latein*, pe care P. Lehmann *(Die Parodie...*, p. 194) îl găsește, în versiunea latină, într-un *Mönchskatechismus* din sec. XV, aflat la München („plus in vino monachi gaudent quam in Latino"), apare în polonă la 1702 („Gdy piję, wino, prawię, łaciną); la el se va fi gîndit Budai cînd făcea din „năuc" un „trismeghist" (adică savant, căci numai aceștia știau latinește!); ideea că vinul bun alungă tristețea apare în zicalele poloneze *Kiedy w winie język tonie, wnet ode mnie troska wionie* (Cînd limba înnoată în vin, atunci necazul fuge de mine) și *Gdy mie czasem jaka troska swędzi, kwatereczka wina kłopoty rozpędzi* (Cînd mă cuprinde cîteodată amărăciunea, o bărdacă de vin mi-alungă toate necazurile), ambele la 1774, comparabile cu v. 1453—54 din „Țiganiada"; proverbul latin *Optimum vinum suspensa non indiget hedera* e cunoscut de polonezi din 1605, în opera lui S. Petrycy („Na dobre wino wiechy nie potrzeba"), iar cunoscutul dicton latin *In vino veritas* este reluat în replică de Krasicki în *Antymonachomachia* (VI, 104), cf. *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (Noua carte a proverbelor și expresiilor proverbiale poloneze), Warszawa, III, 1972, p. 707—708.

[92] Jan Bystroń, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce (wiek XVI-XVIII)*, II, Warszawa, 1960, p. 497.

[93] Cf. J. Tuwim, *op. cit.*, p. Nn/169—170.

[94] Cînd beau o sticlă de vin/ îndată am altă mină/ și pofta de cîntat și de jucat/ mă apucă de îndată..., cf. J. Tuwim, *op. cit.*, p. 161.

[95] Să petrecem în casa asta/Clipe din cele dulci/ Unde ne putem distra bine/ Vesel și plăcut!/ Să bem primul și pe al doilea/ Al treilea, al patrulea, al cincilea,/ Să bem pe al șaselea, al șaptelea,/ Al optulea și al nouălea!/ Iar de ni s-o-ntîmpla să bem/ Pe al zecelea și al unsprezecelea/ Atunci să bem în sănătatea gazdei/De-a dreptul din butoi!, (cf. J. Tuwim, *op. cit.*, p. 171).

[96] Vinul unguresc, dulce de Tokay, importat cu butoaiele și îmbuteliat în Polonia, era atît de popular încît a generat expresia, larg răspîndită, *Hungariae natum et Poloniae educatum* (cf. J. Bystroń, *op. cit.*, p. 501).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Nadto jeszcze rozumu
doda dowcipnego,
z Korydona uczyni
Platona mądrego.

Pijcie wino węgierskie
będziecie weseli
ustąpi wnet frasunek
jeśliście go mieli"[97]

După studii de „lătinie" la Cracovia sau în străinătate, fiii de nobili, întorşi acasă cu ştiinţă de carte şi obiceiuri liberale, lansau la petreceri versuri macaronice în manieră goliardă, ca acestea în care apare motivul „carpe diem":

„Quocunque ibo,
tunc semper bibo
nunquam sobrius
sed semper plus.
Ej, czuk, czuk, czuk, czuk
winko kochane
ej, pij, plj, plj, plj, plj
w wieczor i mane.

(...)
Kiedy po śmierci
voluptas nulla
niechże się teraz
dusza nahula
Ej, czuk, czuk, etc."[98].

Din poezia barocului polonez sînt de reţinut, pe acest plan, versurile lui Jodko Lithuanus: *Carmen polsko-latinum cechu pijackiego* (Poezie polono-latină a breslei băutorilor, 1600)[99], Piotr Zbylitowski (1569—1649): *Schadzka ziemiańska* (Adunarea moşierilor)[100], lungul catalog al vinurilor străine (în care apar şi Cotnarul moldovenesc şi miedul transilvan), la Jan Andrzej Morsztyn (1613—1693) în versurile către fratele său, Stanislaw[101], „scurta cuvîntare de laudă către Bachus" a lui Wespazjan Kochowski (1633—1670), în care vinul este slăvit, ca şi în *Ţiganiada*, pentru că dă putere celor slabi, îndrăzneală şi fantezie[102] sau *Somnium prodigiosum de vino et aqua mutuo inter se pre dignitas apice litigantibus. Sen dziwny, w którym wino i woda o godnościach swych rozprawują* (Visul minunat, în care vinul şi apa discută despre calităţile lor), scris în 1647 de Jan Libicki[103] († 1670), în sfîrşit *Aut tres bibe aut quinque* de Wacław Potocki (1621—1696),

[97] „Vinul îl face înţelept/chiar şi pe un prostănac/ iar pe nătărău îl preschimbă/ în student învăţat.../ Porunciţi să toarne vin,/ doctorul cel sigur/ care găseşte leacul/ omului bolnav./ Pe deasupra îţi mai dă/ şi minte ascuţită./ Dintr-un Coridon [nume de păstor sau ţăran simplu, întîlnit în anacreonticele vremii, ca la F. Karpinski de exemplu] face/ un înţelept ca Platon./ Beţi vin unguresc/ fi-veţi veseli astfel/va dispărea îndat'mîhnirea,/ dac-aţi avut-o" (cf. J. Tuwim, *op. cit.*, p. 178—181).

[98] „Hei, ciuc, cluc, ciuc, ciuc,/vinişor iubit/hei, bea, bea, bea.../seara şi dimineaţa./ Dacă după moarte/ *voluptas nulla*/ măcar acuma /sufletul să petreacă./„Hei, ciuc, ciuc..." (cf. *ibidem*, p. 177).

[99] „Prae caeteris *na świecie* [pe lume] diligo tabernam/Neque illam deseram, nec *do śmierci* [pînă la moarte] spernam, /Donec *po mię* [după mine] monachos venientes cernam,/ Cantantes *mi z weselem* [mie, la nuntă] Requiem aeternam" (cf. J. Tuwim, *op. cit.*, p. 211—212).

[100] Înşirarea meritelor vinului în viaţa omului se încheie aici cu cuvintele: „Jeszcze coś więcej powiem, serca nas nabawi/I z największego tchórza wnet rycerza sprawi" (Şi vă mai spun ceva, ne dă mai multă inimă/ şi din cel mai mare laş face de-a binelea un viteaz"), cf. J. Tuwim, *op. cit.*, p. 208; Z. Kuchowicz, *Obyczaje staropolskie XVII—XVIII wieku* (Vechi obiceiuri poloneze din sec. XVII—XVIII), 1975, p. 54. În *Ţiganiada*, Budai scria: „Fiece mişel să ţine-un viteaz" (v. 1456).

[101] *Do Stanisława Morsztyna, rotmistrza Jego Królewskiej Mości* (Către Stanislaw Morsztyn, rotmistrul Maiestăţii Sale), în *Poeci polskiego Baroku* (Poeţii Barocului polonez), I, Warszawa, 1965, p. 725—730.

[102] Cf. J. Tuwim, *op. cit.*, p. 247.

[103] *Ibidem*, p. 241—244. Este traducerea cîntecului goliard *Contentio aquae et vini* (v. F. Novati, *Carmina medii aevi*, Firenze, 1883, p. 58—65), cf. K. Badecki, *Literatura mieszczańska w Polsce XVII wieku*, Lwów, 1925, p. 344—347; R. Ganszyniec, *op. cit.*, p. 170.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

în care apare, ca în *Țiganiada*, limita celor *șapte* cupe de vin, după care omul încetează de a mai fi om :

„W pierwszym gust, w drugim zdrowie. Dojdzieli pół kwarty,
W trzecim kubku wesołość i uczciwe żarty ;
Czwartym w krasę podpije, piąty się w mózg rzepi,
Szósty i siódmy człeka na rozumie ślepi.
Dalej bydlę, bo nic wie, czy w kiszkę, czy z kiszki
Gębą czy nosem leje przez gardziel kieliszki (...)[104]

Observăm că indicarea motivelor (chiar dacă succesiunea nu e aceeași) seamănă cu cea din poemul românesc ; în final, în timp ce la W. Potocki asistăm la scena grotească a dezumanizării prin excesul de băutură (căci versurile sale sînt satirice), Budai, în imnul său, liric prin excelență, preferă să o reteze scurt prin formula „n-aduce folos".

Receptiv la faptul literar, oriunde s-ar fi manifestat, trăind în mediul galițian din ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea și învățînd limba polonă, consilierul de tribunal Johann Buday a putut adăuga la cultura sa literară, dobîndită mai întîi la Viena, și fapte de cultură poloneză. Accentele bahice abundau și în poezia iluministă poloneză din această vreme, din care Budai va fi reținut îndemnul goliard în ritm alert din *Pochwała wesołości* (Lauda veseliei) a lui Franciszek Bohomolec (1720—1784) :

Ten mym zdaniem dobrze żyje,
Ten na długie lata godzi
Kto pod miarę winko pije
I piosnkami troski słodzi.
Po szklanecze do piosneczki,
Po piosneczce do szklaneczki.

Precz posępne mędrców czoła
Naukom zły humor szkodzi ;
Milsza jest mądrość wesoła
Wino myśli dobre rodzi
Po szklaneczce (...)[105]

În continuare poetul laudă din plin virtuțile vinului, apreciate de luptători ca Alexandru cel Mare și Ștefan Batory sau de filozofi ca Pitagora și Diogene. Versurilor de mai sus le răspunde, pe același ton, Ignacy Krasicki :

To mi mędrzec zawołany,
Co z szklaneczką mądrość godzi :
Trunek pieśnią przéplatany —
Ten zapala, tamten chłodzi
Po szklaneczce (...)

Smutek się tam nie zapląta
Gdzie szklaneczka myśli żarzy
Wiwat, isyn Anakreonta
Z podobeństwa myśli, twarzy !
Po szklaneczce (...)[106]

Un asemenea „înțelept din născare", ce știa să împace știința de carte cu dulceața cupelor de vin, a fost la noi Ioan Budai-Deleanu.

[104] „Primul pentru gust, al doilea de sănătate. Ajuns-au la juma'de litru în al treilea pahar găsit-au veselie și glume plăcute ; Din al patrulea prînz rumeneală, al cincilea la cap se urcă, Al șaselea și al șaptelea îi ia omului mințile. Mai încolo-i ca vita, căci nu știe ce toarnă în mațe, sau din mațe. Prin gură sau prin nas de-i curg pe gît păharele... (cf. J. Tuwim, *op. cit.*, p. 236).

[105] Acela, cred, trăiește bine/ Și-ndelung pe astă lume/Care bea vinișorul cu măsură/ și-și îndulcește grijile cu cîntece/(refren :) După-un păhărel, iar un cîntecel/după cîntecel, iar un păhărel/ La o parte frunți mohorîte/ Amărăciunea nu prieste științelor/ Mai bună e înțelepciunea veselă/ Vinul gînduri bune trezește/ (refren :) După-un păhărel(...), în F. Bohomolec, *Rozrywki ucieszne, dowcipne i pożyteczne* (Glume vesele, plăcute și folositoare), Wilno, 1797, p. 255—256).

[106] Ăsta-i înțelept din născare/ ce-mpacă înțelepciunea cu păhărelul :/ și amestecă băutura cu cîntecelul/ unul încinge, celălalt răcorește/ (refren :) După-un cîntecel (...)/ Tristețea n-are ce căută acolo/ unde un păhărel stîrnește gîndurile./ Vivat, fiu al lui Anacreon/ la față și la gînduri !/ (refren...), cf. I. Krasicki, *Pisma poetyckie* (Opere poetice) II, Warszawa, 1976, p. 310—311.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Îndemnînd la măsură şi condamnînd libaţiile bahice ce degeneraseră în adevărate orgii pe vremea regilor din dinastia saxonă în prima jumătate a veacului [107], poezia poloneză, în frunte cu Ignacy Krasicki (1735—1801) a consacrat, sub patronajul regelui luminat Stanislaw August, frumoase pagini de critică la adresa exceselor şi abuzurilor marii nobilimi. Din opera lui Krasicki, în afară de poemele eroi-comice *(Myszeida* şi *Monachomachia)*, lui Budai poate că nu i-au rămas necunoscute satira *Pijaństwo* (Beţia) scrisă în 1779[108] sau fabula *Szczep winny* (Butucul de viţă), apărută în 1801[109], care, pe urma celor spuse de Eubulus în *Ospăţul înţelepţilor* al lui Athenaios, arată cum, în urma excesului de băutură, omul se transformă treptat în animal:

„Mówią Araby, iż gdy szczep winny
Adam posadził, diabol, zbyt czynny,
Podlat krwią pawia, co Adam szczepił.
A gdy się w zroście szczep coraz krzepił
I listki wydał,
Diabeł krew małpią do pierwszej przydał
Zeszli jagody, skropił lwią juchą,
A gdy dojrzały, a było sucho,
Skropił je wszystkie posoką świnią,
Cóż teraz czynią?
Oto gdy wina szklankę, kto łyknie,
Jak paw się nadmie, po drugiej krzyknie,
Skacze jak małpa, gdy szklanki mnoży,
Po piątej, szóstej jak lew się sroży;
A kiedy coraz więcej przyczynia,
Z pawia, lwa, małpy staje się świnia".[110]

Cel mai răspîndit cîntec de pahar în Polonia acelei vremi, nelipsit de la ospeţele nobilimii, era cîntecul *Kurdesz nad kurdeszami* (Prieteni să fim, la cataramă)[111], al aceluiaşi F. Bohomolec. Împreună cu Grzegorz şi Hanulka (hangiul Grigorie şi nevasta sa, Ancuţa), băutorii laudă virtu-

[107] Era cunoscută zicala „Za króla Sasa, jedz, pij i popuszczaj pasa!" (Pe vremea regelui August Saxonul, mănîncă, bea şi dă-ţi drumul la curea!), care a apărut în perioada de regres social-politic şi cultural şi de dezbinare internă de pe vremea regilor August II (1697—1733) şi August III (1734—1763) din dinastia de Saxa.

[108] Aici apare, de exemplu, tema transformării oricărui „mişel în viteaz" (cum ar zice Budai) în disputa celor doi nobili care, în urma băuturii, devin tot mai îndrăzneţi, făcînd planuri de cucerire a ţărilor străine, reminiscenţă de lectură din Boileau, satira III, *Description d'un repas ridicule*... („Chacun a débité ses maximes frivoles..."), cf. Z. Goliński, comentariu la I. Krasicki, *Pisma poetyckie*, II, p. 491.

[109] Modelul direct al fabulei lui Krasicki s-a găsit la zoologul arab Damiri (1349—1405), cf. T. Mikulski, *Ze studiów nad Oświeceniem* (Studii asupra perioadei iluminismului), Warszawa, 1956, p. 224—225.

[110] Spun arabii că pe vremea cînd Adam/ a sădit viţa de vie, diavolul încurcăreţ/ a stropit-o cu sînge de păun./ Crescînd viţa şi dînd primele frunze,/ diavolul a adăugat la rădăcină sînge de maimuţă./ Cînd au apărut boabele, a stropit-o cu sînge de leu/ iar cînd s-au copt strugurii, fiind secetă,/ i-a stropit cu sînge de porc./ Şi acum, ce fac oamenii?/ Cînd vreunul bea un pahar de vin/ se umflă ca un păun, după al doilea pahar strigă,/ sare ca maimuţa cînd mai bea vreo cîteva,/ după al cincilea, al şaselea, se înfurie ca un leu; / iar cînd tot mai multe pahare adaugă/ din păun, maimuţă, leu, devine porc. Fabula a fost publicată în „Nowy Pamiętnik Warszawski" (1801, vol. IV, p. 7), gazetă literară ce ajungea şi la Lvov.

[111] Cuvîntul *kurdesz*, în poloneză de origine turcă *(kardas)*, are sensul de „prieten, tovarăş" (ca rom. *cîrdăşie*, tot din turcă, cf. DEX, 159). Titlul, cu repetarea termenului iniţial în cazul instrumental, este o construcţie cu valoare superlativă, ca în expresia românească „prieteni la cataramă", ce ni s-a părut cea mai potrivită.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

țile vinului, care gonește grijile și tristețea („ustąpi nudna myśl z troskami"), aduce veselie în inimi („już się me serce weselić poczyna") și este ca laptele pentru cei bătrîni („wino jest dla starych mlekiem"), se îndeamnă a bea numai din cupe mari precum strămoșii, însoțindu-și petrecerea cu strigăte de „vivat compania" :

„ Każ przynieść wina, mój Grzegorzu miły,
Bodaj się troski nigdy nam nie śniły.
Niech i Hanulka zasiądzie tu z nami,
Kurdesz nad kurdeszami. (...)
(Zi să ne-aducă vin, dragul meu Grigori,
Ca grijile să nu ne mai întunece visurile.
Să stea și Anița cu noi, aici,
Prieteni să fim, la cataramă).
Odnówmy przodków ślady wiekopomne,
Precz stąd szklenice, naczynie ułomne!
Po staroświecku pijmy pucharami,
Kurdesz nad kurdeszami! (...)
(Să mergem pe urmele de pomină ale strămoșilor,
La naiba cu paharele, că șchioape mai sînt!
Să bem ca pe vremuri, din cupele mari,
Prieteni să fim, la cataramă!) [112]

Nu mai puțin popular era în Galiția următorul cîntec, intitulat *Pieśń towarzyska* (Cîntec de tovărășie), pe care l-am găsit într-un calendar lvovian, apărut la doi ani după moartea lui Budai[113] :

Wesołe, bracia, wesołe!
Pochwyćcie duże puchary,
Dzban pełny osiądźcie w koło,
Miłości palcie ofiary!
Miłość, śpiewanie i wino
Są życia rozkoszą jedyną!
Miłością świat cały płonie;
Miłość jest szczęściem, choć płocha.
Największy mocarz na tronie
Jest nędznym kiedy nie kocha.
Pochwyćmy potężne szklanki,
Niech żyją nasze kochanki!
Śpiewania słodka potęga
Zjadliwe zgryzoty płoszy;
Śpiewanie do serca sięga,
Jest źródłem wszelkiej rozkoszy.
Pochwyćmy potężne czary,
Niech żyje Orfeusz stary!
Wino niebiańskim jest darem,
Nic zdrowie nie krzepie dzielniej;
Bogowie żyją nektarem,
Dla tego są nieśmiertelni.
Pochwyćmy potężne dzbany,
Niech żyje Bachus rumiany!

Cu veselie, fraților, cu veselie!
Apucați cupele mari,
Urciorul plin puneți-l în cerc
Și-aduceți jertfă iubirii!
Dragostea, cîntecul și vinul
Sînt unica plăcere a vieții!

Întreaga lume arde de dragoste;
Chiar scurtă, ea-i toată fericirea
Cel mai puternic, pe tron,
E un mizerabil dacă nu iubește.
Apucați paharele mari,
Să trăiască iubitele noastre!
Dulcea putere a cîntecului
Împrăștie otrăvitele mîhniri;
Cîntecul ajunge pînă la inimă,
El e izvorul tuturor plăcerilor.
Apucați cupele mari,
Să trăiască bătrînul Orfeu!

Vinul este darul ceresc,/Nimic
altceva nu întărește mai zdravăn;
Și zeii trăiesc cu nectar,
De aceea sînt nemuritori.
Apucați ulcioarele mari,
Să trăiască Bachus cel rumen!

---

[112] Textul integral la T. Mikulski, *W kręgu Oświeconych* (În cercurile iluminiștilor), Warszawa, 1960, p. 191—192 (aici, mai departe, date elocvente despre răspîndirea acestui cîntec în epocă, p. 229 ș. u.).

[113] *Pielgrzym lwowski, czyli podług nadpoziomu Lwowskiego ułożony Kalendarz na rok... 1822* (...), We Lwowie, Nakładem i drukiem Józefa Jana Pillera, C. K. Rządu Kraiowego Drukarza i Księgarza, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Kto kocha, śpiewa i pije
Bratnie podaycie mu dlonie;
Kto dla tych rozkosz nie żyje
Nie godzien w naszym bydź gronie.
Miłość, śpiewanie i wino
Są życia rozkoszą jedyną!

Celui ce iubește, cîntă și bea
Întindeți-i mîna de frate;
Cine nu trăiește pentru aceste plăceri
Nu-i vrednic să stea printre noi.
Dragostea, cîntecul și vinul
Sînt unica plăcere a vieții![114]

Veselia generală, atmosfera de înfrățire, patronată de cele trei „furorae" : dragostea, cîntecul și vinul, nedespărțite în lirica antică (Anacreon, Ovidiu)[115], se reîntîlnesc și aici, în acest frumos imn bahic, nu lipsit de tonul și atmosfera poeziei goliarde. Lui Budai al nostru i-a adăugat desigur noi sugestii la filosofia de viață pe care și-o formase [116], întărindu-i și completîndu-i cu alte nuanțe convingerile și atitudinea epicureică. Măsura tot mai mare a vaselor din care e consumat vinul (păhărel, sticlă, cupă, ulcior), îndemnul de a urma pilda înaintașilor în consumul licoarei dionisiace își găsesc o replică suculentă în comentariul la imnul bahic din *Țiganiada*. Onochefalos crede că „poeticul nostru au fost iubitoriu de vin, căci sloboade a bea șapte pahară ; dar aceasta nu poate să facă numai un beutoriu, fiindcă șapte fac mai mult de o ocă", la care Mîndrilă, ce făcea totdeauna pe înțeleptul (*mîndru* e înțeles de poet cu sensul vechi de „înțelept"), răspunde : „Cine știe ce pahară au înțeles poetul, și doară unele mai mici". Erudițian încheie disputa, trimițînd la însemnarea „pe orighinal, la margine, a preaînvățatului Tălălău, cum că, după dreapta măsură care o înțăles-o poeticul, ar fi, după măsura noastră de astăzi, o ocă și jumătate ; însă adauge că după vremile acele, nu era mult, fiindcă oamenii (era) cu mult mai tari decît acum" (mss., p. 99—100, ed. F. Fugariu, p. 73)[117].

Poemul *Trei viteji* cuprinde episodul cu Becicherec Iștoc, din prima versiune a *Țiganiadei*, amplificat cu episoade conexe, în intenția alcătuirii

---

[114] În afara conținutului, este de reținut, în acest caz, și folosirea, ca în *Țiganiada*, a acelei „sestina narrativa" (cu rimă ababcc), foarte răspîndită în literatura iluministă polonă, ce-i drept, aici cu un număr mai mic de silabe (9), cerut de ritmul alert al cîntecului. Vezi pentru aceasta L. Gáldi, *Introducere în istoria versului românesc*, București, 1971, p. 115—116.

[115] Vezi, în acest sens, comentariul lui P. A. Canonieri, în *De admirandis vini virtutibus* . . . p. 491—492 ; „Nam cum sint tres Poëtici furores, Veneris, Bacchi et Musarum, iuxta illud eiusdem Anacreont : Si furor est Cupido,/ Si furor est Lyaeus,/ Si furor est Thalia/, Quoties furor, furor, furor,/ Amans, Bibens, Poeta?".

[116] Vezi, de exemplu, versurile 1348—1350 din *Țiganiada* :

„Tot care nu simte libovie
Mult defăimează legea firească
Și nu e vrednic să mai trăiască",

comparabile cu ultima strofă din versurile de mai sus.

[117] Ideea transpare și în finalul cîntecului *Pije Kuba do Jakuba*, amintit mai sus : „Pili nasi pradziadowie,/ nie byli pijacy :/ żyli mężni, pracowici/, bądźmy i my tacy" (Beau strămoșii nostri/ dar nu erau bețivi/ trăiau puternici și harnici/ să fim și noi ca ei). Acest cîntec, în primele patru versuri ale sale : „Plje Kuba do Jakuba/ Jakub do Michala/Wiwat i ty, wiwat i ja/Kompanija cała" (Bea Kuba către Jakub/ Jakub către Michal/ Vivat și tu, vivat și eu/ Vivat întreaga adunare), lămurește, credem, și sensul expresiei : ..beură cu păharul plin și *de-a împrumut*", v. 1465—66 (pentru care vezi comentariul ambiguu al lui F. Fugariu, *op. cit.*, p. 382). Este vorba de faptul că la ospețele poloneze fiecare cupă de vin se trecea de la unul la altul, pînă la ultimul din capul mesei (nu că beau în perechi, unul în cinstea altuia) : Kuba bea și transmite cupa *către* Jakob (cf. prepoziția poloneză *do*), închinînd-o în cinstea acestuia, la rîndul său Jakob face la fel către vecinul său din dreapta, Michal ș. a. m. d., pînă la capăt, cupele umplîndu-se mereu. Scena a fost descrisă în amănunt și de un călător străin, Hubert Vautrin (1742—1822), *L'Observateur en Pologne* Paris, 1807, cf. *Cudzoziemcy o Polsce. Relacje i opinje* (Străini despre Polonia. Relatări și opinii), II, Kraków, 1971, p. 92.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

unei triple donquijotiade moldo-valaho-transilvane, cu o accentuare a criticii antifeudale. Este semnificativ că în acest poem, conceput spre apusul vieții și, de altfel, rămas neterminat, Budai înlocuiește atmosfera goliardă, plină de voioșie și optimism, din versiunea a doua a *Țiganiadei*, cu o atmosferă de ușoară melancolie și regret după o frumoasă lume trecută. În locul unei curți luminoase, cu o tovărășie adunată la o bachanală în lege, apare acum o simplă cîrciumă cu numai două jupînese ce dădeau trecătorilor obosiți de mîncare și băutură. În locul „cîntărețului măestru" Parpanghel, ce cînta „de libov, de vin și de jele", apare acum Hriza care cîntă numai „de dor și de frunză verde". Imnul dragostei dispare cu totul, păstrîndu-se numai imnul bahic, pe care-l ascultă acum, în locul „junilor și fecioarelor", numai un bătrîn și obosit de drum, Becicherec ce „în gînduri se pierde", în timp ce scutierul său, frățiorul Crăciun, preferă în locul vinului tovărășia celor două „frumoase găzdoi", „suflete creștine și mai mult tinere decît bătrîne". Nimic din strălucirea ritualului erotico-dionisiac, oficiat de colectivitatea zgomotoasă din *Țiganiada*; transpare în schimb acea cu adevărat jale și părere de rău a omului, care mai încearcă cu ultimele puteri, singur numai cu vinul, să mai reaprindă o dată, alături de puținii tovarăși din juru-i (scutierul și cele două femei), scînteia goliardică a atotputernicei tinereți. În timp ce în *Țiganiada*, balada lui Arghir și a Ilenei, cerută de „o copilă din adunare, ce părea că nici un chief are", urmînd celor două imnuri tipic goliarde, avea, prin atmosferă, și conținut, valoare de contrapunct, de echilibrare a pasiunilor, acum, în *Trei viteji*, aceeași baladă, cerută de Becicherec însuși, „care pîn'aci tăcuse", accentuează o dată mai mult atmosfera, în esență, sumbră. N-a mai rămas din goliardism decît împrejurarea, situația asemănătoare cu cea în care se găseau de multe ori vechii goliarzi: popasul la cîte un han și înfrățirea întîmplătoare cu puținii oaspeți și cu gazdele, de regulă femei mai coapte, care „avea de băut, avea de mîncare, avea ș'altă cea ele, pe dobîndă" (*Trei viteji*, v. 1179—1180). Asistăm acum la o împăcare cu soarta, la un melancolic rămas bun de la plăcerile vieții, pe care *numai vinul* mai este în stare să le reînvie.

Ioan Budai-Deleanu a închis ochii la Lvov în ziua de 24 august 1820, într-o casă modestă din Broder Vorstadt, cel mai sărăcăcios cartier al orașului, după o viață de zbucium, în care nu și-a putut vedea tipărite roadele gîndirii și simțirii sale artistice. Stoic în durerea sa, va fi zăbovit, în ultimele clipe, cu privirea, pe tabloul înfățișînd „Moartea lui Seneca" (poate o copie după Rubens), zîmbind apoi ușor, cu gîndul la nestematele sale lirice — imnurile lui Parpanghel — , cînd ochii lui au întîlnit figurile vesele ale amorașilor din tabloul „Nunta lui Cupidon" sau amforele pline cu „roada de rai" din tabloul „Triumful lui Bachus"[118]. Cît a trăit, a înălțat un adevărat imn de laudă dragostei de viață, a iubit și a îndemnat și pe alții să trăiască și să iubească în versurile sale, asemeni poeților goliarzi, asemeni multora dintre contemporanii săi din epoca luminilor. Nimeni pînă la el în literatura română nu a fost mai aprig apărător al idealului de viață liberă, neîncătușată de rigori; deși găsim în *Țiganiada* teme pesimiste, ca *fortuna labilis* („ubi sunt"...), în ansamblu prevalează aici tonurile lumi-

[118] Au fost scoase la licitație, alături de alte lucruri, după moartea sa (cf. lista publicată de noi în „Manuscriptum", IV, 1973, nr. 3 (12), p. 156—157).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

noase și clare. Miron Costin se lamentează în *Viața lumii*, Cantemir ancorează într-un grotesc nu lipsit de cruditățI în *Istoria ieroglifică*, contemporanii săi — Micu, Șincai și Maior — sînt robiți de misiunea lor de dascăli, rămînînd în ultimă instanță polihistori fără vocație poetică, *singur Budai-Deleanu este un goliard, primul goliard în cultura română*. Rădăcinile goliardismului său se află în milenara dragoste de viață și de frumos a poporului român; pe acest trunchi puternic el a altoit crengi ale unui goliardism de esență livrescă, făcîndu-l să dea roade prin exemplul său de viață și ilustrîndu-l artistic prin opera sa poetică. *Țiganiada* nu este numai un poem eroi-comic, ci și o mostră de splendidă poezie lirică, *primul mare monument al liricii culte românești*, prin care poetul român poate fi înscris alături de marii lirici ai lumii, de la Homer și Ovidiu pînă la Eminescu și Blaga.

Dacă „au fost scrise o singură dată în lume *Țiganiada* lui Budai-Deleanu și *Luceafărul* lui Eminescu" (T. Vianu, 1968), atunci tot o singură dată în lume s-a scris: „Iubiți, o, suflete muritoare..." și „Lasă-ți lumea ta uitată...", tot o singură dată s-a scris: „Vinule dulciu, tu, roadă de raiu..." și îndemnul, de perpetuu goliardism bachic, al lui Istrate Dabija Voievod:

„Să bem ca buni și vechi tovarăși;
Și toți cu chef, nici unul teafăr,
Și cum sfîrșim să-ncepem iarăși".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

PREOCUPĂRI FILOLOGICE ŞI ISTORICO-LITERARE ÎN SCRIERILE LUI B. P. HASDEU DIN ANII 1857—1877*

G. MIHĂILĂ

Venit la Iaşi în 1857, probabil, după 19 iunie, cînd împlinise 21 de ani, tînărul Bogdan Petriceicu Hasdeu este numit la 8 martie 1858, în baza studiilor sale juridice (fie şi neterminate), judecător la Cahul[1], post în care n-a rămas mult timp, fiind destituit de oamenii caimacamului Vogoride, a cărui politică refuzase s-o sprijine. Astfel, rămas fără slujbă, se îndreaptă spre publicistică, scoţînd, la Iaşi, cu ajutorul lui Anastasie Panu (unul din cei trei caimacami unionişti, octombrie 1858 — 5 ianuarie 1859), din noiembrie 1858 pînă în ianuarie 1859, revista istorico-filologică „România", al cărei program în sprijinul Unirii începea chiar de la titlu şi care era redactată în întregime de el. În primul număr din ianuarie 1859, entuziastul Hasdeu tipărea cunoscuta *Epistolă către români*, un cald apel la Unire al tatălui său, sub semnătura transparentă „Alexandru Hotineanul"[2]. Înaintea apariţiei ultimului număr (26 ianuarie), marele act al

* Fragment dintr-un studiu mai amplu, prilejuit de împlinirea unui secol de la apariţia *Cuvintelor den bătrîni* (t. I—III şi *Suplement* la t. I, Bucureşti, 1878—1881) şi a 75 de ani de la moartea savantului şi scriitorului (n. 16 februarie 1836 — m. 25 august 1907). Începutul, consacrat copilăriei şi tinereţii lui B. P. Hasdeu (cuprinzînd şi indicaţiile bibliografice fundamentale), a apărut în „Viaţa românească", 1982, nr. 6, p. 21—35).

[1] Publicînd mai tîrziu *Programa pentru adunarea obiceielor juridice ale poporului român* („Columna lui Traian", an. VIII, 1877, nr. 8—9, p. 408—420, 427—447), Hasdeu o însoţea de o scurtă prefaţă, intitulată *Poporul român sub raport juridic, linguistic şi mitologic* (p. 407), în care preciza că ministrul cultelor şi instrucţiunii publice G. Chiţu „m-a silit a-mi reaminti vrînd-nevrînd studiele mele universitare de Drept, «mes premières amours» în ştiinţă, pe care — aruncîndu-mă apoi în braţele istoriei şi ale linguisticei — chiar dacă a le uita n-am putut (...), dar orişicum le-am părăsit cu desăvîrşire de peste douăzeci de ani (...)". În anul următor, programa apărea în broşură : *Obiceiele juridice ale poporului român. Programa*, de B. Petriceicu Hasdeu Licenţiat în Drept, Profesor de Filologie comparativă la Universitatea din Bucureşti, Director General al Arhivelor Statului (Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice. Ediţiune oficială), Bucureşti, 1878 ; ed. 2, 1882, a fost tipărită sub auspiciile Ministerului Justiţiei, unde G. Chiţu devenise acum titular, cu o circulară a acestuia către judecători şi cu un *Supliment* al lui Hasdeu. Din primul titlu menţionat, P. Strihan (*Juristul Bogdan Petriceicu Hasdeu*...., „Studii", t. 19, 1966, p. 424 — 425) trage concluzia că Hasdeu îşi luase într-adevăr licenţa. Cu toate acestea, în intimitate — într-un moment dramatic — recunoştea : „O diplomă mai mult sau mai puţin nu însemnează nimic. *Eu n-am nici o diplomă*" (Scrisoare către cele două Iulii — mamă şi fiică, databilă martie 1888, în *Corespondenţa B. P. Hasdeu — Iulia Hasdeu*, Bucureşti, 1976, p. 407, subl. n.).

[2] În acest an se stingea în vîrstă de 18 ani, cel de-al doilea fiu al său, Nicolae, care făcuse studii strălucite la Academia de pictură din Petersburg (Vezi *Genealogia şi biografia D-lui B.P. Hasdeu*, Craiova, 1884, p. 7). Iuliu Dragomirescu precizează : „*Nicolae* (1840—1859) (...), a cărui amintire a purtat-o pînă în zilele din urmă fratele său Bogdan (...), a fost un tînăr plin de însuşiri artistice. El a murit în închisoare, unde fusese depus ca răzvrătitor" (*Ideile şi faptele lui B. P. Hasdeu*, Partea I, Bucureşti, 1913, p. 8).

Revista de istorie şi teorie literară, tom. 31, nr. 3, p. 281—289, Bucureşti, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Unirii se înfăptuise, astfel că — sprijinul material încetînd, probabil — revista se opreşte aici.

Întreprinzătorul publicist nu renunţă însă şi, în septembrie acelaşi an, scoate „Foaia de storie română" (4 numere), înlocuită în cel următor de „Foiţa de istorie şi literatură" (5 numere). Între timp, la 23 septembrie 1859, făcuse un gest de rezonanţă ştiinţifică şi patriotică, donînd Bibliotecii şcoalelor din Iaşi circa 400 de cărţi şi manuscrise — aduse de acasă —, pentru care Departamentul Culturii şi Instrucţiunii Publice îi mulţumea la 25 ale aceleiaşi luni în termeni măgulitori :

„Asupra declaraţiunei din 23 curent, prin care dăruiţi Bibliotecei şcoalelor osebite scrieri tipărite şi manuscrise, ce se recomînd prin însemnătatea lor în materie pentru istoria naţională, Ministeriul apreţuind tot meritul donaţiei făcute şi a sentimentelor de care vă arătaţi insuflat, se grăbeşte prin aceasta a vă exprima mulţumirile sale pentru asemenea patriotică hărăzire (...)"[3].

Curînd după aceea, la începutul lui octombrie, donatorul era numit custode al bibliotecii[4], cu sarcina de a o reorganiza şi îmbogăţi, astfel „încît să poarte cu demnitate titlul de Bibliotecă Naţională", ceea ce acesta şi întreprinde, potrivit unui cuprinzător program, intitulat *Despre organizarea şi completarea Bibliotecei Naciunali* (3 dec. 1859)[5] şi apreciat de specialişti drept „prima încercare originală de biblioteconomie din ţara noastră"[6]. Noii funcţii i se adăuga, din ianuarie 1860, aceea de profesor de istorie şi alte discipline la Şcoala reală din Iaşi, după a cărei desfiinţare, peste doi ani, Hasdeu trecea la Colegiul naţional, condus pe atunci de mai tînărul Titu Maiorescu. Relaţiile dintre cei doi profesori, temperamente complet diferite, n-au fost deloc cordiale, ceea ce a culminat cu participarea lui Maiorescu la campania dezlănţuită în jurul nuvelei *Duduca Mamuca*, apărută în noua revistă, scoasă de Hasdeu însuşi, „Lumina" (nr. 9—19, 1863). Acuzat de „frivolităţi" într-o scrisoare a Comitetului de inspecţiune a şcoalelor din Moldova, Hasdeu este destituit de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (20 mai) şi supus unui proces de presă, la care s-a apărat magistral, cu numeroase exemple din literatura română şi cea universală, obţinînd achitarea, nu însă şi reintegrarea în învăţămînt şi la bibliotecă[7].

Astfel se încheie, cu un insucces momentan, scurta perioadă ieşeană din viaţa tînărului învăţat, care reuşise să se afirme ca publicist, scriitor, bibliotecar, istoric, filolog şi făcuse în 1861, timp de trei luni, cercetări fructuoase în Polonia, ale căror rezultate le va publica ulterior. Venit la Bucureşti, Hasdeu este numit de domnitorul Al. I. Cuza membru al Comisiei moşiilor mănăstireşti (1 august 1863) şi, cu sprijinul direct al lui Vasile Alecsandri şi A. I. Odobescu, pe atunci ministru al cultelor şi instrucţiunii, membru al Comisiei „documentale" (8 august).

---

[3] Vezi Iuliu Dragomirescu, *Ideile şi faptele...*, p. 28.

[4] Procesul verbal de luare în primire a fondului Bibliotecii este datat 11 octombrie 1859 ; vezi M. Drăgan, *B. P. Hasdeu*, Iaşi, 1972, p. 11 şi 280 (nota 139).

[5] Reprodus fragmentar de Lucian Predescu, sub titlul *Un articol inedit al lui B. P. Hasdeu*, „Moldova literară", III, 1929, nr. 3—4, p. 13—14.

[6] Viorica şi Gr. Botez, *B. P. Hasdeu, bibliotecar la Iaşi*, „Călăuza bibliotecarului", 1957, nr. 8, p. 10—13 (citatul la p. 13) : nr. 9, p. 26—29, 39 ; M. Drăgan, *l. c.* (notele 140—141).

[7] Textul apărării, publicat în aceeaşi „Lumina" (nr. 17), a fost reprodus în *Scrieri literare, morale şi politice*, t. I, Bucureşti, 1937, p. 327—335.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În același an, cu prilejul unei călătorii în Munții Apuseni, cunoaște pe viitoarea sa soție, Iulia Faliciu (originară din Roșia Montană, de lîngă Abrud), cu care s-a cununat mai tîrziu, la 10 iunie 1865 : „Primul an al căsătoriei noastre — avea să-și amintească mult mai tîrziu — ne-a fost unul din anii cei mai sărăcăcioși ai vieții mele. Cînd ne-am dus la cunună, Iulia nu avea nimic, iar eu aveam în pungă doi poli (...)"[8]. Din această căsătorie s-a născut la 2 noiembrie 1869 unica fiică, Iulia, în care orgoliosul tată și-a pus mai tîrziu mari speranțe.

Anul 1864 marchează apariția primelor broșuri științifice și literare ale lui Hasdeu, cu texte publicate inițial în reviste, dar care căpătau astfel o mai largă răspîndire și notorietate : *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române*; *Filozofia portretului lui Țepeș*; *Studie critice asupra istoriei române. Cîteva analize literarie esterne (Raicevich, Wolf, Palauzov, Crusius, Eutropius, Gorczyn)*; *Micuța* (versiune modificată a *Duducăi Mamuca*). Dar, mai ales, în acest an începe să editeze, sub auspiciile Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice, *Arhiva istorică a României*, din care vor apărea, pînă în 1867, 4 tomuri[9]. Această impresionantă colecție de documente și izvoare românești și străine, referitoare la istoria poporului nostru, însoțite de studii și note explicative — publicată de autor la vîrsta de 28—31 de ani — , a făcut epocă în știința românească, păstrîndu-și valoarea pînă astăzi. Învățatul editor „aducea ceva cu totul nou în istoriografia noastră — va spune Ioan Bogdan, în incinta Academiei — : cunoașterea izvoarelor slave, atît a celor interne, cît și a celor externe, și putința de a utiliza pentru istoria română literatura acelor popoare slave cu care noi am avut un contact mai îndelungat, cum au fost bulgarii, polonii și rușii". Arătînd superioritatea netă a *Arhivei* față de publicațiile similare anterioare (Venelin, Codrescu, Wickenhauser), reprezentantul noii generații de istorici și filologi preciza : „aci fiecare bucată își are importanța sa deosebită, fiecare text este dat în original și în traducere, cu multă exactitate și cu excelente regeste. «Arhiva» d-lui Hasdeu este o operă a cărei valoare va rămîne neștirbită"[10]. Poliglot desăvîrșit — adaugă un istoriograf actual — , „Hasdeu are meritul de a fi folosit întinsele sale cunoștințe lingvistice în studiul istoriei, lărgind într-un chip nebănuit pînă la el atît aria de informare, cît și interpretarea unor probleme istorice"[11].

Între timp, apare monografia istorică *Ioan Vodă cel Cumplit*, cu supratitlul *Oamenii mari ai României* (București, 1865). Avînd drept model *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* — „Bălcescu, numai neuitatul Bălcescu, fu un adevărat istoric, un adevărat uvrier și artist al nostru" *(Prefață)* — , această primă amplă lucrare istorică a lui Hasdeu, realizată pe o largă bază documentară românească și străină (mai ales, polonă și rusă), rămîne pînă astăzi, în ciuda unor exagerări în interpretare, o „lucrare de bază pentru cunoașterea cîrmuirii lui Ion Vodă, a acțiunii sale politice și militare"[12], fiind străbătută în același timp de suflul romantic

[8] *O nevastă română* (1903), în *ed. cit.*, II, p. 341.

[9] Ultimul, incomplet și nedatat (unii bibliografi dau anul 1868).

[10] *Istoriografia română și problemele ei actuale* (1905), în *Scrieri alese*, București, 1968, p. 100.

[11] Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976, p. 149.

[12] Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, ed. 2, rev. și compl., București, 1966, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

şi patriotic al generaţiei de la 1848 şi 1859. Calităţile-i artistice, cu tot stilul uneori grandilocvent[13], au determinat includerea ei în istoriile literare şi în manualele şcolare, fiind, dealtfel, una din cele mai des reeditate lucrări, în special în ultimele decenii, ale savantului scriitor[14].

Împletind activitatea publicistică şi politică (deputat de Bolgrad din decembrie 1867) cu cea literară — la 10 februarie 1867 are loc premiera piesei în versuri *Răzvan şi Vidra* (cu titlul iniţial *Răzvan Vodă*), „una din cele mai bune drame din literatura română"[15] şi, în tot cazul, prima valoroasă din seria celor istorice, căci *Despot Vodă* a lui Alecsandri va fi prezentată abia peste 12 ani, în 1879 — şi cu cea ştiinţifică, Hasdeu îşi lărgeşte cîmpul investigaţiilor, făcînd călătorii de studii nu numai în Transilvania (1867), ci şi într-o serie de ţări străine (Serbia, Ungaria, Austria, Boemia, Bavaria, Franţa, în 1868 şi 1869). Din activitatea publicistică şi politică a acestor ani, unul dintre biografii cei mai asidui, Mihai Drăgan, a scos în relief nu de mult cîteva luări de poziţie de amplă rezonanţă, în care, alături de alţi vizionari, Hasdeu punea răspicat problema unirii tuturor românilor într-un singur stat. Astfel, în primul din seria de articole *Unirea*, publicată în ziarul „Perseverenţa" (26 mai — 8 iunie 1867), istoricul şi omul politic ţinea să precizeze : „Aşadar, cestiunea ce ne va preocupa în acest studiu de înaltă politică nu este unirea cea mică, realizată deja între ambele ţărmuri ale Milcovului, ci unirea cea mare, de realizat de acum înainte între toate pîraiele, ce trebuie să se verse în oceanul românesc ; între toate acordurile, fără care nu se poate armoniza hora noastră naţională ; între toate pietricelele, cîte sînt necesare pentru a recostitui anticul mozaic : Dacia lui Traian !"[16]

Iar cu prilejul inaugurării, la 1 august acelaşi an, a Societăţii Academice Române, cu membri din toate provinciile româneşti, Bogdan Petriceicu Hasdeu — al cărui părinte fusese şi el desemnat ca membru al înaltului for — tipărea în ziarul „Românul" articolul *Părţile României*, în care susţinea aceeaşi idee cu argumente lingvistice : „...Noi pretindem şi credem că vom reuşi a da probe istorice documentale cum că e falsă şi absurdă pînă şi distincţiunea nominală între moldoveni, munteni şi transilvani", căci în toate provinciile „domneşte un singur şi acelaşi grai, precum domneşte o singură şi aceeaşi cugetare !" Aşadar, pe deasupra formaţiilor istorice, Moldova, Muntenia şi Transilvania, între care graniţele s-au modificat nu o dată în decursul veacurilor, paralel cu deplasările de populaţie, „există o singură Românie, cu un picior pe Dunăre şi cu altul pe ramificaţiunile cele mai depărtate ale Carpaţilor..."[17]

Treptat însă activitatea publicistică militantă a lui Hasdeu se restrînge : gazeta „Traian" (aprilie 1869 — februarie 1870) se transformă

---

[13] „Eram tînăr (avea 29 de ani —*n.n.*) şi scriam aşa cum nu mai sînt în stare de a scrie astăzi — va mărturisi Hasdeu în *Prefaţa la a 2-a ediţiune* (1894) — : dar tocmai de aceea, reproducînd lucrarea mea de atunci, o las cum a fost, fără a cuteza să-i îmbătrînesc tinereţea, căci orice adaos ar fi un benghiu, orice scurtare o zbîrcitură".

[14] A fost tradusă în limba rusă de N. Romanenco (Chişinău, 1959).

[15] G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, Bucureşti, 1941, p. 325.

[16] *Scrieri literare...*, II, p. 162 ; vezi M. Drăgan, *B. P. Hasdeu*, p. 103—104 ; V. Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, Bucureşti, 1974, p. 89.

[17] „Românul", 6 august 1867, p. 1—2 ; vezi M. Drăgan, *B. P. Hasdeu*, p. 106—107 ; V. Sandu, *Publicistica...*, p. 90—91, 204.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

în „Columna lui Traian" (martie 1870), publicaţie cu profil mixt, ce va deveni, începînd din ianuarie 1872, o revistă ştiinţifico-literară [18]. Iată cum explică editorialul din 22 decembrie 1871 această transformare: „Chemarea politică a «Columnei lui Traian» s-a împlinit". Începînd cu noul an, ea îşi propune să se ocupe „de educaţiunea ştiinţifică, literarie şi industrială a poporului", „misiune mai puţin spinoasă, dar nu mai puţin fecundă (...). Dintre ştiinţe — precizează jurnalistul [19], ce nu încetase un moment de a fi istoric şi filolog —, vom concentra toată atenţiunea noastră mai cu seamă asupra istoriei române şi dreptului român". În ceea ce priveşte literatura, în afara unor formule generale privind „tot ce va fi bun şi frumos", programul adăuga, în spiritul preocupărilor folcloristice din totdeauna ale redactorului revistei: „...dar nu vom uita niciodată că sublima sorginte a oricărei literature se află pururea viuă chiar în gura poporului, mai ales cînd aceasta posedă colosala vigoare de fantezie a naţiunii române" [20].

Într-adevăr, în ceea ce-l privea, chiar din acelaşi număr, Hasdeu — care nu încetase a face periodice călătorii de studii fructuoase atît pentru cercetările filologice, cît şi pentru cele istorice (Serbia şi Ungaria, în 1871, din nou Transilvania, în 1874 etc.) — începea să publice *Istoria critică a românilor din Muntenia în secolul XIV*, din care prima fasciculă separată avea să se difuzeze în aprilie 1872, iar întregul volum I în 1873, cu titlul: *Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolul XIV*. Vol. I. *Pămîntul Ţărei Româneşti în secolul XIV* [21]. „Apariţiunea operei mele — îşi va aminti peste un sfert de secol autorul — produse o impresiune fără exemplu la noi" [22]. Mai mult chiar, „...primul punct singur, întinderea teritorială, foarte amplificat în mai multe privinţe, a fost publicat franţuzeşte la 1878, fiindu-mi cerut atunci de Ion Brătianu pentru Congresul de la Berlin" [23]. Cum relatase el însuşi în prefaţa ediţiei a doua şi relua cu mîndrie acum, forurile politice superioare ale ţării au recunoscut public valoarea şi noutatea acestei prime sinteze critice în cadrul istoriografiei noastre, semnificaţia ei patriotică în preajma proclamării independenţei depline a României: „Parlamentul, în şedinţa din 16 februarie 1873, votă un premiu pentru continuarea *Istoriei critice a românilor*" [24], printre susţinători numărindu-se

---

[18] Cu apariţie, la început, săptămînală, apoi (de la 1 august 1872) bilunară şi, în fine (din martie 1873 pînă la sfîrşitul anului 1877), mensuală; o nouă serie a apărut în anii 1882—1883 (vezi V. Sandu, *ibidem*, p. 148—166).

[19] Este profesiunea pe care şi-a declinat-o la interogatoriul din 9 august 1870 (vezi „Manuscriptum", VII, 1976, nr. 4 (25), p. 168—169).

[20] Cf. şi *Curriculum vitae*, în *Scrieri literare...*, t. I, p. XXIX.

[21] „Ediţiunea II, revăzută şi foarte adaosă", închinată „Memoriei răposatului meu părinte şi magistru în ştiinţa istorică, Alexandru Petriceicu Hasdeu" (decedat la 9 noiembrie 1872), are titlul parţial modificat: *Istoria critică a românilor. Pămîntul Ţărei Româneşti*. Vol. I. *Întinderea teritorială — Nomenclatura — Acţiunea naturei*, Bucureşti, 1875 (pe copertă: 1874); la fel, traducerea franceză a primei părţi; *Histoire critique des Romumains. La Valachie jusqu'en 1400*. I. *Extension territoriale*. Edition entièrement refondue. Traduit du roumain sous les yeux de l'auteur par Frédéric Damé, Bucarest, 1878 (cu *Introduction* şi *Notice biographique sur l'auteur* ale traducătorului). Din vol. II, *Reacţiunea omului contra naturei — Originile urbane — Sinteza* a apărut numai „Făscioara I", Bucureşti, 1875 (pe copertă: 1874).

[22] *Etymologicum magnum Romaniae*, tom. IV. *Introducerea. Negru Vodă*, Bucureşti, 1898, p. XXVII.

[23] *Ibidem*, p. XXVI—XXVII. Reţinem şi adaosul autorului: „Este de regretat că ediţiunea franceză a rămas aproape necunoscută specialiştilor..."

[24] Exact în ziua în care Hasdeu împlinea 37 de ani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dimitrie Ghica, V. Boerescu, G. Chițu, T. Maiorescu și alți oameni politici de prim rang. Peste un an, „printr-un decret din 3 februariu 1874, Domnitorul a decernut autorului marea medalie de aur pentru istoria națională". Ion Brătianu voise chiar să înființeze o societate „pentru susținerea întreprinderii noastre", dar autorul, circumspect, declină propunerea, bucurîndu-se însă de sprijin oficial în tipărirea ediției a doua și în difuzarea cărții în școli.

Care este astăzi aprecierea istoricilor asupra acestei opere — fie și neîncheiate, potrivit planului inițial al autorului — , care a impresionat atît de mult pe contemporani, stîrnind însă și reacții critice, mai ales printre junimiști (G. Panu, A. Xenopol ș. a.)? Considerînd-o „poate cea mai originală operă istorică scrisă de un român", Lucian Boia, pe care l-am citat mai sus, adaugă : „Lectura cărții este fascinantă, chiar dacă cititorul avizat înțelege că multe teorii nu sînt suficient fundamentate, iar unele concluzii [apar] de-a dreptul fanteziste", date fiind puținătatea sau absența izvoarelor scrise pentru unele epoci și necunoașterea, pe atunci, a datelor arheologiei, pe care Hasdeu încerca să le suplinească mai ales prin scrutarea istoriei vocabularului limbii române. Cu toate acestea, uneori, marele înaintaș „are dreptate sau poate să aibă (căci unele probleme tratate de el nu sînt pe deplin limpezite nici astăzi)". De aceea, istoriograful actual conchide : „S-au pripit, poate, istoricii de mai tîrziu, care au ignorat în bloc sugestiile sale. O reinterpretare a operei istorice a lui Hasdeu în lumina cercetărilor mai noi ar merita să fie întreprinsă" și, în tot cazul — adăugăm noi — reeditarea ei, acum, la mai bine de un secol de la apariție, spre a putea fi accesibilă cel puțin specialiștilor[25].

În ceea ce privește conținutul *Istoriei critice*, deși în centrul atenției se află secolul al XIV-lea, „Hasdeu se referă, în realitate, la întreaga noastră istorie [de] pînă atunci", urmărind nu atît cronologia marilor evenimente, ci „o istorie a civilizației, axată pe marile probleme ale formării poporului român, continuității sale și întemeierii principatelor românești. . ." Evoluînd de la romantism *(Ioan Vodă)* la pozitivismul ilustrat de A. Comte și H. Spencer (căruia îi este dedicat volumul II), Hasdeu a apreciat pentru prima dată în țara noastră importanța cercetărilor interdisciplinare, sprijinindu-se pe științele naturii (cf. referirile la Cuvier, Darwin și la alții savanți naturaliști), dar și pe lingvistică. În același timp, istoricul nostru „are meritul de a fi înțeles mai puțin mecanicist decît unii pozitiviști evoluția societății ; el a intuit faptul că legile sociale, deși obiective, acționează totuși prin intermediul oamenilor, care le pot cunoaște și folosi"[26]. Căutînd a depăși determinismul geografic al istoricului englez H. Th. Buckle, Hasdeu adăuga, pe lîngă factorii naturali, și alți determinanți ai evoluției istorice : ginte, instituțiile, personalitățile și ideile oamenilor, dar și providența, ceea ce marchează una din limitele concepției sale, chiar

[25] Fragmente din prefețele celor două volume au fost reproduse, împreună cu un alt scurt text, de Pompiliu Teodor, în *Evoluția gîndirii istorice românești*, Cluj, 1970, p. 197—213. Dintre scrierile istorice ale lui Hasdeu, în afară de *Ioan Vodă cel Cumplit*, doar *Negru Vodă* a fost reeditat nu de mult de Gr. Brâncuș, în *Etymologicum magnum Romaniae*, 3, București, 1976, p. 641—851, iar cu trei ani înainte, o serie de articole și studii, publicate în diverse reviste, din 1858 pînă în 1901, au fost reunite de regretatul profesor Aurelian Sacerdoțeanu în două volumașe de *Scrieri istorice*, București, 1973 (Editura Albatros, Colecția „Lyceum", nr. 152—153).

[26] Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*, p. 151—154.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

în coordonatele epocii[27]. Oricum ar sta însă lucrurile, *Istoria critică* „marchează apogeul activității lui Hasdeu ca istoric"[28].

Îndreptîndu-se de acum înainte mai ales spre istoria limbii române, înțeleasă ca mijloc esențial de luminare a trecutului întregului popor, pe baza celor mai vechi texte, pe care el însuși le-a dat la iveală, și a investigațiilor etimologice, proteicul autor tipărea, în același an în care publica primul volum din *Istoria critică*, culegerea de versuri, intitulată simplu *Poesie*, în care se concentrau roadele reflecțiilor sale poetice, începute la vîrsta de 14 ani, dar care-și găsiseră expresie românească abia începînd din 1860. Dincolo de unele asperități și inegalități, Hasdeu a fost văzut de Tudor Vianu drept „talentul cel mai de seamă" al „unui *Sturm und Drang* românesc", cu un loc ce poate fi bine definit în evoluția poeziei românești[29]. Subscriind la această apreciere, G. Munteanu, unul din cei mai avizați cercetători ai acestei epoci, adaugă : „Hasdeu e un liric de o structură și cu virtualități unice în literatura noastră, pe care și le-a intuit și definit singur, la capătul unei perioade de căutări, în acea cu adevărat originală artă poetică intitulată *Viersul*, din 1872, și în sugestiva prefață la volumul *Poesie*, în 1873"[30]. Reproduse adesea în edițiile operei literare hasdeene, în antologii și manuale, cîteva din poeziile sale au intrat de mult în fondul stabil al literaturii române, ca, de pildă, *Bradul*[31], cu care în subtext se putea compara însuși poetul și savantul, ca și oricare temperament luptător :

Cînd arde soarele de mai,
Cînd vîntul iernii geme,
Măreful brad pe naltul plai
Stă verde-n orice vreme.

O rădăcină de colos
Și-a sfredelit în stîncă,
Și de pe stîncă maiestos
Mai sfredelește încă!

De mult cu blocul de granit
El s-a făcut totuna,
Și pe-amîndoi necontenit
Îi zguduie furtuna.

. . . . . .

D-ar fi să-i dați în văi adînci
Odihnă dezmierdată,
Răpindu-i viscole și stînci,
L-ați omorî pe dată[32],

---

[27] Vezi Vasile Vetișanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, în : *Istoria filozofiei*, vol. I, București, 1972, p. 468—477 (*Filozofia istoriei*).

[28] L. Boia, *Evoluția istoriografiei române*, p. 155.

[29] *B. P. Hasdeu, poetul*, în *Figuri și forme literare* (București, 1946), reprodus în volumul *Studii de literatură română*, București, E. D. P., 1965 (*Prefața* semnată la 25 aprilie 1964, cu mai puțin de o lună înaintea sfîrșitului prematur), p. 127—135 (citatele la p. 128 și 135).

[30] *B. P. Hasdeu*, București, 1963, p. 65—66 (vezi și comentariile ce urmează, p. 67—84) ; în același sens și I. C. Chițimia, *B. P. Hasdeu*, în *Istoria literaturii române*, II, București, 1968, p. 677—682.

[31] Astfel, antologia *Poezia română clasică* (3 vol., București, Ed. Minerva, B. p. t., nr. 556—558, 1970), îngrijită de Al. Piru și Ioan Șerb, reține patru din poeziile lui Hasdeu : *Viersul*, *Complotul bubei*, *Odă la ciocoi* și *Bradul* (vol. II, p. 179—195).

[32] Scriitorul a reunit un alt ciclu de poezii în volumul publicat peste aproape un sfert de secol, *Sarcasm și ideal* (1897), continuînd să scrie versuri pînă în ultimii ani ai vieții (Vezi „Manuscriptum", an. VIII, 1977, nr. 4 (29), p. 69—70 ; an. X, 1979, nr. 1 (34), p. 119—126). Dintre acestea din urmă reproducem o poezie caracteristică prin nota ei ironic-autobiografică (facsimil și transcriere, p. 121) :

Mulți proști au zis și-o să mai zică :
Hasdeu n-a isprăvit nemică...
Ei n-au dreptate cînd mă rîd,
Căci eu, dacă eram cu minte,
Aș fi murit mult mai-nainte,
Ca gura proștilor s-o-nchid.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

deşi unii exegeţi, ca G. Călinescu, Ş. Cioculescu şi alţi istorici literari, sînt mai rezervaţi în aprecierile lor [33].

Cea de-a doua direcţie fundamentală a preocupărilor ştiinţifice ale lui Hasdeu, care va deveni din aceşti ani preponderentă — fără a înlocui complet pe prima şi, în tot cazul, mereu apelînd la ea — a determinat ea însăşi şi, de la un punct, a fost favorizată de trei evenimente ce s-au succedat la scurtă distanţă, aducîndu-i cu timpul notorietatea deplină în ţară şi în străinătate, începînd din jurul vîrstei de 40 de ani : încredinţarea în 1874, în timpul ministeriatului lui Titu Maiorescu, a unui curs liber de „filologie comparată" indoeuropeană la Facultatea de litere şi filozofie a Universităţii din Bucureşti, prelegerile deschizîndu-se oficial la 14 octombrie [34], numirea sa de către ministrul G. Chiţu, la 17 mai 1876, ca director al Arhivelor Statului, unde va lucra pînă la 1 aprilie 1900 ; în sfîrşit, alegerea sa la 13 septembrie 1877 ca membru al Academiei Române, la Secţia filologică — potrivit opţiunii sale, determinate de preocupările-i ştiinţifico-literare preponderente, mai ales din ultimii ani — , şi nu la cea istorică [35].

Ca prim rezultat al cursului început în cadrul Universităţii, la 10 ani după înfiinţarea acesteia, Hasdeu publica în 1875, în patru fascicule succesive : *Principie de filologie comparativă ario-europee, cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic şi leto-slavo-germanic, cu aplicaţiuni la istoria limbei române.* Tom. I. *Istoria filologiei comparative.* În anii următori, cum rezultă din unele rezumate publicate sau din caietele de note ale foştilor studenţi, s-a ocupat de clasificarea morfologică a limbilor, de cea genealogică şi de patria primitivă a indoeuropenilor, de literatura populară, precum şi de : *Elementele dacice în limba română, studiate din toate punctele de vedere : fonetică, morfologie, lexicologie, sintaxă şi semasiologie* (1896—1898) [36]. Evident, de acest curs sînt legate o serie de studii, mai ales cele consacrate elementelor autohtone ale limbii române, cum sînt : *Originile păstoriei la români, Elemente dacice.* I. *Cioban, baci, stînă,*

Mulţi proşti altfa fac de cată
Tot ce-a greşit Hasdeu vrodată :
O fac cu rost şi fără rost.
O fi, n-o fi, e sigur una :
Hasdeu muncise totdauna
Şi n-a fost niciodată — prost.

[33] G. Călinescu, *Istoria literaturii...*, p. 324 : „Lirica este, dintre toate ramurile încercate cea mai slabă" ; Ş. Cioculescu, în *Istoria literaturii române moderne*, scrisă împreună cu Vl. Streinu şi T. Vianu (Bucureşti, 1944), reed. E. D. P., 1971, p. 126 : „Activitatea versificatorului e mai mult neînsemnată decît inegală. Hasdeu nu are temperamentul contemplativ al unui poet..." Vezi, de asemenea, M. Drăgan, *B. P. Hasdeu*, p. 214—223 *(Nostalgia poeziei)*, iar acum în urmă : Stancu Ilin, *Teme şi motive în poezia lui B. P. Hasdeu*, RITL, t. 29, 1980, nr. 3, p. 383—395 ; idem, *Coordonate ale poeziei filozofice la B. P. Hasdeu*, ibidem, t. 30, 1981, nr. 1, p. 19—30 ; Corina Popescu, *Proza umoristică a lui B. P. Hasdeu*, ibidem, p. 31—38.

[34] Ce e drept, cursul a fost suspendat în 1875 de acelaşi T. Maiorescu, „într-un moment de iritaţiune", dar la 31 mai 1876 titularul era rechemat de noul ministru G. Chiţu, iar la 2 octombrie 1878 numit profesor titular, în urma votului favorabil, nu fără discuţii, al Adunării Deputaţilor ; Hasdeu a rămas în acest post pînă în 1901, cînd a fost trecut printre profesorii onorifici.

[35] Vezi „Analele Societăţii Academice Române", t. X, 1877, p. 95 : din 16 voturi ale membrilor prezenţi — preşedinte fiind Ion Ghica — , Hasdeu a obţinut 14 (s-a înregistrat un vot contra şi o abţinere).

[36] Arhivele Statului, Bucureşti, mss. 1463—1476.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

urdă, brînză. Studiu de filologie comparată[37], *Studie gramaticale asupra limbei dacilor. Genitivul și dativul*[38], *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente dacice*, I. *Ghiuj*; II. *Ghiob* (București, 1876)[39] și altele. Tot în acest din urmă an a apărut interesantul studiu *Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. Cum s-au introdus slavismele în limba română*, în care se insistă asupra împrumuturilor pătrunse pe cale cultă.

Din activitatea la Arhivele Statului a rezultat mai ales tomul I din *Cuvente den bătrîni*, a cărui publicare în „Columna" a început exact peste un an de la numire. În sfîrșit, alegerea la Academia Română, unde Hasdeu a fost o prezență din cele mai prestigioase — îndeplinind foarte curînd funcția de secretar general și de secretar al Secției literare (1879—1885) —, a avut drept cel mai însemnat rezultat redactarea, începînd din 1884, a impresionantului *Etymologicum magnum Romaniae*, precum și prezentarea mai multor comunicări și rapoarte, inserate în „Analele" înaltului for cultural-științific, de-a lungul unui sfert de secol.

Așadar, mai ales, odată cu 1877 va începe marea glorie de lingvist și filolog a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, care a culminat cu cele două opere fundamentale — *Cuvente den bătrîni*, de care a fost absorbit între anii 1877 și 1881, și *Etymologicum magnum Romaniae*, la care a lucrat între anii 1884 și 1898. Vor mai fi în acest răstimp și unele lucrări istorice, ca *Negru Vodă* și altele, sau cu implicații istorice, ceea ce se va întîmpla nu o dată[40], dar pe primul plan vor rămâne, totuși, cele lingvistice și filologice.

Cu spiritul său acut de observație, I. L. Caragiale — care nu o dată l-a „înțepat" pe Hasdeu, mai ales în ultima perioadă a vieții —, deși i-a păstrat o reală stimă, a observat această dualitate a investigațiilor științifice ale „savantului academic", cu preponderența, totuși, a celor lingvistice. Deși a fost publicată mai tîrziu decît anii ce ne preocupă aici, următoarea șarjă, mai mult amicală decît ironică, este elocventă[41]:

TRECUTUL ȘI PREZENTUL
ISTORIE ȘI LIMBĂ

În cercurile literare și științifice din Capitală nu se vorbește decît de știrea îmbucurătoare că savantul nostru limbist d. B. P. Hăsdău va da la lumină în curînd o publicațiune de cea mai mare importanță sub titlul Trecutul și prezentul — Istorie și Limbă.

Deși vastele cunoștințe ale bătrînului academician sunt o garanție că lucrarea aceasta are să fie din toate punctele de vedere eminentă, totuși naște întrebarea: în ce parte are să fie mai tare geniul autor — în istorie sau în limbă? (...).

Cu oarecare siguranță, prin urmare, se crede că partea principală a lucrării, istoria, va fi atinsă numai în treacăt, și din punct de vedere limbistic numai; iar limba, din punct de vedere istoric, va fi temeiul lucrării.

Așa fiind, noi credem că mai nemerit ar fi fost să se intituleze eminenta lucrare a savantului academic: Istoria ca Limbă și Limba ca Istorie".

---

[37] „Columna lui Traian", V, 1874, nr. 5, p. 101—107, 124; vezi și continuările: *ibidem*, nr. 6, p. 156: *Traistă*; nr. 7, p. 173—177: *Dulău și mosoc. Țurcă*: nr. 9, p. 234—235: *Elemente latine*.

[38] *Ibidem*, nr. 6, p. 150—154.

[39] Extrase din „Columna" (1876), cu unele completări.

[40] Cf., de exemplu, ediția de *Scrieri istorice*, îngrijită de A. Sacerdoțeanu, citată mai sus, în care este greu să se facă o delimitare între lucrările strict istorice și cele lingvistico-filologice.

[41] În „Moftul român", 1893, nr. 5, 11 februarie, p. 2—3; reprodus în: I. L. Caragiale, *Opere*, 3, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, București, 1962, p. 256.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

UN PAMFLET VERSIFICAT DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA *

ANDREI NESTORESCU

1. Supunem atenției filologilor, specialiștilor în literatura veche și istoricilor vieții religioase a românilor, deocamdată într-o ediție de semnalare, *Stihurile asupra preasfințitului papa al slăvitului Rîm*, scriere importantă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, expresie fidelă, în domeniul confesional, a conștiinței de sine, ca entitate spirituală, a populației românești majoritare din Transilvania. Prin publicarea integrală a textului, de o amploare cu totul neobișnuită — 2060 de versuri ! — pentru locul și vremea în care a fost compus și răspîndit, urmărim, înainte de toate, scoaterea dintr-un prea îndelungat anonimat a unei creații singulare, deopotrivă teologice, istorice și poetice, în care ironia (evidentă încă din titlu), sarcasmul și invectiva devin adeseori argumente ale demonstrației și conferă polemicii religioase, ca și izvorului narativ, virtuțile pamfletului literar.

2. Opera nu este total necunoscută, deși nu apare, măcar citată, în nici o istorie importantă a literaturii române vechi (și nici în tratatul academic în curs de tipărire). După știința noastră, ea a fost menționată și comentată, mai întîi, de Dimitrie Popovici [1], care o integrează, împreună cu *Plîngerea sîntei mănăstiri a Silvașului*, tipului de cronică versificată transilvăneană, neinfluențată de modele grecești și caracterizată „printr-un amestec natural de narațiune istorică și de efuziune lirică". Din aprecierile de ansamblu („Poetul narează împrejurările în care s-a făcut unirea cu biserica Romei și își definește energic poziția lui antipapală"), ca și din reproducerea a numai 10 versuri, exclusiv cu privire la Atanasie Anghel, bănuim că savantul clujean nu a citit decît primele două capitole ale lucrării. *Stihurile...* mai sînt amintite de Dan Simonescu [2], care le refuză calitatea de „cronică rimată" și, pe urmele lui D. Popovici, de I. Șiadbei [3], într-un context istorico-literar similar.

3. Ca gen, *Stihurile...* se înscriu în rîndul polemicilor religioase cu caracter dogmatic, în cazul de față dintre „pravoslavnici" pe de o parte,

---

* Text prescurtat al comunicării susținute în ziua de 26 martie 1982 la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu".

[1] D. Popovici, *Studii literare. I. Literatura română în epoca „Luminilor"*, ediție îngrijită și note de I. Em. Petrescu, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 145—147, 185.

[2] *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, studiu și ediție critică de Dan Simonescu, Editura Academiei, București, 1967, p. 5, 19.

[3] I. Șiadbei, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Albatros, București, 1975, p. 167.

Revista de istorie și teorie literară, tom. 31, nr. 3, p. 290—321, București, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

şi „papistaşi" şi „uniaţi" pe de alta, fiind, în esenţă, o violentă „întîmpinare împotriva primatului papei", cu elemente de „mărturisire ortodoxă", pe linia celor atît de răspîndite în cultura medievală a Răsăritului, inclusiv în aria românească [4]. Importanţa reală a acestei scrieri polemice nu constă însă în latura ei teoretică — alcătuită în general din locuri comune, fără subtilităţi de interpretare teologică — ci în faptul că ilustrează, cu pregnanţă, o realitate confesională cu adînci implicaţii naţionale şi sociale: rezistenţa acerbă a românilor din Ardeal — numai ei (şi o minoritate sîrbă) de religie ortodoxă — faţă de unirea cu biserica Romei, proces istoric complex, cu consecinţe însemnate în viaţa tuturor transilvănenilor [5]. Într-o asemenea lumină, *Stihurile...* reprezintă o mărturie în plus, pînă acum neinvocată, a luptei românilor pentru păstrarea fiinţei proprii, împotriva deznaţionalizării prin catolicizare urmărită de stăpînirea habsburgică. Însăşi redactarea unei opere propagandistice de mare întindere în formă versificată, necesitînd aşadar un efort creator suplimentar cu totul deosebit, trădează, după noi, intenţia expresă de realizare — prin deplina accesibilitate — a maximei circulaţii, mizîndu-se pe memorizarea şi, implicit, răspîndirea orală a stihurilor de factură populară.

4. Autorul anonim al *Stihurilor...* este, fără îndoială, un cleric ardelean ortodox, adversar declarat al catolicismului şi al „unaţiei", posedînd o cultură teologică şi istorică în măsură să-i permită susţinerea unei polemici religioase cu argumente şi cu exemple din diferite domenii. Este foarte posibil ca activitatea să şi-o fi desfăşurat în Şcheii Braşovului, sau măcar să fi petrecut un timp mai îndelungat acolo, şi aceasta nu numai pentru că Braşovul era un centru recunoscut al rezistenţei împotriva unirii, o „adevărată cetate naturală a ortodoxiei" [6], unde scrieri de felul *Stihurilor...* şi-ar fi justificat pe deplin compunerea, avînd răspîndirea asigurată, ci mai ales pentru că s-a folosit, în alcătuirea pamfletului său, de manuscrisul cronicii lui Radu Tempea II, *Istoria sfintei beserici a Şcheilor Braşovului*, ceea ce îl indică drept un familiar al locurilor. Într-adevăr, capitolul al 2-lea al *Stihurilor...*, care începe cu versurile „Simţit-au Ardealul mare/ De la papa turburare" este aproape identic [7] cu cunoscutele „*...alte ale lui Atanasie stihuri*" (1727) atribuite cronicarului braşovean. Dacă nu cumva ambii versificatori s-au inspirat, la interval de o jumătate de veac, dintr-un arhetip rămas necunoscut, atunci ipoteza redactării *Stihurilor...* la Braşov nu ni se pare hazardată [8]. În afara unor asemenea

[4] Amintim, în acest sens, *Întîmpinare împotriva primatului Papei*, a patriarhului Ierusalimului, Nectarie, tipărită la Iaşi, în greceşte, în 1682, şi *Pravoslavnica mărturisire*, a mitropolitului Petru Movilă, tradusă din greceşte de Radu Greceanu şi tipărită pentru prima oară în româneşte la Buzău, în 1691.

[5] Din vasta bibliografie a „unaţiei" — teologică, istorică şi istorico-literară — credem că e suficientă consultarea, în problema care ne interesează, a lucrării fundamentale a lui N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, ediţia a II-a, Bucureşti, vol. I 1929, vol. II 1932.

[6] Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, ediţie îngrijită de George Ivaşcu, Bucureşti, 1966, p. 50.

[7] Modificările operate sînt minime: cîteva cuvinte înlocuite cu sinonime, adăugarea a 4 versuri la final, corectarea metrului versurilor.

[8] Ipoteza scrierii *Plîngerii sfintei mănăstiri a Silvaşului* (cca 1762) la biserica Sf. Nicolae din Şchei se bazează pe acelaşi argument : un număr de versuri din cronica lui Radu Tempea II se regăseşte, aidoma, în cronica rimată anonimă (cf. Octavian Şchiau şi Livia Bot, *Studiu introductiv*, la ediţia Radu Tempea, *Istoria sfintei beserici a Şcheilor Braşovului*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969, p. 16—17).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

izvoare interne, anonimul a mai folosit, cu siguranţă, şi izvoare străine. Cele mai la îndemînă par a-i fi fost polemicile religioase ucrainene şi ruseşti, cu mare circulaţie în lumea ortodoxă. Numeroasele şi detaliatele referiri la istoria acestor meleaguri „pravoslavnice", ca şi filorusismul, mereu prezent începînd cu capitolul al 6-lea, nu se pot explica numai ca expresie a unor afinităţi, fără luarea în consideraţie a surselor documentare, chiar dacă Rusia, „lauda lumii" şi „singură capul minunii" le oferea neuniţilor din Ardeal certitudinea că ortodoxia şi-a găsit un protector puternic.

În întregimea ei, lucrarea a fost încheiată cîndva în jurul anului 1780; putem însă presupune, avînd în vedere amploarea textului, că unele capitole au fost scrise mai devreme. Ultimele evenimente istorice pomenite în cuprins, dacă noi le-am interpretat corect, par a fi de prin 1771—1774: cucerirea Crimeii de către ruşi în 1771 (vers. 991—1002; 1039—1060), prima împărţire a Poloniei, din 1772—1773 (vers. 1105—1136), desfiinţarea Ordinului iezuiţilor în 1773 (vers. 1913—1920), transformarea Rusiei, după pacea glorioasă de la Kuciuk-Kainargi (1774), în marea putere apărătoare a întregii creştinităţi ortodoxe (vers. 997—1002; 1153—1164). Nu excludem însă posibilitatea, dată fiind ambiguitatea exprimării poetice, ca vers. 991—1002 şi 1039—1060 să semnifice alipirea Hanatului Crimeii la Rusia (1783), iar vers. 1909—1920 să se refere la reformele religioase ale lui Iosif al II-lea (doar el amintit — vers. 1909 —, nu şi Maria Tereza) de după 1780, inclusiv la Edictul de toleranţă din 1781, ceea ce ar explica şi optimismul autorului cu privire la viitorul strălucit al „pravoslaviei".

5. Valoarea literară a *Stihurilor*... este determinată de conţinutul lor propagandistic, de polemică religioasă: imaginile poetice sînt aprioric sacrificate în favoarea preciziei comunicării şi a logicii argumentării. Puţinele comparaţii sugestive au tot rol explicativ, de demonstraţie:

Şi cum pre plumb covîrşaşte
Aurul şi-l biruiaşte,
Aşa a papii tărie,
Împărătească domnie
Şi putere, lui supune,
Cu de-a lui dovezi ce spune ...
(vers. 1313—1318)
. . . . . .
Cum soarele are nume
De tată şi domn în lume
Şi cum luna priimeşte
Din soare rază şi creşte,
Aşa împăratul are
De la papa luminare ...,
(vers. 1321—1326)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ca şi descrierile unor scene anume, precum aceasta a ritualului slujbei catolice, voit hilară :

În beserici, ori la care,
N-au icoane, nici oltare,
Ci-ndată-aprinzînd făcliia,
De olac fac liturghiia.
Unii-încep, alţii sfîrşesc,
Alţii tuşind să gătesc,
În care amestăcare,
Ca aceia de mirare,
Nu ştii la care oltare
Vei face îngenunchiiare,
Că merg de rînd clăcuind,
Multe liturghii şoptind
[Şi], precum am zis, nu cîntă
Liturghiia, ce-o fac mută,
De la care n-ai dulceaţă
Cît iaste un fir de aţă,
Neavînd ceva să-ţ placă
Într-acea de olac clacă.
Un copil numai o carte
Vezi mutîndu-o într-o parte,
Într-alta, dar şi încoace
Şi-ncolo popa să-ntoarce,
În genunchi dar să ridică,
Ce face nu ştiu nimică.
(vers. 631—654)

Mijloc predilect al polemicii pătimaşe, raţionamentelor li se adaugă, cu drepturi egale, invectiva. Întregul text al *Stihurilor*... colcăie de imprecaţii, la adresa papei, a lui Atanasie Anghel, a iezuiţilor, a uniţilor (fie ei polonezi sau „vicleni" români ardeleni). Papa, în special, nu este iertat de nici o ocară. El este numit, pe rînd, „ticălos", „ticăit", „mişăl nebun", „fiară amară", „pierdut de minte", „păgubaş de minte", „Antihrist... buiuguind ca de boală". În aproape toate capitolele pamfletarul i se adresează direct, cerîndu-i socoteală, pentru învăţătura lui „păgînă şi puturoasă" şi pentru „meşteşugurile ca de drac", în termeni de-a dreptul injurioşi :

Tu însă, slugă vicleană
A lui Hristos şi avană,
Papo de Rîm, cu ce minte
Cutezi a face necinste
Crucii Domnului, de care
Dracii au cutremurare,
De-o porţi pe-ale tale picioare
Care-s pline de putoare
Şi-apoi tu, făr' de ruşine,
Dai de sărută oricine?
(vers. 357—366)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Că autorul anonim al *Stihurilor...*, dacă s-ar fi ostenit într-adins, ar fi putut crea pagini de literatură adevărată, fiind înzestrat cu aptitudinile necesare, o dovedește din plin și acest remarcabil portret al „uniatului", asemuit în cele din urmă cu o aberație a naturii, cu o cioară verde:

Acum, dar, las ca oricine
Să judece cum să cuvine
Aceşti uniţi chiar ce nume
Pot să aibă ei în lume:
Papistaşi a-i numi, iată,
Cu dînşii nu-s de o ceată;
Pravoslavnici a-i chiemare,
Nu-i lasă legea ce are;
Cu dreptate să cuvine
A-i numi fiară mai bine,
Care nu-s cai, nici îs ciute,
Ci nişte jiganii slute,
Sau mai bine a le zice
Ciocoi verzi gata la price,
Carii cu toţi vor să aibă
Amestecături şi treabă.
De la noi nu să îndură
A să rumpe pentru ură,
De tot cu papa afară
Într-o ţarină nu ară.
(vers. 795—814)

În ceea ce privește versificația propriu-zisă, aceasta trădează un versificator, dacă nu inspirat, în orice caz experimentat, cu știința rostirii versului și a transcrierii lui exacte. Ritmul, în general trohaic, este respectat cu destulă strictețe, ca dealtfel și măsura versurilor, de 7 și (în special) 8 silabe, majoritatea abaterilor, ușor sesizabile, datorîndu-se evident copiștilor, care elimină sau introduc silabe din nepricepere ori neatenție. Grupate pereche, rimele — cele perfecte — sînt de obicei banale, sărace, cu cîteva excepții (*păpuț — gurguți, răpaos — adaos, Neapoliteanul — gliganul, prorocii — otrocii*) previzibile, de aceea se reţin cu precădere asonanţele, adeseori surprinzător de rafinate, cu aspect de rimă rară: *oglindă — pildă, furnici — adînci, acum — Crîm, monarşi — simbraşi, Brandeburgul — plugul, zarvă — gîlceavă, rău — Haltcheu, dobîndă — ghindă, Eosofor — pristol, dînsul — i s-au prinsu, deadinsul — plînsul* etc. Spre deosebire de alte lucrări similare din epocă — cronicile rimate, bunăoară —, al căror prozaism este accentuat de imperfecțiunile formale, monotonia *Stihurilor...* rezultă tocmai din corectitudinea exemplară a versurilor, mereu identice, ca ton și ca frazare, unul cu celălalt.

6. Originalul *Stihurilor...*, după cît se pare, nu s-a păstrat. Copiile descoperite pînă acum sînt în număr de trei:

A: Biblioteca Centrală de Stat (București), Ms. R $\frac{\text{XIX}}{\text{I}-61}$ (identificat de noi). Copie de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea sau de la începutul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sec. al XIX-lea. Alfabet chirilic. Titlul : *Stihurile asupra preasfinţitului papa al slăvitului Rîm*. Particularităţi fonetice sud-ardeleneşti. Mai conţine : *Istoria răposatului Domn, Măriei Sale Grigori Ghica Dvodă* şi texte bisericeşti în neogreacă.

B : Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. rom. 2241 (singurul cunoscut de D. Popovici, D. Simonescu, I. Şiadbei). Copie de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. Alfabet chirilic. Titlul : *Stihuri asupra preasfinţitului papa al slăvitului Rum*. Particularităţi fonetice sud-ardeleneşti. Intrat în fondul B.A.R. din 1902 !

C : Arhivele Statului Piatra Neamţ, Ms. nr. 35 (semnalat nouă de N. A. Ursu). Copie de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. Alfabet chirilic. Titlul : *Stihuri asupra preasfinţitului papa al slăvitului Rîm*. Particularităţi fonetice moldoveneşti. Mai conţine : *Copie adevărată pentru sfînta icoană a Maicii Domnului de la Mănăstirea Neamţului, Cîntările troicinicului glasului, Condaci şi icoasă de laudă către sfinţitul mucenic Haralampie, Stihuri greceşti*, alte însemnări cu caracter bisericesc.

Ms. **A**, atent şi îngrijit copiat, conţine numărul cel mai mare de versuri, înşiruite într-o succesiune logică a tuturor momentelor discursului. Faţă de acest ms., ms. **B** prezintă o omisiune (vers. 501—502), cîteva versuri corupte şi, în special, o gravă greşeală de copist : vers. 904—978, din „vorba întâi", sînt plasate după vers. 830, în capitolul 6, modificînd radical înţelesul ambelor secţiuni. Ms. **C** este lacunar : are numai 8 capitole (numerotate însă corect, de la 1 la 8) în loc de 10, desigur din neatenţia copistului, care înlocuieşte finalul capitolului 2 (vers. 263—315) cu finalul capitolului 4 (vers. 523—594), sărind aşadar, după vers. 262, direct la vers. 593 ; din capitolul 10 (aici : 8) lipseşte de asemenea finalul (vers. 2019—2060), prin dispariţia unei file.

În aceste condiţii, am ales ca text de bază pentru transcrierea noastră ms. **A**, care credem că reprezintă versiunea cea mai apropiată de arhetipul pierdut [9].

3r **STIHURILE ASUPRA PREASFINŢITULUI PAPA AL SLĂVITULUI RÎM**

CAP. 1

Ce limbă politicească
Deplin poate să vestească
Cu ce meşteşuguri multe
Şi la ţară şi la munte
Papa de Rim să sileşte
Şi neîncetat să trudeşte
Pre pravoslavnici să-i tragă
Întru calea lui cea largă,
Să-i unească în credinţă
Cu-a lui drăcească voinţă!
O, cum, Hristoase preasfinte,
Îţi rum[p]să-ale tale veşminte

[9] Pînă la realizarea ediţiei critice a *Stihurilor* ..., însoţită de comentariile textologice adecvate, ne-am îngăduit, în ediţia de faţă, să intervenim în cîteva situaţii — cerute imperios de context — şi să preferăm variante lexicale din celelalte două manuscrise, pe care le-am marcat cu asterisc, reproducînd toate formele în note de subsol. De asemenea, tot prin confruntarea cu mss. **B** şi **C**, am introdus între paranteze drepte unele completări strict necesare, îndeosebi pentru restabilirea măsurii versurilor. În vederea conservării faptelor de limbă, nu am operat însă, din aceleaşi raţiuni prozodice, eliminări de silabe sau de cuvinte. Am corectat tacit acele greşeli de copist corespunzătoare, astăzi, erorilor de tipar şi am modernizat punctuaţia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Îngerul lui Eosfor [10]
Ce s-au suit pre pristol
Şi-Antihrist însuş pre sine
Să-arată cu fapta-în lume;
Şi cum la ai săi dă voie
Pre robii tăi la nevoie
A-i aduce cu a sale
Făr' de ruşine taclale,
După ce el prin mîndrie
Şi-au uitat de omenie! //
3v Nimic seamă nici de tine
Nu poartă, mare stăpîne,
Ci cu-a sa drăcească price
A fi cap lumii să zice
Şi strigă în gura mare,
Fără leac de ruşinare,
Cum că el n-are păcate
Şi nici să teme de moarte,
Nici a lui, dar, orice faptă
Nu cade supt judecată!
Ah, Doamne, ce nebunie
L-au prins făr' de omenie
Pre papa, de să înşală
Buiuguind ca de boală!
Crez, după loc de vom face
Socoteală cum nu-i * place,
[Că] Ierusalimul iaste
De mii de ori cu veste,
Decît Rîmul, sfîntă casă
A lui Dumnezeu aleasă,
În carea din vecii lăcaşă,
Împărăţii şi sălaşă,
Credincioşii cu prorocii
Au avut şi cu otrocii, //
4r Unde şi Hristos în lume
Ş-au vestit sfîntul său nume.
După-a papii socoteală,
De care rău să înşală,
Mai cu cale dar să vine
La Ierusalim oricine
Să facă închinăciune
Cu datoarea plecăciune,
Că Ierusalimul iaste
Dinceput cu sfîntă veste,
Iar Rîmul, dar, cu schimbare
Între vacuri de mirare,
Să-începu de la strămoşi,
Cu-împăraţi necredincioşi.
Dar la Ierusalim s-au născut
Cel de ceriuri neîncăput,
Hristos Domnul Dumnezeu,
Care ne-au scos de la rău.
La Ierusalim au şi trăit
Şi-într-însul au pătimit
Răstignire, îngropare,
Cel fără de-asămînare.
Ce să umflă papa dar[ă]
Şi grăieşte-aşa ocară, //
4v Cum de la Petru el are
Decît toţi titlu mai mare? [11]
Au Petru cu Hristos are
La ceva asămănare?
Sau Petru pre cruce moarte
Au tîmpinat pentru gloate?
Petru asămenea iaste
Cu alţi apostoli la veste,
Iar mai mult nimică n-are
Osăbi de daruri lucrare.
Papa, de nu s-ar mîndri,
Singur nu s-ar ocări
Şi arhiereu el ş-ar zice,
Pre pămînt fără de price.
Dar a lui faptă nedreaptă
Poate să să chieme treaptă
Şi, cum să vede poveste,
El dar Antihrist chiar iaste,
Care cînd stai cu-amănuntul
A-i gîndi aşăzămîntul,
Cutremuri şi îngrozire
Te cuprinde preste fire,
Pentru că el, ticălosul,
Vrînd a-ş înmulţi folosul, //
5r 95 În suflet odihnă n-are
Fără de o turburare,

---

[10] Lucifer. (gr. ὁ ἑωσφόρος)

* A, B: lui; C: nu-i.

[11] Legitimitatea primatului papei este motivată de teologii catolici prin faptul că Iisus Hristos i-ar fi arătat o atenţie deosebită Sfîntului Petru, pe care şi-a întemeiat biserica, încredinţîndu-i oile sale spre păstorire şi, totodată, cheile împărăţiei cerurilor; ca urmaş de fapt şi de drept al apostolului Petru, pontiful roman trebuie considerat capul întregii biserici creştine şi unicul reprezentant al lui Hristos pe pămînt.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cum cu a lui meşteşuguri
Să poată cu vicleşuguri
Pre cei de nu cred să-i aducă
Cu dinsul, să cază în muncă.
Aşa supt soare oriunde
Locurile le pătrunde,
Prin trimişii săi cu multă
Cheltuială şi să luptă
Pre pravoslavnici să-i înveţă
Cu mincinoasă blîndeţă,
Ca să-l creadă că el iaste
Cap lumii şi la toţi veste.
Mai arată, lingă-aceia,
Că a ceriurilor cheia
La dînsul iaste şi le face
El intrare-în rai cu pace.
Aşijderea mai învaţă
De dau numai într-o faţă
La mireni, ca din scriptură,
A lor cuminecătură,
Zicînd că-aceia nu strică,
Nici credinţa nu ridică. //
5v Pentru cei bărboşi, aceasta
În Rîm au hotărît basta!
O, cum papii n-au ruşine
A grăi tălpijăciune
Şi nicidecum nu au teamă,
Căci nu ţin porunca-în seamă,
Care, cînd Hristos la cină
Au grăit cu vorbă lină
Anume de-al său păhar,
Ca să bea toţi că-i cu har,
Iar pentru barbe nu zice
Nici că-i rău, dar nici ferice!
Însă de-a lor azemit
Fără aluat nedospit,
Pre pravoslavnici poftesc
Cu cuvînt dulce, frăţăsc,
De nu vor să-l priimească
Încai să nu-l ocărască,
Că de vor fi în unire
Nu li s-a face silire
Ei cu prescuri să slujască
Slujba cea dumnezeiască.
Adecă le face voie
Ca să-i bage la nevoie //
6r Şi-aşa în tot chipul fac
Meşteşuguri ca de drac,
Cum ar putea să înşale
Pre creştini la a sa cale.
Celor proşti făgăduieşte
Că n-or fi iobagi domneşti,
Celor mai de frunte, cinste,
Că doar l-or avea părinte.
Pre toţi îi îmbrăţăşază
Cu lumină şi cu rază,
Pîn' ce la chin îi va duce
Mai cumplit decît pre cruce,
Şi din foc curăţitori
Ce arde fără cuptori
Şi pre sufletile toate
Lămureşte după moarte,
Învaţă şi povestesc
Cu temei papistăşesc,
Cari-i numai zugrăvit,
Din minciuni alcătuit.
Aşa şi de Duhul Sfînt
Bîrfesc un cuvînt urît,
Să strice vechiul temei
Cu ilestru de hemei //
6v Şi-învaţă învăţătură
Ci nu iaste în scriptură.
Toate dar acestea, papa,
Cele sfinte, ca şi apa,
A le-îneca să sileşte,
Din temelii le clăteşte
Şi cu eresuri nespusă,
Ca cu nişte cursă-ascunsă,
Toată lumea ca s-o prindă
Umblă, cu foc s-o aprindă.
Celor ce nu vor să-l crează,
Dacă sînt supt a lui pază,
Făr' de nici o judecată
Le face de moarte ceartă,
Iar cînd lui i se închină
Şi-i aduc tipsie plină,
Făr' de nici o greutate
Îi sloboade de păcate.
Celor ce la el aleargă
Postul lesne le dezleagă,
Pentru puţintea mătrice
În veci carne să mănînce.
Sarcina lui grea nu este,
Ca un cuvînt de poveste; //
7r Nu-i grea, nici ciulini n-are
Să-ţi facă sagnă-în spinare:
Bea, mănîncă şi lubeşte
Şi cît eşti te veseleşte!
Dacă ai a papii vole,
După moarte n-ai nevoie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În Rim de-aceasta, părinte,
Trăiesc muieri foarte multe.
Blagoslovite de față,
În curvie să răsfață,
Nu mai au cu el tocmală
De-i plătesc pentru greșală.

CAP. 2

Simțit-au Ardealul mare
De la papa turburare
La anul peste o mie
Șapte sute, ah, urgie,
Și unul [12], cînd purta cîrma
A vlădicii[i]și turma
O îndrepta ticăitul *
Atanasie [13] perdutul,
Care om de jos au fost
Neamul lui, și de soi prost. //
7v Șireții cei rimlenești,
Paterii papistășești,
Îndată l-au nemerit
Om prea lesne de-amăgit.
Ca unui mojic în lume
I-au dat titlu de mărime
Și, daca-a muri, i-au spus
Că va fi cu Hristos sus,
Numai el să priimească
Credința papistășască
Și să creadă cum că iaste
Papa fără de poveste,
Cap văzut chiar preste toate
Cîte sînt supt ceriuri gloate.
Asemenea pre-a lui popi,
Pre niște ponihoși orbi,
Cu nădejde-li înșăla
Iobăci-a le ierta
Și feciorii lor, și ei,
Vor fi nemeși, vai de ei!

Dar toate cîte le-au zis
Au fost batjocori și ris //
8r Ș-acea cinste le-au făcut
Numai pîn-i-au amăgit,
S-au lăsat de Răsărit
Cu blăstăm și jurămînt
Și s-au dat nemeși să fie
Satanii, întru vecie,
Și iobaci unui păcat
De-a pururea neiertat.
Apoi, după-acestea toate,
Ce să mai spui de-a lor fapte?
Că vlădicăi-li pusă-îndată
Un cacoslov ca o vartă,
Nime ** cu dînsul să n-aibă
A vorbi de vre o treabă,
De n-ar fi Frențe [14] să vază
Ce lucruri au să așază.
Care cît au vlădicit
Foarte prost au petrecut,
Că-acesta dintr-a lui casă
Nu lipsea din a lui pază.
Săgeată-l avea, săracul,
Întinsă-i asupră cu-arcul
Și-avea multă cugetare
Să facă cumva scăpare //
8v La munteni, să să căiască
De legea papistășască.
Dar Frență știa chiar ca dracul,
Ținea tot asupră-i arcul
Și nimica încetare
Nu-i da a nu-i sta-în spinare.
Prost încă și cu greime
S-au săvîrșit de pre lume,
Covîrșit de mari necazuri
Și obosit de mărazuri
Acest vlădică, săracul,
Ce-i umplusă papa sacul
De titulușuri înalte,

---

[12] Vers. 205—207: anul 1701.

* A: ticălosul; B, C: ticăitul.

[13] Atanasie Anghel, mitropolit de Alba-Iulia (1698) și primul episcop unit al Ardealului (1701—1713). Între 1698 și 1701 a săvîrșit unirea românilor ardeleni cu biserica Romei. Excomunicat de biserica ortodoxă în 1702. În anul 1701, amintit în vers. 205—207, după instalarea lui Atanasie, întărită de împăratul Leopold I, a avut loc un sinod general, care a consfințit „unația" pe baza celor două Diplome leopoldine din 1699 și 1701.

** A: nume; B, C: nime.

[14] Wenceslas Franz, călugăr german iezuit, acel „causarum auditor generalis" însărcinat, prin prevederile celei de a doua Diplome leopoldine, cu supravegherea tuturor activităților episcopului unit al Ardealului. W. Franz a încercat, în 1713, la moartea lui Atanasie, să-i succeadă în scaunul episcopal.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Găunoasă şi deşarte.
La moartea sa cu greu bocit
Striga pre Hristos cu răcnit
Şi fraţii lui n-avè voie
Ca să ştie-a lui nevoie,
Căci Frenţii-li avea în pază
Pre ai săi, el să nu-i vază,
Ca la sfîrşit să le spuie
Să fugă de-a papii rîie.
Supt acest vlădică-Ardealul
L-au împresurat amarul, //
9r Luînd românii unire
Cu Rîmul, spre-a lor piire,
Şi nu numai sufleteşte
Trag chinuri şi ţipă-în cleşte,
Ci nici trupeşte dobîndă
N-au cîştigat cît o ghindă.
Deci, dar, tot această dată
Braşovul s-au pus în ceartă,
Care şi pînă acum n-are
Cu Rîmul împreunare.
Însă mulţi din mirenie
Păţi-atuncea tirănie,
Dar tot au rădicat price,
Legea să nu li să strice.
În Sebei [15], norod mulţime
Purta obezi cu greime,
Căci nu vrea să să închine
Lui Antihrist, unui cline
Care umblă mulcomiş
Ca să ne mu[ş]te furiş.
Alţii din creştini, de frică,
Au fugit fără nimică
Şi care-ncătro putea
Fugea de să mistuia; //
9v Unii printre moldoveni,
Iar alţii printre munteni
S-au supus, cătînd răpaos,
Şi viaţa lor ş-au adaos.
Hristoase adevărate,
Cerescule împărate,
Pre Antihrist din mîndrie
Surpă cu a ta tărie
Şi să nu-i dai lui putere
A putea plini ce cere!
Tu pentru noi, din nălţime,
Te-ai născut deplin pre lume;
Cu Tatăl şi Duhul Sfînt
Eşti de-o fiinţă cuvînt;
Pre tine noi te ştim în frunte
Şi cap lumii prea de cinste;
Ţie dar, cu plecăciune,
Îţ facem închinăciune! —
Iar cuca cea rîmlenească
În veci să să prăpădească,
Să n-agiungem s-o purtăm,
De-a ei rău să ne-mbătăm,
Avînd ilestru drăcesc
Cu hemei papistăşăsc, //
10r Care-îmbată, să nu vadă
Credinţa adevărată!

CAP. 3

Ah, lucru groznic şi mare,
Nendestulat de mirare!
Hristos, vrînd lui Adam pace
Cu tatăl ceresc a-i face,
Nu i-au fost nimic ruşine
A duce crucea pre sine
La locul cel de pierzare
Unde-l ducea cu mustrare,
Nici de chin s-au oţărît
Şi-amarul au suferit
A pătimi şi pre cruce
A-ş sfîrşi somnul cel dulce.
Ale lui mîini preacurate
Şi-a lui dumnezeieşti spate
De cruce au fost lipite,
Cu piroane mari bătute.
Pre cruce, sus, Hristos nouă
Ne-au izvorît viaţă noauă
Şi mai cinstit nouă-în lume
Nu-i decît a crucii nume.
Pre cruce noi o avem armă
Şi de draci nu avem teamă, //
10v Căci ale ei sfinte rază
Nu cutează să le vază.
Tu însă, slugă vicleană
A lui Hristos şi avană,
Papo de Rîm, cu ce minte
Cutezi a face necinste
Crucii Domnului, de care
Dracii au cutremurare,
De-o porţi pe-ale tale picioare
Care-s pline de putoare

[15] Sibiiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi-apoi tu, făr' de ruşine,
Dai de sărută oricine?
De faptă-ţi necuvioasă,
Păgină şi puturoasă,
Antihrist ne vine-a-ţi zice,
Fără cuvinte de price,
Căci a ta mîndrie n-are
Mîrginirea ce-i supt soare
Şi scaun pentru şăzut
Tu pristolul ţ-ai găsit!
Dar cît îţ şade de bine
Mai pre urmă îţ voi spune,
Şi ce greşală urîtă
Fac carii mîna-ţi sărută; //
11r Acolo-îţ voi arăta,
Unde prilejul va da.
Iar acum iaste să fie
Fapta-ţi chiar prorocie,
Şi după fapte tu eşti
Antihrist, lumea munceşti.
Dar cum tu, ah, licăloasă,
Nu pricepi că-i mincinoasă
Slava cu care te-înalţă
Cîţi de tine să învaţă
Şi aşteaptă de la tine,
Pre minciuni, faceri de bine?
Sau, ce mai încape altă
Dovadă adevărată?
Tu cine eşti, te gîndeşte,
După suflet şi trupeşte:
De eşti om, slab eşti din fire
Şi n-ai să scapi de greşire,
De eşti duh fără trupare,
Drac eşti chiar la arătare.
O, papo, papo, păput,
Cine dracul te gurguţi,
De te faci singur oglindă
Tuturor supt ceri şi pildă? //
11v Şi cum nu-ţi aduci aminte
De cîte-napoi necinste,
În vacul trecut, a tale
Surori, cîte-au tras cu cale?
Papa Ioana [16] fetiia
Ş-au stricat-o cu curviia
Şi vrînd la Iordan să iasă,
Era cu pombă frumoasă;
Atuncea i-au venit ei ceasul
Să-ş deşărte-în cale vasul.
O, Doamne, cum papii fată
Neavînd de greşală faptă
Şi fac copii preste fire
Cei ce n-au păcătuire!
Însă nu voi mai cu multe,
Să adeveresc, cuvinte,
De-a papilor slăbăciune
Şi de mult plîns orbeciune,
Căci îmi vine să şi rîd
Că la Venus nu-ş dau rînd,
Ce fieştecare de care
Fac posnăşia mai mare.
Papa Sixtul [17] cu-a sa fiică
Ce-au făcut, nu spui nimică? //
12r Nu spui, ci las fiştecine
Care are-înţălepciune,
Să judece cu dreptate
De poate fără păcate
A fi papa, cînd din fire
Iaste om*, avînd pornire,
Precum scrie sfînta carte,
Că-în lume făr' de păcate
Hristos au fost numai unul,
Iar altul n-au fost vreunul.
Lui noi, dar, închinăciune
Îi facem cu plecăciune,
În veci să ne stăpinească,
Pre noi să ne ocrotească
De-acel care să fălească
Că el nu pă[că]tuieşte.

CAP. 4

Oh, amar, nenorocire!
Cu cît gîndeşti mai subţire
A papilor din Rîm fapte,
Atît te ia greutate
Şi mai mare, cu plîns, jale,
Şi pe dealuri şi pe vale!
Cauţi la beserica sfîntă
Dinceput şi vezi o nuntă //
12v Împărătească, tocmită

[16] Papesa Ioana, pretins papă, sub numele de Ioan VIII, între pontificatele lui Leon IV (847—855) şi Benedict III (855—858). Se zice că ar fi născut o fetiţă în timpul unei procesiuni religioase.

[17] Sixt III, papă (432—440). A fost acuzat că ar fi sedus o fecioară hărăzită călugăriei.

* A: omul; B: om.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi prea frumos * potrivită.
Papii şi cu patrierşii
Să veselesc ca simbraşii.
Cu o dragoste unită,
În nimic nedespărţită.
Papa pre sine să smereşte,
Tuturor să cucereşte,
Patriarhii fac lui cinste
Ca unui bătrîn părinte.
O slavă şi o cîntare
Sună supt ceri lăudare,
O credinţă şi o lege
În lume tuturor merge.
De scaun nu au gîlceavă
Şi de mărime n-au zarvă,
Toţi lui Hristos fac pocloane
Şi-i scriu sfintele canoane
Şi-în tot pămîntul să cîntă
Un cîntec cu rugă sfîntă.
Călugării sînt o ceată,
Nu-i nimic schimbare altă.
Popii de mir au a sale
Fimei cu lege şi cu cale //
13r Şi-şi chivernisesc cu cinste
Ale lor beserici sfinte.
De să întîmplă vreo zarvă,
Îndată fără zăbavă
Poruncă împărătească
Ieşe, sobor să gătească,
Unde, cu toţii-împreună
Adunaţi supt o cunună,
Patrierşii şi cu papa
Înfigea cu temei sapa,
Spinii să nu să lăţească
În casa dumnezeiască.
Şapte soboară [18] anume
S-au făcut de opşte-în lume,
La carii-au pus mari hotară
Cu de greu blăstăm zăvoară:
Nime acelea răteză,
A le strica să cuteză,
Şi anatema să fie
Acela, în veci de vecie,

Dacă adăosături
Sau măcar şi scăzături
Vor drăzni, cum lui [i] place,
Oricît de puţin a face, //
13v Cari-articuri sînt ştiute
De papi şi au fost păzite
Multe vacuri înapoi,
Petrecînd toţi fără toi.
Deci aceasta deodată
Ştiindu-o adevărată,
Cu ce chip, tu, fiară-amară,
Scoţi temeiul sfînt afară
Şi a sfintelor soboară
Deşărţi, ca un fur, comoară?
Patru patrierşi [19] în lume
Stau cu nedespăr[ţ]it nume
Şi cu o bună voinţă,
Supuşi fiind la credinţă,
N-au faptă să înnoiască
Ceva-n legea creştinească,
Ci toţi într-o-ncingătoare
Sînt legaţi din veci supt soare
Şi petrec întru unire,
Cetaşi şi de fericire.
Iar tu singur, numai unul,
Ţ-ai schimbat dintre ei drumul,
Alergînd, spre-a ta piire,
Să cazi în prăpăstuire //
14r Şi ca un pierdut de minte
Grijăşti numai de o cinste,
Dar ş-aceia necurată,
Ce scîrnavă şi spurcată.
Ah, papo, pofteşti mărire?
Să fii supt afurisire
Şi anatima să-ţ fie
Sufletul tău în vecie,
Căci cu proastă socotele
A săboarelor tocmele
Multe schimbi şi înnoieşti
Cu-ale tale fapte drăceşti!
De călugări noauă cete,
Cum şi de fecioare fete,
Izvodeşti cu osăbire

---

* A: frumoasă; B: frumos.

[18] Cele şapte sinoade ecumenice (Niceea, 325; Constantinopol, 381; Efes, 431; Calcedon, 451; Constantinopol, 553 şi 681; Niceea, 787) recunoscute de biserica creştină ortodoxă, care le respectă hotărîrile ca normă a credinţei celei drepte. Biserica romano-catolică numără încă 14 sinoade ecumenice, ţinute numai cu episcopii săi.

[19] Patriarhii din Alexandria, Antiohia, Constantinopol şi Ierusalim.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

A tuturor preste fire
Şi-aceşti ai tăi noi cetaşi
Sînt flocoşi, dar şi golaşi *.
Unii au încălţăminte,
Alţii goli, ca şi de minte.
Sînt mulţi tunşi şi făr' de barbă,
Mai făr[ă] de nici o treabă.
Sînt şi cu barbe, dar cine
Va să zică de dinşi bine, //
14v Că musteţile le-s rasă,
De-s de ris ori în ce casă!
Poartă şi haine streine,
Care n-am cum a le spune:
Unii negre, unii sure,
Parcă-s vîpsele de mure,
Alţii, albe, alţii roşii
Cum nu le-au văzut strămoşii.
Să-i vezi, frate, cum să poartă!
Prin tracliuri ziua toată
Să răsfaţă-în desfătări
Schimbîndu-şi gustul cu mîncări
Ca la comédii, cînd rari
Obrăznicesc la jucări **,
Dar a lor mîncare nu e
Numai una să să puie,
Şi iezoviţii blăstămuri
Fac în pustiiu cu cutremuri
Cînd caplonul îl mănîncă
Prînzind fără vis supt stîncă
Şi cînd n-au ei alămîie
Pre alt prînz să le rămîie.
Sînt alţi părinţi, papo sfinte,
De nu vor bucate crude ***, //
14r Ci zame din carne fiartă
O sorb, postire curată!
Alţii mănîncă ficaţii
Şi dau alte părţi la alţii
Să roază, cum tu lor, sfinte,
Le-ai pus zaconul, părinte.
Făcut-ai şi altă ceată,
Pîn-amiázăzi de să poartă
Precum vei, călugăreşte,
Şi-n desară, mireneşte,
Trage danţul cît poftеşte,
Că legea ta nu-l opreşte.
Ca aceste încă multe
Să văd de tine făcute,
Care-s toate fără lege
Şi vina nu li s-a şterge,
Că scandelă-în arătare
Fac creştinilor supt soare.
Tu, dar, de dinşii să-aibi parte
Şi la trai, dar şi la moarte,
Iar pre noi să ne păzască
Hristos, şi să ne ferească,
Ca să n-avem părtăşie
Cu tine într-o moşie! //

15v CAP. 5

Cînd caţi, cu de plîns durere,
Ca să aibi vro mîngîiere
Pentru mare silnicie
A papii şi tirănie,
Atîta de el cuvinte
Faci cu jale mai fierbinte,
Că-a bisericii cătînd ****
Rînduială, şi scurmînd
Cele vechi sobornicеşti,
La romani nimic găsăşti.
Rugile de miiazănoapte
Li sînt urîte de moarte,
De ruga de dimineaţă
Pre dinşii-îi loveşte greaţă,
De ceasuri lor pomenire
Să nu faci la vorovire.
O liturghie şoptită
Numai ce vezi, şi grăbită,
Făcînd fără de dulceaţă
Întru toată a lor viaţă.
A Sfîntului Ioan sfîntă
Liturghie ei nu cîntă,
De-a lui Vasile cel Mare
Nu fac nici o întrebare, //
16r Proscomidiia ce iaste
Ei de dînsa nu au veste.
La un pristol pot să facă
Popii lor într-o zi ciacă,

---

* A: raşi; B, C: golaşi.

** Vers. 559—560 sînt confuze. În B: Ca la comédii, cînd rari/Obrajă (= personaje) ies la jucări. În C: vers. sînt omise.

*** A: crunte; B, C: crude.

**** A: cîntînd; B, C: cătînd.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Să slujească liturghiie,
Unul după-altul și-o mie.
Și, fără oltari, o masă
Ei pun ori în fieștece casă
Și făr' [de] leac de sfiire
Fac liturghiia-în șoptire,
Și-atîta o fac de lesne
Ca cît te-i lovi în glezne.
În beserici, ori la care,
N-au icoane, nici oltare,
Ci-ndată-aprinzînd făcliia,
De olac fac liturghiia.
Unii-încep, alții sfîrșesc,
Alții tușind să gătesc,
În care amestăcare,
Ca aceia de mirare,
Nu știi la care oltare
Vei face îngenunchiiare,
Că merg de rînd clăcuind,
Multe liturghii șoptind //
16r [Și], precum am zis, nu cîntă
Liturghiia, ce-o fac mută,
De la care n-ai dulceață
Cît iaste un fir de ață,
Neavînd ceva să-ț placă
Într-acea de olac clacă.
Un copil numai o carte
Vezi mutîndu-o într-o parte,
Într-alta, dar și încoace
Și-ncoló popa să-ntoarce,
În genunchi dar să ridică,
Ce face * nu știu nimică.
Și așa, precum în toate
Au greșit papa de moarte,
Și [-n] sfînta cruce sminteală
Au pus cu mare greșală.
Și, după-a lui învățare,
Închinăciunea lui n-are
Cu noi o asămănare,
Cum la sobor au pus [s]tare,
Ca să facem cruce-unită **,
Cu trei degite lipite
Și două-în jos cătră palmă
Să le stringem ca de armă; //
17r Ci cu două numai, iată,
El degite drept arată
A crucii închipuire

Făcînd spre a lui plire
Și din stînga spre cea dreaptă
Mutîndu-o, o rea faptă
La toți curat ne arată,
A sa eresă spurcată,
Precum pururea dorește
Strîmbătate, ș-o iubește.
Pentru-aceasta, ai miei frați
Pravoslavnici, temei stați
Ca a papii cea de ură
Și prin pizmă-învățătură
Să fie numai la dînsul
Și la cei pre cîți i-au prinsu
Luiș de tovărășie
Să fie într-o moșie,
Iar noi, dar, să păzim tare,
Cu fierbinte cutezare
Cîte beserica cea mare
Cu soboar-au pus supt soare!
Nu poftiți a lui avere,
Ce o dă supt chip de fiere, //
17v Nici să aveți bucurie
De a lui supt cer tărie,
Căci anii lui să vor trece
Și în veci nu vor petrece
Și cu a lui judecată
Va avea ca să-ș ia plată
În iad, unde lui moșiie
S-au gătit pentru veciie,
Iar a voastră, dar, răbdare
Nu va veni la uitare,
Căci Hristos o mîngîiere
Vă va fac, ca de mîiere,
Și cîți păziți a lui cinste
Va lua de voi aminte!

CAP. 6

Ah, veste de oțărală
Și tristă și de grea boală,
Cum pravoslaviia scade
Pentru papa și să arde!
În țara leșască multe
Famelli au fost, cinstite,
Cneji, boiari de vacuri sute,
Și la țară și la Curte //

* A: fac; B, C: face.
** A: crucii cinste; B, C: cruce unită.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

18r Ce pravoslaviia tare
O păzea fără schimbare,
Şi arhierei de cinste
Fost-au, învăţaţi şi cu minte,
Care-avea lesne să facă
Papii defăimată clacă.
Iar acum pre dinşii tiranul
Papa, Antihrist avanul,
I-au tras pre toţi la unire [20]
A fi cu el în piire.
În ţara leşască toată,
Într-atîta multă gloată,
Pînă astăzi nu mai iaste
O mănăstire cu veste.
Schitul care încă n-are
Cu Rîmul împreunare,
Măcar dar că prea cu multă
Nevoie stă şi să luptă,
În Litfa [21] cu greu prea mare
O episcopie are
Pînă acum stăpînire
Neatinsă de Unire.
Iar alţii dar toţi *, oh, jale,
Trăiesc într-a papei bale!
Şi acea mai de mirare
Iaste multa supărare //
18v De la uniiaţi cu trude
Pravoslavnicii oriunde
De multe ori pătimesc.
Ca să-i surpe, îi gonesc,
Precum au învăţătură
De-a papii lege şi gură,
Şi cu linguşiri ce fac
A lor fire îş prefac,
Să se potrivească-în toate
Papistăşăştilor gloate.
Călugării să răsfaţă
A minca carne de faţă
Şi musteţile îş tunde
Să fie tineri oriunde,
Cum şi popii cel de lume
Pentr-a papii din Rîm nume
Musteaţa îş tund mai toată
Şi buzele goale poartă,
Şi barba dar îş scurtează,
Mai dezmierdat să le şază.
Haine izoviţăşti poartă
Şi cu dinşii ies pre poartă //
19r Şi intră, cînd să adună
De slujesc toţi împreună
Şi fac litii prin cetate,
Cu dobe şi cu grănate.
Ah, ticăloşi pravoslavnici,
Cum vă privim cu ochi jalnici,
Văzîndu-vă fără minte
Pentru o deşartă cinste!
Şi cînd stai cu tot deadinsul
A gîndi, n-ai să-ţ ţii plînsul,
Cum săracii înşălaţi sînt
Şi rătăciţi pre pămînt!
Praznicile cu noi toate
Le ţin deplin bune foarte,
Preste tot anul o dată
Le au cu noi fără ceartă.
În tot anul o cîntare
Cîntă cu noi la oltare,
Şi cu noi o rugăciune
Fac şi o închinăciune.
Ca papistaşii ei iară
Proscomidiia afară
O scot şi ori la ci masă
Liturghie fac, şi-în casă, //
19v În beserici şi oriunde
Vreme-i apucă şi-i prinde,
Nu fără glas şi-n şoptire,
După-a papii rătăcire.
A sfintei cruce-însemnare
Cu noi fac, fără schimbare.
Ei şi cuminecătura
Au cum învaţă scriptura
Şi posturile, dar, toate
Le ţin cu noi întregi foarte.
Acum, dar, las ca oricine
Să judece cum să cuvine
Aceşti uniţi chiar ce nume
Pot să aibă ei în lume:
Papistaşi a-i numi, iată,

---

[20] În 1596 o parte însemnată a bisericii ortodoxe din Polonia (mai ales în Galiţia, Volînia şi Bielorusia) recunoaşte autoritatea papală, întemeindu-se astfel, prin Uniunea de la Brest, biserica unită poloneză, violent combătută de ortodoxia răsăriteană, ucraineană şi rusească.

[21] Lituania.

* **A**: Dar alţii toţi; **B**: Iar alţii dar toţi; **C**: Iar alţii toţi dar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cu dinşii nu-s de o ceată;
Pravoslavnici a-i chiemare,
Nu-l lasă legea ce are;
Cu dreptate să cuvine
A-i numi fiară mai bine,
Care nu-s cai, nici is ciute,
Ci nişte jiganii slute,
Sau mai bine a le zice
Ciocoi verzi gata la price, //
20r Caril cu toţi vor să aibă
Amestecături şi treabă.
De la noi nu să îndură
A să rumpe pentru ură,
De tot cu papa afară
Într-o ţarină nu ară.
Oameni rătăciţi în lume
Purtînd de ciocoi prost nume,
De care n-ai alt a zice
Numa Hristos să-i ridice,
Pravoslaviia să [n]-aibă
Cu ţara und' şăd treabă,
Să stăpînească deplin
Acel pămînt foarte bun.
Şi ei atuncea foarte lesne,
Ca cît ţ-ai plesni în glezne,
De la papa s-or întoarce
La Răsărit iar încoace.
Aşa căzăcimea toată
Papa o purta de toartă,
Cu optzăci ani înainte,
Cum ne spun cei ce ţin minte.
În Kiiv [22] o mînăstire
Sta numai împrotivire
Papii, acea unde sfinţii
Zac în peşteri cu părinţii, //
20v Ce şi Pecersca [23] să chiamă,
Pe Rîm de nu-l bagă-n seamă.
Iar cînd, dar, Bogdan viteazul,
Hmelenski [24], ş-au rupt necazul
Şi cu război iute foarte
Da papistăşăştii gloate,
Pre leşi şi jidovi supune
Şi la un loc clăi îi pune,
Iată şi rusimea-o dată
Au stătut iarăşi curată
Şi cu a lui Hristos mare
Dar, milă şi îndurare,
Din zi în zi, tot mai tare,
Cu temei s-au pus în stare,
În credinţa cea grecească
În veci să nu se clătească.
Fiind atunci preste toate
Pravoslavnici rusăşti gloate
Şi stăpînind cu credinţă,
Cel din părătească viţă
Născut, marele creştinul
Petru Alexeevici [25] bunul,
Monarhul şi împăratul,
Crească-i în veci de veci statul
Şi norocit totdeauna
De izbînzi poarte cununa, //
21r C-au sădit în rînduială,
Cu o bună socoteală,
Slava pravoslavnicească
Ca mai mult să înflorească
Şi acest sad s-au făcut
Un copaci foarte vestit,
Care tot să-înainţază
În nalt văzduh şi-l umbrează
Şi, sporind, să înmulţăşte,
În toate părţi să lăţeşte
A sa cea prea minunată
Umbrire bună şi lată,
Supt care să-adăpostesc
Cei de neam[ul] creştinesc.

---

[22] Kiev.

[23] Lavra Pecersca din Kiev, renumit centru al ortodoxiei răsăritene, atestată documentar încă din secolul al XI-lea. A fost vizitată, între alţi români, de mitropolitul Dosoftei, care o descrie în *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, menţionînd şi amănuntele cuprinse în vers. 833—834, despre chiliile şi peşterile cu moaşte săpate în stîncile de pe malul Niprului.

[24] Bogdan Hmelniţki, hatman al Ucrainei (1648—1657), învingător în mai multe rînduri (Apele Galbene, Corsun — 1648; Zborov — 1649; Batog — 1652) al armatelor magnaţilor poloni. S-a pronunţat pentru unirea Ucrainei cu Rusia, proclamată de Zemski Sobor din Moscova în 1653 şi de Rada din Pereiaslav în 1654.

[25] Petru I Alexeevici (Petru cel Mare), ţar (1682—1721), apoi împărat (1721—1725) al Rusiei. În cadrul numeroaselor reforme pe care le-a iniţiat, inclusiv în domeniul religios, şi-a asumat şi drepturile patriarhului Moscovei, al cărui loc a rămas vacant din 1702 pînă în 1721, cînd a fost abolită demnitatea şi înlocuită cu un sinod, sub autoritatea împăratului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VORBA ÎNTÂI

Dumnezeu * buna voire
Toate le-aduce lesnire
Şi să prefac cu putinţă
Din nimică-întru fiinţă,
Dînd omului să-l cunoască,
Ca în veci să-l proslăvească.
Pentru a sa necuprinsă
Putere şi neajunsă
Şi nezavistuitoare
Bunătate care are //
21r Cu epocuri înmulţeşte
Mila sa ce prisoseşte
Către drepţi cu îndurare,
După dragostea ce are.
Şi darul său să-nmu[l]ţăşte
Unde legea să păzeşte,
În pravoslavnica credinţă,
Cu căzuta cuviinţă.
Iar celor răi, osîndire
Le-i gătită răsplătire,
Alcea jos, pre pământ,
Unde au cumplit sfîrşit,
Şi în iad, dar după moarte,
Să muncesc în veci de toate.
Pilde avem cunoscute,
Prin ispite dovedite,
A multor neamuri urmări,
Cu deosebite stări.
Apoi şi neamul rusăsc,
Cum toţi ne adeveresc,
Au fost un pumn de furnici
În nişte peştiri adînci
A Sibiriului, ştiute
De multe vacuri trecute,
Care dacă s-au ivit
Şi botezul a primit**, //
22r Au mers în pas tot sporind,
Din credinţă neclătind.
Şi nici multele tîmplări
A vrăjmaşilor urmări
Cu-ndestulă asuprire
Nu le-au putut da simţire.
Fiind neam tare-în credinţă,
La-atîte-au pus biruinţă,
Şi-avînd crucea sfîntă armă
Au dat sămn toţi să să teamă
De-acel paloş creştinesc
Cu care ei izbîndesc ***
Şi cu care s-au adus
La starea în care s-au pus,
Căci dintr-o mică cnejie
S-au făcut o monarhie
Pentru putere numită
Şi de vitejii vestită
În tot crugul pămîntesc,
Cum toţi de faţă-l privesc.
Încît staturile toate
Au cunoscut bine foarte
Voinţa dumnezeiască
Şi putere articească
Şi poci zice dintr-al mieu
Că cu dînşii-i Dumnezeu.//
22v Şi blagosloviţi fiind,
Merg în biruinţă sporind,
Cu o mare-înaintare
La duşmani zăticnitoare,
Răul să nu-ş înmulţască
După-a lor poftă drăcească,
Cu care dintru-nceput
Toată lumea au muncit
Şi cîte neamuri au stins,
Toate vrednice de plîns,
De-a lor jalnică-întîmplare
Cu cumplire foarte mare.
Din Imau sălbăticiumea
Ieşind, mai au cuprins lumea
Cu putere silnicească,
Ca pre toţi să-i prăpădească,
Cum istoriile[-s] pline
De-acea groaznică minune.
Atila [26] şi Ghenghes-Hani [27]
Şi Tamerlan [28] cei avani
Au fost bici de strâşnicie
Şi de cumplită robie
Şi cei ce le-au fost lor urmaşi,

---

* A: Dumnezeiasca; B, C: Dumnezeu.
** A: priit, B, C: priimit.
*** A: ei să izbîndesc; B, C: ei izbîndesc.
[26] Attila, rege al hunilor (434—453), renumit pentru cruzimea incursiunilor sale de pradă în toată Europa.
[27] Genghis-Han (Temugin), han mongol (1206—1227), invadator al Rusiei în 1223.
[28] Timur Lenk (Tamerlan), han mongol (1370—1405) ale cărui hoarde au invadat Rusia în 1381.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În preajma Rosiei rămaşi,
Au împins o stăpînire
Prea strașnică în cumplire. //
23r De-atîtea ori au călcat
Prin Evropa ş-au prădat!
Pre Rosiia în picioare
O călca fără-ndurare
Şi cu groaznice robiri
Îi făcea mari pustiiri.
Cine poate ca să scrie
Împrejur acea cruzie,
Pănă în cît s-au întins
Şi cîte rele-au cuprins!
Într-atîtea vacuri multe
Au pustiit locuri sute.
Mărturii avem de-ajuns
La acest cuvînt de spus,
Puînd la asămănare
Silnicească lor urmare,
Numai de cîte-au făcut
Într-acest vac trecut,
Cînd mulţimea mai pierisă
Şi puterea mai scăzusă.
Evropa, mai jumătate
Pătimea chinuri de moarte,
De pogheazuri tătăreşti,
A schitilor tavriceşti,
Carii era cei rămaşi
Şi numai singuri urmaşi //
23v Din toţi citi au lăcuit
Într-al Evropei pămînt.
C-au fost Rosiei vecini
Şi-i făcea mari stricăciuni
Cît şi pre-acea de acum
Hănie ce-au fost în Crîm, [29]
Precum proniia au vrut
Să-i stingă * de pre pămînt.
Rosiia dar le-au cuprins
Şi pre toate le-au supus
Într-a ei stăpînire,
Scăpînd pre toţi din piire
Aceia carii pătimeam
Şi de dinşii ne robeam.
În Europa mulţi ştiu bine
De-a schitilor prădăciune.
Ungarie n-au uitat
Robiia ce au luat
Adesă necontenit,
Călcînd tot acel pămînt [30].
Şapte ani au fost de rînd
Într-u o vreme robînd
Şi toate arzînd cu foc
Lăcuinţ dintr-acel loc //
24r Cînd, pînă nu le-au deschis
Potici ci le-au fost închis
Şi le-au făcut cale largă,
Ca cu selemet să meargă,
Nicidecum nu să putea
Să să cure de belea.
Poloniia, pîrjolită
Şi de mii de ori robită,
Era să o risipească
Tătarii, s-o pustiască.
Pre căzaci îi răzbătusă
Cu robiia ce le făcusă,
Pre Rosiia o avea
Irat, cum ei socotea,
Cu pogheazuri nencetate
Şi cu robii necurmate
Şi birnică au făcut-o
Şi mult au şi pustiit-o.
Iar de-al Moldovii pămînt,
Nu-mi mai rămîne cuvînt
De atîta grozăvie
Şi-ntr-atîtea dăţi robie!
Vrednică iaste de jale
La [ne]norocirea-i ci-are,
Căci a ei grea osîndire
Tot n-au mai luat sfîrşire! //
24v Însă fie lăudat
Dumnezeu cel prealnalt,
Pentru că s-au proslăvit
Ca cu Faraon [31] demult

---

[29] Hanatul Crimeii (vasal Imperiului Otoman din 1475 pînă în 1774) a fost cucerit de armatele ruse în 1771 şi a obţinut independenţa prin pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774). În 1783 a fost alipit la Rusia.

* A: stringă; B, C: stîngă.

[30] După bătălia de la Mohács (1526) şi prăbuşirea regatului maghiar, Ungaria a fost mereu cotropită de turci şi tătari, războaiele de pe teritoriul ei prelungindu-se pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea.

[31] Aluzie la legenda biblică din cartea a doua a lui Moise, Ieşirea, 3—12.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi Rosiia-au izbindit,
Cît pre toţi ne-au mîntuit
De robiia vărvărească
Şi cruziia-agarenească,
Rosiia, lauda lumii,
Singură capul minunii,
Şi-au făcut să înflorească
Legea pravoslavnicească
În pămîntul schiticesc
Ce-au fost din vechi păginesc,
Unde-au stins * din pomenire
Varvara nelegiuire,
Pace, linişte au dat
Şi odihnă-au răvărsat.
Întemeind, să sporească
Şi la Crim legea grecească,
Au deşchis de rugă casă,
Pentru laudă aleasă.

VORBA A DOAUĂ

Polonila, [-n] desfrînare
Fiind, n-avea răzămare //
25r Să-ş ţie legea grecească
Ce era să moştenească
Şi dacă s-au despărţit
De Răsărit, la Sfinţit
În sămeţii-au aţiţat **,
Foc ca Etna-au înăiţat
Şi văpăi pirjălitoare
Prest[e] mult cupri[n]zătoare.
Zavistiia aburind,
Mare pară vălurind,
Pănă la nord *** s-au întins
Şi Stocolmul l-au aprins [82].
Arzind[u-l] învolburat,
Mare scînteire-au dat,
Ca un foc cînd jîrăveşte
Pre cine [i]l **** zidăraşte
Şi însuş au întărtat
Pilrea care-au luat,
Ca un de istov sfîrşit,
Cît i-au şi prăpăstuit
Dintru a lor stăpînire.
Cum să volnicea din fire
Şi nu vrea să primească
Biserici în legea grecească,
Care din vechi au stătut
În leşăscul lor pămînt //
25v Ş-avea pronomii păzite
Precum toate sînt ştiute,
O scîntei arzătoare,
De vrajbă aprinzătoare,
Vizantiiei [83] o virleşte
Şi-i dă foc de-o pîrjoleşte,
Din care iasă văpaie
Ca dintr-un cuptori de paie.
Preste ţara ei ş-afară
În Evropa tinde-o pară,
Arzînd multe părţi de loc
Cu acel învălurit foc.
Dat-au pre mulţi în pîire
Legaţi într-o lănţuire
A pricinii lor făcute,
Pentru dînsa răzvrătite.
Însă fiind încleştată
Şi la mijloc prinsă-n faptă,
Ca de un fum ameţită
Ea s-a i aflat rătăcită
Şi vicleşug vrînd să facă
S-au surpat singură-în platcă,
În care foc păn-acum
Arzînd, mai s-au făcut scrum [84].
Dar însă nici cu acestea
Nu i s-au sfîrşit povestea, //
26r Iar polovnicescul loc,
După ce-au trecut prin foc
Şi prin apă, -ntru răpaos
A lămuri ***** s-au adaos,
Să curăţăşte de toate

---

* A: stînd; B, C stins.
** A: adunat: B, C: aţiţat.
*** A: nori deci; B: nord; C: nouri.
[82] Referire, probabil, la războiul polono-suedez din 1655—1660, din care Polonia a ieşit înfrîntă.
**** A, C: Pricinile; B: Pre cine-l .
[83] Bizanţului (adică Constantinopolului, Imperiului Otoman). Referire, probabil, la războiul polono-turc din 1672-1676.
[84] Este vorba, probabil de evenimentele care au dus la prima împărţire a Poloniei, din 1771—1773, între Rusia, Austria şi Prusia.
***** A: Alături; B, C: A lămuri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Nelegiuiri, dar, de moarte
Şi credinţa cea grecească
O priimesc, să să spăsească.
Deci iată, într-un cuvînt,
Că povestea s-au plinit
Ş-au început a să-întoarce
La Răsărit iar încoace
Şi prin oraşe leşăşti
Să fac beserici greceşti
De iznoavă înnoind,
Pravoslaviia-întărind.
Co-a lui Dumnezeu voire
Să face-această sfinţire
Şi cu-a Rosiei lucrare
Vin nebunii iar la cale,
Iar pravoslaviia creşte,
În toate părţi se lăţeşte.

VORBA A TRIIA

Slavă lui Dumnezeu sus,
Rosiei hfală*-ndeagiuns, //
26r C-am sosit cu socoteală
La această rînduială,
Cînd credinţa cea grecească
În lustru să strălucească
Şi a pizmaşului vrere
Să nu mai albă putere
A zăticni cu oprire
Ca să facă oborîre,
Cum la războiul cel mare [35]
Cînd supt taină-au dat surpare,
Cu gînd biserica grecească
S-o facă papistăşască
Şi făgăduia frumos
Cuvîntul cel mincinos.
Ia acum [36] nu-i trebuinţă
De-agiutori spre biruinţă
Asupra celui obştesc
Vrăjmaşului creştinesc,
Căci cu-a Domnului voire
Rosiia prin izbîndire
Pre toţi din pîire-ii scoate,
După a legii dreptate,
Şi în vecii de vecie
Va rămînè ca să fie
Vrăjmaşul de tot surpat
Şi pizmaşul ruşinat. //

27r CAP. 7

Cu veacuri doauă înapoi
Era tare-a papii toi,
Cît împrotivă ştiinţe
Nu putea dar sta oricine.
Pre Evropa el mai toată
O purta cum vrea de toartă
Şi nu era cine zarvă
A-i face, sau vro gîlceavă.
Sfezii, prusii cu daneţii,
Svaţii, saxii şi englezii,
Cehii şi [cu] Brandeburgul,
Toţi ara papii cu plugul
Şi cu dăjdi da sărutare
Scîrnavilor lui picioare.
Făr' de-aceste, neamuri multe
Asculta de-a papii Curte,
Care-l urăsc acum foarte
Şi vrăjmaşi îi sînt de moarte.
Prin Luter [37] a lui veclene
Unii au cunoscut semne,
Alţii prin Calvin [38] ştiinţă
Au luat de-a lui credinţă,
Carii fiind de-a lui casă
Şi dvorînd la a lui masă,
Decît toţi alţii mai bine
Au văzut a lui neghine //
27v Şi din ascuns la iveală
Au arătat că-i înşală.
La toţi l-au descoperit
Că-i om supt ceri de perit

---

* **A**: horabă; **B**: hfală; **C**: fală.

[35] Referire, probabil, la războiul de 7 ani (1756—1763).

[36] Avînd în vedere şi vers. 1158—1159 credem că este vorba de situaţia survenită după pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), una dintre cele mai glorioase semnate de Rusia, devenită protectoarea întregii creştinătăţi ortodoxe.

[37] Martin Luther (1483—1546), reformator religios german, întemeietorul protestantismului luteran.

[38] Jean Calvin (1509—1564), reformator religios francez, întemeietorul doctrinei protestante calviniste.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi lui Hristos nu slujaşte
Cum însuşi îi porunceşte,
Că-apostolescul talant
În pământ l-au îngropat
Şi lui titlu ş-au făcut
Ci nu poate-a fi plăcut.
Vai, că Luter şi Calvin
Cu noi în lege nu vin!
Iar cît pre papa a-l scoate
La iveală chiar din toate,
Nu cred alţii ca să poată
Mai bine, cu truda toată.
Însă ce au fost pricina
De-au ridicat Luter mîna
Asupra papii ş-au vrut,
De la scaunu-i s-au rumpt?
Cu voroavă-adevărată
Taina va fi arătată.
Luter, în ţara nemţească,
Şi el legea rimlenească
La Vitemberg [39] învăţară;
Papa, trimeţînd afară //
28r Cărţi de iertare în lume
De să vindea cu mari sume [40],
Care şi-n beserica lui
În zidi era bătută cu cui,
Luter cu mînie mare
Le-au adus la sfărîmare
Şi au început de faţă
A papii urîtă viaţă
Şi păcătuiri de moarte
A descoperi la gloate,
Pentru care zarvă mare
S-au înălţat cu strigare
În Europa şi cu multe
Dintr-amîndoauă părţi lupte.
De Luter Martin s-asculte
Au rămas noroade multe
Şi întru a lui credinţă
Au ridicat biruinţă.
Deci dacă-a lui fug afară
De-această veste amară,
Mai mult nouă să cuvine
Să ne păzim de dînsul bine.
Las' ai săi să-i sta-înainte
În genunchi şi să-i dea cinste,
Pentru că ei sînt deprinşi
Şi de harul lui sînt prinşi //
28v Să-i facă dar sărutare
Scîrnavilor lui picioare!

CAP. 8

Ah, rătăcire nespusă
Prinsă şi strînsă în cursă
Un dascăl roman, au fost,
Pe care-l ştiu toţi de rost!
Numele lui Antonin [41],
Otravă ş-amar venin!
Hulă latră cu vărsare,
Fără leac de ruşinare,
Că papa putere are
Decît îngerii mai mare.
Aşa de faţă bîrfeşte
Şi nimic nu să [s]fleşte,
Căci îngerilor, el zice,
Nu li s-au dat acea ferice
Să lege şi să dezlege,
Cum papii s-au dat cu lege,
Şi că de la Petru-i vine
A avea el acest bine [42].
Asemenea răutate
Întru a sa scrisă carte
Jicmon Neapoliteanul [43]
Bîrfeşte şi el, gliganul, //
29r Că papa a face poate
Precum şi Dumnezeu toate.
Aşa şi Filon [44] bîrfeşte
Ce nici dracul nu gîndeşte,
Că papa îi Dumnezeu —
Oh, nespus amar şi rău!
Dar toate-aceste bîrfite,
Care-s de papa cerute,

---

[39] Luther a fost profesor la Universitatea din Wittenberg.

[40] Este vorba de indulgenţe, la al căror comerţ, instituţionalizat de papalitate, Luther s-a opus cu vehemenţă.

[41] Este vorba, probabil, de călugărul iezuit Paul Gabriel Antoine (1679—1743), al cărui curs de teologie dogmatică se preda la colegiul De Propaganda Fide din Roma.

[42] Matei, 16, 18—19.

[43] Teolog catolic pe care nu l-am identificat.

[44] Teolog catolic pe care nu l-am identificat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Daniil proroceşte
Şi Pavel le întăreşte:
„Că Antihrist, cel ce are
A-ş face lui înălţare
Decît Dumnezeu mai sus
Cu slavă ce nu-i de spus,
Însuş va voi a-ş face,
Precum poftеşte şi-i place,
Putere dumnezeiască
În laturea omenească,
Ca un rău om şi viclean
Rătăcit, dar şi avan."[45]
Iată, acea prorocită
La papa ti tălmăcită,
Căci cată, ca un vrăjmaş,
Să-ş înalţă-al său sălaş
Decît toţi, şi să-i rădice
La o nespusă ferice, //
29v Şi pre sine dar să chiamă
Dumnezeu, fără de teamă,
Şi şăzînd în sfînta casă
Pre dumnezeiască masă,
Crucea pre picior o pune
Dînd să sărute oricine
Ca cu de-acestea s-arate
C-ar fi Dumnezeu în fapte.
Şi fără aceste încă
Vorbe vrednice de muncă,
Dascalii rimlenesti multe
Birfesc, ieşiţii din minte,
Că a papii stăpînire
Are preste toţi mărire,
Preste beserica toată
Întru creştineasca gloată,
Şi cum că ei stăpineşte
Pre împăraţi cum poftеşte.
Preste crai, cneji şi monarşi
Îi unul, fără simbraşi,
Şi cum pre plumb covirşaşte
Aurul şi-i biruiaşte,
Aşa a papii tărie,
Împărătească domnie
Şi putere, lui supune,
Cu de-a lui dovezi ce spune, //
30r Mai adăogînd a zice
Multe birfituri de price:
Cum soarele are nume
De tată şi domn în lume
Şi cum luna primeşte
Din soare rază şi creşte,
Aşa împăratul are
De la papa luminare
Şi că a papii putinţă,
Cu mare adeverinţă,
Decît a crailor iaste
Mai cu multă scumpă veste,
De şaptezeci şi cu şapte
Ar fi mai mare în toate.
Ceri, auzi şi te-ngrozaşte,
Tu, pămîntule, te clătеşte
De nebunii ca aceste
Din Rim înţălegînd veste!
Miri-să toată zidirea
Şi în plins iş schimbe firea,
Aceste minciuni ciudate
Din Rim văzînd şi spurcate!
Ah, papo, sfinte părinte,
Păgubaşule de minte,
Acum prilejul îm vine
Să-ţ zic ce ţi să cuvine, //
30v Dar ţ-oi zice din scripturi,
Nu, ca voi, cu birfituri.
Hristos la Luca învaţă
Pentru cei ce-s mari în viaţă,
A limbilor împăraţi
Care-s preste celelalţi,
Preste-a neamurilor gloate
De stăpînesc întru toate:
„Şi acei ce au averi
Asupra lor, de puteri,
De binefăcători nume
Ei-iş pun aicea-în lume,
Iar voi, dacă poftiţi pace,
Aşa ca ei nu veţi face,
Ci care între voi iaste
De mai mare stat şi veste,
Ca cei mai tineri să facă
Şi ca un brudel să tacă,
Şi cel ce-i cap, el să fie
Ca sluga, fără trufie." [46]
Apoi dar, cum tu, părinte,
De te faci Dumnezeu, sfinte,
Şi pre ivăr la preston

[45] Daniel, 8, 24—25; Pavel, II Tesaloniceni, 2, 4.
[46] Luca, 22, 25—27.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Te înalţi ca Eosfor?
Dar cată-te în oglindă
Să vezi, eşti dracilor pildă, //
31r În oglindă de scripturi,
Că-s bune învăţături
Şi poţi ca să-ţi vii în fire,
Să te simţi că eşti zidire.
Vezi Luceafărul [47], de sus
De mîndrie-în iad s-au dus,
Numai căci au cugetat
De scaun preaînălţat
Şi: Mai sus, au zis în sine,
Decît Domnul îl voi pune.
Deci, dacă au cugetat,
Îndată s-au şi surpat,
Cînd din înger luminat
Fu diavol întunecat
Şi el cu a lui cetaşi
Iadul au acum sălaş.
Aşa şi tu, ticăite
Şi de sfîntul dar lipsite,
Mîndria te-au prefăcut
Antihrist şi ai căzut
Împreună cu-ai tăi fraţi
Care-s de tine-înşălaţi,
Înşălaţi, că-s fără minte
Să-ţ zică Dumnezeu sfinte,
Carii fiind izmeniţi
Şi cu totul rătăciţi, //
31v Vin piciorul de-ţ sărută
Şi mîna, cu chip că-i sfîntă!
Dar decît ţ-ar săruta
Piciorul şi mîna ta,
Mai bine în curul gol,
Că şăzi cu el pre pristol,
Ş-ar găsi ceva dulceaţă
Să să mîngîie la viaţă,
Şi tu dar tot te-ai trufi
Şi mai mult te-ai simeţi.
Vezi acum, papo, ce faci,
Şi crezi dar că cuiva placi!
Vin' de-ţi vezi întîi trufiile,
Vicleşugul şi curviia!
Din trufie sînt acestea
Care le-arată povestea.
Vicleşugul cel ascuns
Luter la gloate l-au spus,
Pentru că au fost cetaş
Cu tine într-un sălaş
Şi dac-au cunoscut bine
A tale tălpişăciune,
Te-au urît şi au fugit,
De tine s-au despărţit.
Iar pentru cită curvie
Au urmat dintru vecie, //
32r Papa Ioan[a]-o arată
Cum i s-au tîmplat odată
Acea care ştii, părinte,
Dacă vrei să o ţii minte [48].
Şi de-ţ plac acestea toate,
Să-ţ mai spui şi alte fapte
Care le ai preste fire,
De moarte păcătuire,
Măcar că zici de-a ta faptă
Că nu cade-în judecată.
Însă ca să te cunoşti
Însuş de ai tăi cei proşti,
Vino, părinte, de faţă
Şi mai vezi Hristos ce-nvaţă.
La Matei poruncă dînd,
Pentru voi este-învăţînd,
Pentru cîţi sînteţi în stare
Şi preste alţii mai mare:
„Adevărat vă zic vouă,
Poruncă sfîntă şi noauă:
Voi de nu vă veţi întoarce
La smerenie încoace
Şi nu veţi vrea a vă face
Ca copiii blînzi la pace,
În cerească-împărăţie
Nu-ţi întra prin simeţie." [49] //
32v Iată cum Hristos ne-învaţă
A fi blînzi şi cu dulceaţă,
Să nu cătăm de mărime
De vom să fim la-înălţime,
Cum pune ca o oglindă
Pre copiii cei mici pildă.
Firii lor asămănare
Să-i facem, de vom întrare
În cereştile lui sfinte
Polăţi, ca să fim, părinte,
Întru vecii nesfîrşiţi,
Cu sfinţii noştri părinţi.
Iar de urîta mîndrie

[47] Lucifer. (Aluzie la legenda biblică a căderii îngerilor).
[48] Vezi nota 16.
[49] Matei, 18, 3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Să vede că cu mănie
Să fugim, ne îngrozăşte,
Şi să n-avem, ne opreşte.
Cînd adevărul îl păzit
Darul îi de prisosit
Şi jărtvele dar sînt, sfinte,
Şi la Dumnezeu priimite.
Iar tu, papo, eşti lipsit
De dar, şi eşti de perit
Şi nici eşti de socotit
Arhiereu a fi numit.
Nu eşti, dar, de socotit
Decît Antihrist vădit. //
33r Şi zici, de la Petru-ţi vine
Ca să aibi tu acest nume
A fi cap lumii ştiut
Şi cu slavă-împodobit?
Latri, mişălule nebune,
Nu grăi înşălăciune,
Căci Petru-într-a cincea glavă
Însuş papii nu dă slavă
Ci-într-acest chip el ne scrie
La toţi tare mărturie:
„Rog pre cei ce între voi
Or fi păzitori pre oi,
Cum şi eu sînt păzitori,
De turmă cîrmuitori,
După a voastră putinţă
Paşteţi turma cu credinţă.
A lui Hristos grijă-avînd,
Privegheţi cu smerit gînd.
Nu răpştiţi cu silnicie
Ca să arătaţi trufie,
Ci un gînd îndoplecat
Fiţi, să scăpaţi de păcat
Şi nicicum voi stăpînire
Să nu faceţi cu mărire
Asupra turmelor voastre
Cuvîntătoare şi proaste, //
33v Ci aşa voi vă siliţi,
A turmii pildă să fiţi."[50]
Pentru papa, ah, cum, iată,
Către toţi de faţă-l ceartă
Şi îi zice cu blîndeţă
Turma lui Hristos să-înveţă
Şi singur să fie pildă
Stînd înainte oglindă
În toată cucernicia,
Gonind în laturi trufiia!
Să nu zică, cum el zice
Şi se laudă cu price,
Că el besericii cap iaste
Pretutindenea cu veste,
Căci Hristos nouă îi cîrmă
Şi ne* iaste cap de turmă,
Iar papa, acel ce n-are
De soboară îngrijare,
Zicînd că n-are păcate
Şi nici să teme de moarte,
Cu Petru să strige tare
În medean în gura mare:
— Om greşit, ticălos, sînt,
Vierme, nu domn pre pămînt,
Şi fără de vrednicie
De la ceri am eu tărie //
34r Să pasc turma lui Hristos,
Că-s arhiereu păcătos!
Şi aşa el înainte,
Cum zice Petru cu cinste,
Meargă şi nouă ne-arate
Plecăciuni cu-a sale fapte
Şi să vie la unit,
De unde s-au despărţit,
Şi cu smerenie mare
Să să roage de iertare,
Cărula noi atunci toţi,
Stringîndu-ne sobor boţ,
Om priimi a-i da numire
Arhiereu, făr' de doire,
Iar aminterea în toate
Îi-Antihrist pînă la moarte.

CAP. 9

Pravoslavnici iubiţi fraţi,
Văzînd cu pap[a]-acest hart
Şi de el auzînd multe,
Cu împonceşiri, cuvinte,
Poftesc să n-aveţi hănat
De hula ce i s-au dat,
Nevrînd năpaste a-i face
Mai mult preste cîte face.
Iar cît Antihrist a-i zice,
Poci dovedi cu ferice //
34v Din legea veche şi nouă
Care ne-au dat Hristos nouă.

[50] I Petru, 5, 1—4.
* A: nu; B, C: ne.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi osăbit am a-i spune,
La ciocoi ce să supune?
Întîi că au prîimit
Pre ciocoi de l-au mărit,
Puindu-i Dumnezeu nume
De s-au izmenit în lume;
Apoi şi singur ş-au dat,
Ca un de minte scăpat,
Putere dumnezească
Uitîndu-şi de cea lumească,
Zicînd că-a greşi nu poate
Şi că-i stăpîn preste toate;
Şi că are şi putere,
După-a lui slobodă vrere
Şi după-a sa socoteală,
Fără nimica greşală,
Închieturi de credinţă
A face cu-a sa putinţă,
Care ca stînca pot sta
Şi nime nu le-a strica;
Şi iar că putere are
În ceri şi pre pămînt mare
Şi în iad, dar, i să poate
A osîndi şi a scoate. //
35r Apoi, ce trebuie altă
Dovadă adevărată?
Judece el, ticăitul,
De nu-i singur Antihristul
Şi ca să să-încredinţăză
La proroci cerceteze,
Că întîi Daniil scrie
La a lui prorocie:
„Face după voia sa
Ş-a să fălî nu va sta
Şi preste tot Dumnezeul
Îş va mări singur răul
Cuget de împrotivire
Grăind întru sămeţire *,
A tot Domnul Dumnezeu
Va grăi hulă-acel rău." [51]
Ca cînd ar zice curat,
Acel trufit şi spurcat
La ceri să va rădica
Şi gura sa va căsca
A grăi hulă prea rău
Împrotiva lui Dumnezeu.

Aşijderea Pavel sîntul
Ne întăreşte cuvîntul
Către colaseni scriind
Şi lor aşa arătînd: //
35v „Fiiul pierzării fiind
Care face-împrotivind
Să-nalţă asupră cu price
A tot cel ce domn să zice." [52]
Iată cum Pavel de faţă
Pentru papa ne învaţă
Şi cum pre dînsul ne-l arată
Să-l cunoaştem dupre faptă,
Al păcatului om fiie,
Al pierzării cu trufiie!
El se protiveşte (zice)
Şi să înalţă cu price,
Că şăderea lui îi iaste
Cu pombă şi mare veste
Într-a lui Dumnezeu casă
În Rîm, unde el îş varsă
Otrava şi să arată,
Prin mîndriia cea spurcată,
Ca cînd ar fi Dumnezeu,
Fiiul pierzării cel rău.
Mîndriia lui l-au ştirbit
Dracului şi l-au jărtvit.
Luaţi, fraţi creştini, aminte,
A lui Pavel vorbe sînte
Şi le cumpăniţi prea bine,
Cu adîncă-înţălepciune: //
36r Cum papa în Rîm trăiaşte
Cu titlul dumnezeieşte,
Numîndu-să cap a toate
Cîte sînt supt soare gloate
Şi chipul lui Dumnezeu
Unui tiran avan rău,
Ce şade în scaun înalt,
Cu trei steme coronat
Craii** şi-împăraţii fac
Închinăciune-unui drac
Şi-i dau dulce sărutare
Scîrnavilor lui picioare,
Pre care fără de ruşine
Crucea lui Hristos o pune,
Pre a lui încălţăminte
Purtîndu-o fără cinste.

---

* A: simţire; B, C: sămeţire.
[51] Daniel, 11, 36.
[52] Textul nu este din: Pavel, Coloseni, ci din: Pavel, II Tesaloniceni, 2, 4.
** A: Carii; B, C: Craii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi iar papa, cum pre toate
Va din temelii-a le scoate,
El şi cuminecătura
Nu cum învaţă scriptura
Mirenilor într-o faţă
Numai a o da învaţă.
Hristos tuturor la cină
Să bea din păhar închină,
Iar papa mireni nu lasă
Să bea vin din sfînta masă. //
36v Apoi şi de-aicea să vede
Şi [să] poate dar a crede
Că papa Antihrist iaste,
Fără nimica poveste,
Şi Antihrist iaste care
Lui Hristos împonceşare
În fapte şi în cuvinte
Îi face după-a lui minte
Şi pre sine el să face
Mai iscusit, cum îi place.
Stînd în casa lui Hristos
Protivnic dar şi pucios,
Pucios după-a sale fapte,
Fiind protivnice toate
Şi protivnic vrînd să fie
Antihrist pănă-în vecie.
Dar va fi adevărat
Antihrist tot defăimat
Şi de lume ocărît
Aicea jos pre pămînt.
Iar după acestea toate
Fie şi-în iad după moarte,
Cu dracii să se muncească,
Vina să-ş canonisească,
Dacă nu-ş judecă-în sine
Acea ce i să cuvine //
37r Şi nici va să socotească
Starea sa arhierească!
Precum după Hristos multe
Vacuri şi ani trecuţi sute
Au fost arhierei cinstiţi,
De împăraţi mulţi părinţi,
În pravoslavnica stare
Precum beserica cea mare
A Răsăritului ţine
Legea drept cum să cuvine,
Cu care supt o cunună
Au fost şi Rimul preună.
Iar î-a unsprăzecelea vac,
Năpîrca, puiul de drac,
Ilderad[53] acel vestit,
Grigore-al şaptea[54] numit,
Răzvrătitoriul cel rău
Şi fecior al lui Haltcheu[55],
De mic fire rea avînd
Şi turburători fiind
Au meşteşugit să fie
El rădicat la păpie,
Nebăgînd seamă să ceie,
După veche obiceie,
De la împăraţi suire
La-acel rang de strălucire. //
37v Acesta întîi şi nume
Ş-au pus că-i cap preste lume
Şi a lumii stăpînire
Au răpit cu vicleşire
Şi preste păraţi mai sus
Scaunul în Rîm ş-au pus.
Purtînd stemă întriită,
O cucă ce-i ticăită,
S-au volnicit preste fire
Cu înaltă stăpînire
Cît a pune şi-mpăraţi,
Crai şi domni cu al său braţ
Ş-a-i scoate s-au volnicit
Urmaşii ce au avut.
Rîmleneştii împăraţi,
Fiind de papa-înşălaţi
Au fost siliţi să-i sărute
A lui picioare urîte.
Alexandru papa[56] încă,
La-împăraţi ca să dea frică
Şi că-i puternic s-arate

[53] Hildebrand.

[54] Grigore VII Hildebrand, papă (1073—1085). Susţinător înverşunat al supremaţiei puterii bisericeşti asupra celei laice, întruchipată de împăratul romano-german Henric IV (1056—1106), pe care l-a umilit la Canossa (1077).

[55] Satana.

[56] Alexandru III, papă (1159—1181). Adversar, timp îndelungat, al împăratului Frederic I Barbarossa. S-a afirmat că la reconcilierea de la Veneţia (1177), obţinută cu multă greutate de împărat, papa l-ar fi tratat pe acesta într-un chip mai mult decît umilitor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ca un Dumnezeu în toate,
Lui Frideric împăratul [57]
Pre grumazi călcînd spurcatul
Au zis aceste cuvinte
Ce nu sînt de a lui cinste: //
38r ,,Pre vasilisc vei îmbla,
Lei, bălauri vei călca!"
Ah, Doamne, cu ce-îndrăzneală
Atît papii să înşală
De-ş fac dumnezeiesc nume
Nişte ticăloşi în lume!
Popii de mir i-au legat
Cu nuntă să n-aibă pat,
Iar curve lor ca să-ş ţie
Au voie şi cîte-o mie,
Şi păcate ce-s mai rele,
Sodomleneşti foarte grele,
Dintr-a lui nesocoteală
În meidean fac cu-îndrăzneală.
În Rîm, unde el trăieşte,
De faţă îngăduieşte
Să fie de curve casă,
De-i dau bani pentru-a lui masă
Să aibă de cheltuială,
Că le iartă de greşală,
Iar preoţii să nu aibă
Femei cinstite, de treabă.
Pentru simbătă învaţă
Să postească, că i-i greaţă
A mînca el ca noi carne,
Fiind şi strein la haine. //*
39r În săptămîna cea mare
Două zile de spori ** are,
Carne, brînză să mănînce,
Numai ca să facă price.
De aceste şi tot chipul
Are multe ca năsipul.
În beserică ş-afară
Varsă otravă amară.
Iar adaos ce-au făcut
La Crez, pentru Duhul Sînt,
Iaste coroană în toate
A faptli lui răutate,
Care cuvînt mai din toate
Nu-i iertat nici după *** moarte.
Şi el, dar, prea tiraneşte
Pre creştini supt ceri goneşte,
Pre toţi cîţi nu vor să meargă
Întru calea lui cea largă
Şi pre sine dar să chiamă
Preste toţi cu bună seamă
A fi singur cap în lume,
Unul numai mare nume.
Care semn că-i Antihrist
Iaste încă-adeverit
De Grigorie cel întîi [58]
Şi episcop Rîmului, //
39v La epistolii vădind
Chiar acest cuvînt scriind:
,,Oricine nume-îş va pune
Episcop a toate-în lume
Sau poftește înălţare
Preste toţi a fi mai mare,
Acela Antihrist iaste
Şi să-l aibă toţi în veste".
Din cîte pîn-acum, iată,
Cu dovadă-adevărată
De papa s-au arătat,
Că-i Antihrist vederat,
Pravoslaviie, ascultă
Şi cea de pre urmă luptă!
Semnul lui Antihrist iaste
A să noroci cu veste
Şi în vreme hotărîtă
Va avea el strişte multă,
Cum Daniil prorocul
Îi scriia prejur norocul:
,,Fi-va-Antihrist norocit,
Proslăvit şi fericit
Şi va creşte [-a] lui putere
Înaltă, fără scădere,
Păn' ce a lui Dumnezeu
Minie, dar şi băsău, //
40r Spre a lumii răutate
Şi trai cu spurcate fapte

[57] Frederic I Barbarossa, împărat al Sfîntului imperiu roman de naţiune germană (1152—1190).

* F. 38v este albă.

** A: post; B, C: spori.

*** A: de; B, C: după.

[58] Grigore I (Grigore cel Mare), papă (590—604). A refuzat titlul de episcop universal, socotindu-se ,,slujitorul slujitorilor Domnului", deşi a susţinut întotdeauna primatul pontifului de la Roma.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

1815 I să va face răsplată
De ajuns îndestulată,
Pentru că lui Antihrist
Stăpînire şi sfîrşit
De la Domnul * are pus
1820 Hotar şi margeni de sus,
Şi-a lui tirănie are
Să fie supt ceri cu stare
De Dumnezeu hotărîtă
Cît să fie suferită."[59]
1825 De care, înţălepţeşte,
A însemna trebuiaşte
Că-a lui mare norocire
Are a ei izvodire
Din miniia cea lăsată
1830 A lui Dumnezeu şi dreaptă.
În ce chip şi Pavel sfîntul
Ne întăreşte cuvîntul,
La tesaloneni scriind,
Nouă învăţături lăsînd.
1835 Cînd din stare papistaşii
Asupră-ne ca vrăjmaşii
Vor ieşi cu norocire
A-ş face lor întărire, //
40v Nouă dar ni să cuvine
1840 Lor a le răspunde bine:
„Că a lui Antihrist multă
Norocire, spori şi luptă
Nu-i sem[n] de milă şi har,
A lui Dumnezeu cu dar,
1845 Ci iaste semn de mînie
Şi [de] o dreaptă urgie,
Cît va fi în no[ro]cire
Antihrist [şi] cu mărire,
Iar cînd a Domnului ** dreaptă
1850 Mînie pentru răsplată
Cu sfîrşitul lui s-a face
Răscumpărări cu grea *** lance,
Căci cuvîntul lui cel sfînt
L-au necinstit pre pămînt
1855 Şi multă fărădelege
Au băgat la sfînta lege". [60]
Aşijderea să cercăm
Ca să ne încredinţăm
De la Daniil, cînd zice
1860 De a lui Antihrist price:
„Cum dar a lui tirănie
Nu iaste-a fi de vecie,
Ci cu hotar îi închisă,
Legată şi bine strînsă //
41r 1865 Şi acea a lui piire
După o descoperire
Nu va fi de vre o armă
De care să aibă teamă,
Nici de sabie sfîrşitul
1870 I s-a face, ticăitul,
Ci-al Evangheleiei glas
Îl va omorî-într-un ceas,
Cînd a lui învăţături
Viclene, nu din scripturi,
1875 De dumnezeiesc cuvînt
Vor fi spurbărate-în vînt". [61]
Şi Hristos cu-a sa venire,
Cum face mărturisire
Sfîntul Pavel [62], că-l va face
1880 Lui piire fără lance,
Dar întîi la viaţa lui
Va fi arătat oricui,
Cu degetul arătat
Să fugă di-un necurat.
1885 Şi n-a avea însă, iată,
Piire de tot îndată,
Ci după a lui putinţă
El va sta cu osteninţă
Ori cu ce chip să-şi păzască
1890 Scaunul şi să-l ferească, //
41v Cum vedem acum de faţă
Că stă cu scîrbă şi greaţă
Şi din cinste îi căzut,
Din putere oborît.
1895 Din cinste dar au căzut
De cînd Luter l-au vădit
Şi Calvin l-au arătat
Că iaste un necurat
Şi a lui eresuri toate
1900 Şi păcătuiri de moarte
Făcute cu moduri mii.

---

* A: Dumnezeu; B, C: Domnul.
[59] Daniel, 11, 36.
** A: lui Dumnezeu; B, C: Domnului.
*** A: grele; B, C: grea.
[60] Pavel, II Tesaloniceni, 2, 3—12.
[61] Daniel, 11, 36.
[62] Pavel, II Tesaloniceni, 2, 8.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fără de leac de-omenii,
Le-au descoperit pre toate
La a neamurilor gloate.
Deci a lui putere încă
De atunce-au rămas timpă
Şi pre tot vacul încoace
Tot scădere i se face.
Chesarul Iosip secunt [63]
Mai de tot l-au oborît:
În scurt, sable-l luară
Şi oastea ce-avea-ti stricară,
Pre iezoviţi ce-l avea,
O tagmă tare şi grea,
Carii pre dinsul îndreaptă
Prin limba lui cea spurcată, //
42r De tot ceata le-au stricat
Şi prin oastea sa i-au dat
La slujba împărătească,
Cui să cade să slujască [64].
Însă noi dăm proslăvire
Lui Hristos cu mulţămire,
Că s-au milostivit nouă
Din scriptura sa cea noauă
A ne da înştiinţare
De-a lui Antihrist pierzare.
Nencetat dar să-l rugăm
Şi slavă să-i înălţăm,
Ca bine să ne păzască
De-azima papistăşască,
Să n-agiungă * să ne fie
Procletul cel cu trufie,
Din Rîm, cap, pîn' ce sfîrşitul
Ş-a lua el, ticăitul.

CAP. 10

O, iubiţi rumâni şi fraţi,
Întru Hristos îmbrăcaţi,
Smeritul poftesc pre voi,
A lui Hristos blînde oi,
Nu socotiţi că-i ocară
Sau din pizmă să pogoară //
42v Cele ce-aţ auzit sus,
Căci cu credinţă v-am spus.
Şi eu, afară dintr-alte
Dovediri sfinte din carte,
Toată a mea osteneală
O pui fără de sfială
Supt a voastră prea înaltă
Înţeleaptă judecată,
Să socotiţi cu înaltă
Minte, lină dar şi dreaptă,
Cîte de ani sînt trecute
După Hristos supt ceri sute,
De cum neamul românesc
Are nume creştinesc.
Şi atunci, mai denainte
Era de ani trecuţi sute,
De cînd beserica grecească
Cu acea papistăşască
Petrecea întru unire,
Amîndoauă cu tocmire
Preafrumos organisită
Şi la toţi era plăcută.
Iar de-a papii rătăcire
Au această-împoncişire,
Care cum pre larg mai sus
V-am arătat şi v-am spus, //
42bisr A papii cîte neghini
Între creştini de** pricini
Au pus *** şi s-au dejghinat
De oltariul cel curat,
El şi cîţi i-au înşălat
Şi prin silă şi cu sfat
Şi i-au făcut luiş cete
De care Hristos să-l certe,
Pentru că l-au părăsit
Şi luiş puţ ş-au făcut,

[63] Iosif II, împărat german (1765—1790, coregent al mamei sale, Maria Tereza, între 1765 şi 1780). Adept al absolutismului luminat. După 1780 a efectuat numeroase reforme, inclusiv în domeniul religios, scoţînd biserica de sub dependenţa străină, desfiinţînd o serie întreagă de ordine călugăreşti şi de mănăstiri şi emiţînd în 1781 Edictul de toleranţă, care menţinea primatul religiei catolice, dar lăsa exerciţiu liber şi celorlalte culte.

[64] Ordinul iezuiţilor a fost desfiinţat, în 1773, de papa Clement XIV (1769—1774), la insistenţele Curţilor europene, îndeosebi la ale celei de la Viena, hotărîtă să pună clerul în serviciul statului.

* A: *indescifrabil*; B, C: Să n-agiungă.
** A, B: şi; C: de.
*** A: Apoi; B, C: Au pus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Săpat cu tălpijăciune,
Să-i fie de stricăciune.
Iar însă noi totdeauna
Cu drag am purtat cununa
Din Răsărit împletită,
De la greci, şi întocmită,
Numai la români, ah, jale,
Ş-au deschis Antihrist cale
Prin mijloc de un mişăl,
Atanasi [65], vai de el!
Pre români i-au turburat
Şi i-au tras l-al său păcat.
Măcar că din ardeleni
Să află mulţi şi vicleni,
Carii doar * pentru o cinste
Ş-au ieşit vrunii din minte, //
42 bis Dar iarăşi nu puţini sînt
Cîţi doresc, din suflet, sfînt-
A pravosloviei rază
În casa lor să o vază,
Şi nu vor fi niciodată
Într-înşi cu inimă dreaptă
Să ţie-a papii credinţă,
Cît va fi din români viţă.
Carii Hristos să-i păzască
Din temei să nu slăbească
Şi pre toţi acei siliţi
Şi de papa prelestiţi,
Să-i apere şi să-i scoată
Dintr-acea cursă spurcată.
Iar eu, ai miei fraţi români,
Ai papii toţi răi ciulini,
De coji nu v-am dezghiocat,
Miezul să-l vedeţi curat,
Avînd erese prea multe,
Ce-s din mintea lui născute?
Pentru-acestea voi pre mine
Să nu aveţi măhniciune,
Căci dar aceste pricini
Sînt a legii rădăcini,
Din care s-au dezbinat
Doauă casă dintr-un stat. //
43r Rîmul, de Ierusalim,
Au căzut în iad deplin
Şi numai din pizmuire
Au dat în prăpăstuire,
Căci papa, nevrînd să lasă
Minciunile ce aflasă
De greci, pentru pizmuire
Făcute cu clevetire,
Cu o grea afurisire
S-au pus singur în pîire,
Ca un proclet să trăiască
Şi în veci să rătăcească.
Iar a lumii patriarşi,
Patru [66], ca nişte simbraşi,
Cum apostolii le-au dat
Legea,-ntreagă şi curat,
Fără de nici o schimbare
Păn-acum păzăsc supt soare,
Petrecînd într-o unire
Dulce şi cu fericire
Pentru care-am silit foarte
A le scrie-în vierşuri toate
Şi vă rog pre voi, iubiţi
Pravoslavnici, vă siliţi
Să cetiţi ce-am scris cu trudă
Pentru a voastră dobîndă. //
43v Deci cîţi puteţi, cu voinţă
Faceţi cu toţii silinţă,
Ca dintru a lor cetire
Să cîştigaţi întărire
De credinţa strămoşească
Pravoslavnică grecească,
Ca curva vavilonească [67]
Pre voi să nu vă sminteaască,
Avînd în Hristos nădejde
Că puterea i s-a pierde
Şi pre voi întregi va scoate
Din spurcăciunile toate.
Al căruia milă, dar,
Pază,-întărire şi har
În toţi vecii cu voi fie,
Păn' la amin de vecie.

B.C.S., Ms. R XIX / I — 61

---

[65] Atanasie Anghel. Vezi nota 13.

* A: dar; B, C: doar.

[66] Vezi nota 19.

[67] Aluzie la legenda biblică a desfrînatei celei mari, numită Babilonul, din Apocalipsa lui Ioan, 17, 1—18.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

GLOSAR

agarenesc = păgînesc, necreştin, necredincios
alămîie = lămîie
anatema, anatima = blestemat, afurisit
artic (pl. *articuri*) = (aici:) punct al unei dogme, precept, regulă
articesc = arctic, nordic
aşăzămînt = întocmire, alcătuire
avan = grozav, cumplit
azemit = zilele (sărbătoarea) azimelor
basta = gata!, destul!, atît!
băsău = ură; răzbunare
birfi = a scorni, a minţi; a răstălmăci; a ponegri
birfită = minciună, scorneală; răstălmăcire
brudei = tînăr, nevîrstnic
buiugui = a bîigui, a vorbi fără rost, a aiura
cacoslov = teolog
canonisi = a se canoni, a se chinui
caplon = clapon
căzut = cuvenit, dator (de drept)
ceartă = pedeapsă, osîndă
ciocoi = cioroi, corb; parvenit; profitor
ciacă = vorbărie, pălăvrăgeală; activitate (aici: slujbă bisericească) în colectiv
clăcui = a vorbi fără rost; a sluji laolaltă
colasean = colosean, locuitor al oraşului Colose
corona = a împodobi, a încununa
crug = (aici:) suprafaţă, întins
cucă = tiară, mitră papală
cuceri = a se cucernici, a se smeri
cura = a se lepăda, a se izbăvi
danef = danez
dejghina = a se dezbina, a se despărţi
dezmierdat = agreabil, plăcut
dobă = tobă
doire = îndoială (Expr. *Făr' de doire* = fără îndoială, desigur, neapărat)
drăzni = a îndrăzni, a cuteza
dvori = a sluji, a servi
epoc (pl. *epocuri*) = vîrstă, perioadă
eresă = eres, concepţie falsă, eroare
faţă (de~) = în public, în faţa tuturor
ferice = fericire; fericit
glavă = capitol
gligan = fiară (porc mistreţ)
grănată = grenadă, pocnitoare
gurguţa = a se crede, a se fudul, a se mîndri
harţ = sfadă, ceartă, încontrare
hemei = hamei
hfală = falş, mîndrie
iezovit = (călugăr) iezuit
ilestru = drojdie
imau = noroi, tină, gold
iobac = iobag, şerb
irat = venit (al stăpînitorului)
istov (de~) = definitiv, cu desăvîrşire, cu totul
izmenit = smintit, fără minte
iznoavă (de ~) = de îndată, imediat
izoviăsc = iezuit
împonceşire = potrivnicie
împrejur = despre, în privinţa, cu privire la
închietură = învoială, înţelegere
jirăvi = a arde intens, a dogori
lămuri = a curăţi prin foc
limbă = neam, popor
litie = procesiune religioasă
lustru = interval de timp (aici:) foarte îndelungat
măraz = necaz, supărare
mătrice = colici intestinale
medean, meidean = teren deschis, loc viran, piaţă
mulcomiş = pe furiş, pe ascuns
muncă = tortură, caznă, chin
nişţine = careva, oarecine
obori = a dobori
obrăznici = a îndrăzni, a cuteza
olac (de~) = iute, repede, grabnic; de mîntuială, superficial
oltar, oltari = altar
orbeciune = orbire
otroc = martir, mucenic
oţărală = groază, spaimă, înfricoşare
oţări = a se înspăimînta, a se îngrozi
pater = preot catolic
părat = împărat
părătesc = împărătesc
platcă = distrugere, dezastru; ruşine, batjocură
poclon = plocon
pogheaz = ceată de jefuitori; prădăciune
polată = palat
polovnicesc = polon, polonez
politicesc = (aici:) meşteşugit, cultivat
pombă = pompă, falş, măreţie
ponihos = prost, nătîng
posnăşie = poznă, necuviinţă, fărădelege
poveste = prihană, vină, păcat
prejur v. împrejur
prelesti = a înşela, a amăgi
preună = împreună, laolaltă
price = ceartă, discordie; supărare
pristol, preston = masa din mijlocul altarului
proclet = afurisit, blestemat.
pronomie = privilegiu
prorocită = prorocire, profeţie
proscomidiie = slujba pregătirii cuminecăturii pentru sfinţire
proslăvi = a slăvi, a adora, a lăuda; a se îndura, a se milostivi
prus = prusac
pucios = urît mirositor, puturos
rîmlenesc = roman, din Roma; catolic, papistaş
răpşti = a răpi, a jefui
sagnă = rană
sax = saxon
sălbătăciume = sălbăticie
scandelă = prilej de supărare, de indignare

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

schit = scit, (aici:) tătar; slav (în v. 727)
schiticesc = scitic, (aici:) tătăresc
secund = secund, al doilea
selemet = scăpare, salvare, mîntuire
sfez = suedez
sfinţit = asfinţit, apus
simeţie, sămeţie, sumeţie = semeţie, mîndrie
simbraş = tovarăş, asociat
sobor, săbor (pl. *soboară, săboară*) = sinod, conciliu
sodomlenesc = desfrînat (prin practicarea relaţiilor sexuale anormale)
spori (de~) = de dulce
spurbăra = a spulbera, a risipi
stare = temei, statornicie; situaţie
stat = stare, condiţie, situaţie, poziţie
strişte = soartă (aici:) rea, nenoroc
şvaţ = elveţian
taclale = (aici:) ademeneli mincinoase
talant = har, dar preoţesc
tavricesc = din Taurida (denumirea antică a Crimeii)
tălpijăciune, tălpişăciune = viclenie, înşelătorie
tesalonean = tesalonicean, locuitor al Tesalonicului
ticăit = ticălos, mizerabil
tituluş = titlu, rang
tîmp = tocit, ciuntit
tîmpina = a întîmpina, (aici:) a îndura, a pătimi
toi = ceată, grup, partid; putere, stăpînire; tărăboi, zarvă
trufit = trufaş, orgolios
uniiat = unit, greco-catolic
vartă = strajă, pază
varvar = barbar, păgîn
vasilisc = şarpe fabulos
vavilonesc = babilonean, din Babilon, (aici:) păgîn, spurcat, desfrînat
veste = faimă, renume; superioritate, infailibilitate
vieş = vers
vîrli = a azvîrli, a arunca
volnici = a i se îngădui, a i se permite; a se despărţi, a se sustrage
vorbă = pildă, exemplu
zacon = ordin, tagmă; obicei, datină, rînduială
zavistiie = duşmănie, ură
zavistuitor = pizmaş, invidios
zăticni = a împiedica, a stînjeni
zăticnitor = stingheritor
zidări = a aţîţa, a zădări

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

DESPRE SPECIFICUL UNOR TEME LITERARE ÎN SCRIERILE LUI VARLAAM

LILIANA BOTEZ

De activitatea lui Varlaam, personalitate marcantă a literaturii române din secolul al XVII-lea, sînt legate cîteva momente de semnificaţie majoră pentru cultura românească: înfiinţarea unui colegiu pe lîngă Trei Ierarhi, după modelul celui de la Kiev; introducerea tiparului în Moldova; introducerea limbii române în biserică şi răspîndirea cărţii româneşti; susţinerea curentului de luptă declanşat în Moldova împotriva presiunilor exercitate în Transilvania, pentru atragerea românilor spre alte confesiuni; elaborarea şi difuzarea, în rîndurile poporului, a unor cărţi axate pe conceptele dominante la acea dată.

Cărţile lui Varlaam, urmînd tradiţia bizantină transmisă prin scriitori greci umanişti-renascentişti (Calist, Damaschin Studitul, Maximos Margunios, Simeon Metafrastul) şi folosindu-se de cultura slavonă, de cea rusă şi ucraineană, de tipăriturile lui Coresi, de alte traduceri, de tezaurul nostru folcloric, au remodelat în acelaşi timp trecutul spiritual în funcţie de fondul de idei şi de necesităţile politice ale colectivităţii vremii.

Opera sa, structurată pe compartimente ca: omiletică, liturgică, hagiografie, conţine numeroase elemente folclorice (obiceiuri, credinţe, ritualuri de înmormîntare) şi legendare (miraculoase şi fantastice), provenite din temele predilecte ale spiritualităţii universale, cum ar fi: cosmogonia, păcatul primar, coborîrea în infern, căderea îngerilor, sfîrşitul lumii, judecata de apoi, deşertăciunea deşertăciunilor, amărîtă turturea, laudă crucii, tema luminii ş.a.

Circulînd la nivel etnic, pe întinse arii geografice, aceste teme care au iradiat în cultura multor popoare precum şi în cultura noastră, au dat naştere unor forme literare autonome, desprinse de ritual. Trăsăul şi mutaţiile de conţinut ale unor astfel de teme migrate la noi dintr-un tezaur de universalitate comună, relevă integrarea lor în fondul de cultură autohton şi expresia lor nouă, specific românească. Întoarcerea spre vechile mituri, manifestată adesori în literatură, nu constituie o modă literară, ci dezvăluie o aspiraţie spre clarificarea — prin simboluri — a relaţiilor dintre conştiinţă şi existenţă, un crez politic sau sentimentul de continuitate. În cazul lui Varlaam, motivele care au determinat includerea unor teme de largă circulaţie în actul său creator au fost, în primul rînd, de natură politică. Drept urmare, ne propunem să urmărim modul în care acest mare cleric-cărturar a interpretat o seamă de teme universale, slujind astfel apărarea credinţei strămoşeşti ameninţată de alte confesiuni, întărirea legăturilor dintre românii de pretutindeni şi dezvoltarea conştiinţei naţionale, ceea ce a dus la fixarea unui model cultural structurat pe trecerea de la mentalitatea tradiţională la cea umanistă.

★

Tema *scării spirituale* provenită din partea asiatică a imperiului bizantin şi difuzată prin intermediul stareţului mănăstirii Sinai, Ioan Climax, dobîndeşte un loc aparte între preocupările lui Varlaam. Prevalîndu-se de atracţia manifestată de-a lungul timpurilor de către diverse colectivităţi umane pentru această temă [1], el realizează cea dintîi traducere în limba română a scrierii *Leastviţa* [2] de Ioan Climax. În prefaţa traducerii sale, Varlaam pune în lumină sensurile

[1] Opera lui Ioan Climax s-a copiat în limba greacă, s-a tradus în siriacă, în latină, în spaniolă, în slavonă. Circulă pe teritoriul ţării noastre încă din secolul al XV-lea.

[2] Traducerea lui Varlaam se păstrează în ms. rom. 6024 din B.A.R. Ea a fost descoperită de arhierul Neofit la mănăstirea Neamţ în 1843. Cercetările Florentinei Zgraon *(Consideraţii filologice asupra primei traduceri manuscrise a Scării lui Ion Sinaitul*, LR, an. XXV, 1976, nr. 3, p. 275 — 289) au condus la concluzia că acest ms. este doar o copie după originalul care s-a pierdut; cf. şi Pandele Olteanu, *Metoda filologiei comparate în studierea izvoarelor şi identificarea versiunii neogreceşti a operei Scara tradusă de Mitropolitul Varlaam*, „Mitrop. Olt.", 1970, nr. 5—6, p. 551.

Revista de istorie şi teorie literară, tom. 31, nr. 3, p. 322—326, Bucureşti, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

și semnificațiile încifrate ale temei *scării* ca emblemă a spiritualității creștine. Ea reprezintă un îndreptar ascetic ce înfățișează, simbolic, urcușul „sufletului" și al „minții" către desăvîrșire.

După cum se știe, această concepție despre autodesăvîrșire este foarte veche în conștiința omenirii și se leagă de simbolismul „centrului sacru". Fiecare civilizație avea un număr nesfîrșit de centre sacre, considerate centre ale lumii unde se intersectau Cerul, Pămîntul și Infernul. Cetățile, templele, palatele considerate centre ale lumii nu sînt altceva decît imagini arhaice ale cîte unui arbore al lumii, ale cîte unui munte cosmic sau ale unui stîlp central [3]. „Suirea minței întru cele cerești" prezintă similitudini interesante cu călătoria prin sferele planetare din mithraism, cu zikkuratul sau piramidele din Ur și Babilon pe ale căror trepte de piatră urcau preoții în procesiune pentru a stabili legătura între zei și muritori. Taborul, Golgota, Sinaiul, Ceahlăul etc. sînt considerați munți sacri care oferă posibilitatea comunicării cu divinitatea. Tema *scării paradisului* este zugrăvită pe pereții exteriori ai mănăstirilor Sucevița și Rîșca; este cunoscută și în arta populară sub denumirea de „scara pisicii", mai ales în sculptura stîlpilor de la case sau pe ouăle încondeiate [4].

Varlaam se concentrează asupra „conceptelor-cheie" și a imaginilor dominante ce ilustrează ideea de om, de univers. Viziunea sa corespunde mentalității colective. Imaginile sfinților purtători de cunună ca simbol al desăvîrșirii spirituale, („lucrurile sufletului simțu daruri și cununi" [5]), precum și cele ale păcătoșilor supuși caznelor („iară a trupului sînt munci și osînde" [6]) sînt larg răspîndite în literatura apocaliptică sud-est europeană (vezi *Apocalipsul Apostolului Pavel*, *Călătoria Maicii Domnului la iad* etc.). Integrarea temei *scării raiului* între paginile scrierilor sale îi prilejuiește lui Varlaam dese referiri la teoria emanatistă difuzată de același model de umanitate, prin care Dumnezeu ca lumină reprezintă o energie formativă și informativă și revelează adevărul: „[...] și cu acesta lucru ca cu o lumină au luminat lumea și au îndreptat spre lucrure bune domnii și împărații" [7]. Așadar, în viziunea lui Varlaam, deificarea individului este și necesară pentru perfecționarea sa morală, și posibilă, în același timp, prin urcarea treptelor unei scări spirituale.

În acest fel, urmînd modelul cultural bizantin, Varlaam respinge principiul fundamental al protestantismului — *sola fide* — (după care mîntuirea omului căzut în păcat este posibilă numai prin grația divină, nu și prin împlinirea faptelor bune) și impune în epocă un ideal de viață, aspirația către desăvîrșire morală, realizabilă prin virtute, credință, nădejde, dar nu în scopul atingerii nirvanei, ca în misticismul oriental, ci în acela al mobilizării la luptă pentru apărarea valorilor autohtone.

★

Frecventă în pictură, în broderie și în decorația epitafurilor din perioada medievală a culturii românești, prezentă, așa cum reiese din pictura murală din Transilvania și în varianta occidentală Pietà încă din secolele XIV și XV, tema *plîngerea maicii* cunoaște la Varlaam o dezvoltare mai amplă decît la predecesorii săi (Epifanie din Cipru, Grigorie Țamblac, Damaschin Studitul, Chiril din Turov).

Bocetul mamei din *Carte românească de învățătură* de la 1645, străbătut de un lirism impresionant, nu aparține planului divin, ca în omiliile anterioare, ci planului uman; el împlinește necesitatea dialogului între cel rămas și cel care pleacă. După unele opinii, la baza *plîngerii Maicii* se află corespondentul occidental *Stabat mater dolorosa* [8]. După alte opinii, omilia lui Varlaam despre înmormîntarea lui Isus Hristos, în care este inclusă tema *plîngerii maicii*, are ca punct de plecare textele originale din care provin unele intermediare slavone, pe de o parte, și creația noastră populară, pe de alta [9].

---

[3] Mircea Eliade, *Images et Symboles. Essais sur le symbolisme magico-religieux*, Collection „Les Essais", IX, Paris, 1970, p. 110—140.

[4] I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968, p. 64—65.

[5] *Cele ce-i întru sveți părintele nostru Ioan, egumenul și mai marele călugărilor din măgura Sinaei, scară raiului de învățătură creștinească, cu care învață pre fieșicare creștin cumu să cade să viețuiască pentru ca să suie întru desăvîrșitul călugăriei și vieței creștinești*, B.A.R., ms. rom. 6024, f. 2[r].

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*.

[8] L. Galdi, *Începuturile prozei ritmice românești*, LR, X, 1961, nr. 5, p. 462—473.

[9] P. Olteanu, *Sintaxa și stilul paleoslavei și slavonei*, București, 1974, p. 151—152; 207—208; 336—340.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Analizînd *bocetul maicii* în lumina riturilor şi a simbolurilor ţărăneşti [10], se poate vedea că el respectă regulile şi stereotipia bocetului popular românesc. Acesta este alcătuit din *întrebări* ce nu primesc răspuns, din *evocări biografice* ale celui mort (în acest caz, începînd cu naşterea Domnului), din *reamintirea împrejurărilor în care a murit* (aici, răstignit datorită trădării lui Iuda) şi din *durerea pricinuită celor rămaşi* [11].

În omilia realizată de Varlaam se împletesc elemente precreştine, specifice spaţiului carpato-danubian, cu elemente creştine, proprii culturii de tip bizantin. *Bocetul Mariei* prezintă similitudini cu temele *maica bătrînă* şi *plînsul oilor* din balada *Mioriţa*. Aceasta din urmă a fost interpretată ca o substituţie a străvechilor lamentaţii funerare, în timp ce episodul mamei care-şi caută fiul este tipic creştin; el aminteşte de acele producţii folclorice referitoare la peregrinările Fecioarei în căutarea lui Hristos [12]. Dorinţa de a prelungi clipele despărţirii dă naştere, în bocetul nostru popular, *invocaţiei către zori sau către soare* [13]. Maria din omilia lui Varlaam invocă, din aceleaşi raţiuni, cerul şi pămîntul, pămîntul şi soarele. Mama îndurerată se adresează nu numai fiului ei, ci şi elementelor naturii: „O, ceriu şi pămînte, plîngeţi cu mene pentru moartea cea cu obidă a fiiului mieu! Plîngeţi cu mene, maici, că fiiul mieu şi lumina ochilor voştri să stinsă acmu! Glăsiţi cu mene, fecioare, că mirele sufletelor voastre gropiei să dă! Plîngeţi, vonici, că frămsiaţe voastră să schimosi, şi voi bătrini, cu amar tînguiţi, că tăriia voastră slăbi! O, pămînte şi tu soare, întrestaţi-vă şi vă spămîntaţi de minunată minune, că tvoreţul vostru dzace mort şi ziditoriul vostru în groapă să îngroapă! O, ceriu, deşchide-ţi porţile tale, şi voi îngeri, plecaţi-vă ochii voştri şi căotaţi de vedeţi pe tvoreţul şi împăratul vostru pre pămînt în mijloc de rod păcătos, lăsat şi părăsit în ocară mare şi fără de milă ucis şi omorît [14] ". Prin proiectarea misterului hristologic asupra întregii naturi, durerea Mariei dobîndeşte dimensiunile unui creştinism cosmic, tipic, cum s-a afirmat, creştinismului ţărănesc al românilor şi Europei Orientale [15].

În poezia românească a ceremonialului de înmormîntare moartea nu reprezintă un sfîrşit ci o *trecere* din lumea terestră în „lumea de dincolo". De aceea şi în omilia lui Varlaam moartea este concepută ca o lungă *călătorie*, o *trecere*. Îndemnul Maicii adresat fiului ei „[...] du-te în iad [...] şi învii a tri dzi /.../" izvorăşte din acel scenariu mitico-ritual foarte frecvent în lumea mediteraneană şi asiatică în care ocultaţia şi epifania unei fiinţe divine deţin un loc central. Să nu uităm însă că în cultul lui Zalmoxis obţinerea imortalităţii este posibilă cu ajutorul unei iniţieri compuse din „moarte rituală" şi „renaştere" [16]. Faptul este confirmat şi de Dimitrie Cantemir: „Dachii sînt mai viteji decît toţi varvarii [...] căci ei nu cred, precum moartea să fie sfîrşitul vieţii ci socotesc ca cum ar fi o trecere la alte lăcaşuri noao" [17]. Trecerea se realizează prin *adjuvanţi*, ca în basme, în cazul acesta prin personaje specifice mitologiei creştine: „... sosi şi Domnul nostru Isus Hristos la iad cu slavă multă, cu cîntări de îngeri, cu laudă de arhangheli" [18]. *Coborîrea* în iad este o temă frecventă în iconografia ortodoxă. Actul mîntuirii oamenilor prin sacrificiul lui Isus este înfăţişat de cele mai multe ori prin călcarea de către Isus a porţilor iadului şi eliberarea lui Adam şi a Evei. Episodul realizat de Varlaam cu privire la pogorîrea lui Isus în iad corespunde viziunii populare.

Iată cum în omilia lui Varlaam despre înmormîntarea lui Isus se împletesc, în mod creator, trei din cele mai răspîndite teme universale: *plîngerea maicii, călătorie în lumea de dincolo* şi *călătoria în iad*. Redimensionarea celei dintîi, în spiritul tradiţiei populare, a urmărit, în mod conştient, sporirea accesibilităţii lor în rîndurile „întregii seminţii româneşti". Ampla difuzare a temelor ce simbolizează jertfa pentru umanitate i-a permis lui Varlaam să lupte cu argumente eficiente — din sfera doctrinală cît şi din afara ei — împotriva tendinţelor de atragere a românilor spre calvinism.

★

Teomahia şi simbolica sarpelui deţin un loc important în legenda lui *Teodor Tiron* din *Carte românească de învăţătură*. Prin date istorice exacte cu privire la împăraţii romani —

---

[10] Mo lalitatea ne-a fost sugerată de lucrarea lui O. Birlea, *Metoda de cercetare a folclorului*. Bucureşti, 1969, p. 31.

[11] Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, Bucureşti, 1978, p. 224—228.

[12] Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Bucureşti, 1980, p. 243.

[13] Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *ibidem*.

[14] Varlaam, *Carte românească de învăţătură, dumenecele preste an şi la prăznice împărăteşti şi la sfinţi mari*, Iaşi, Mînăstirea Trei Ierarhi, 1643, f. 118r-v.

[15] Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 80.

[16] *Ibidem*.

[17] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*, Bucureşti, 1901, Cartea ca p. 5.

[18] Varlaam, *ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Maximian[19] şi Maximin[20] — care persecutaseră creştinismul, se vădeşte intenţia lui Varlaam de a înfăţişa un fapt veridic; dar traseul eroului, cîteva situaţii tipice (lupta) şi unele soluţii previzibile (uciderea şarpelui), introduc textul în universul ficţiunii. Teodor Tiron, eroul povestirii, fiind în taină creştin, se dovedeşte a fi un iniţiat. Cadrul în care se dezvoltă acţiunile eroului este fabulos: o pădure mare, pustie, cu copaci „roşi şi beliţi", în care se cuibărise un şarpe „mare şi groadznic", ce devenise între timp „bălaur straşnic". Actul uciderii balaurului este o *probă a vitejiei eroului*. În acţiune intervine şi un *adjuvant* — jupineasa Evseviia — care împlineşte funcţiile zînelor ocrotitoare din basme. Gestul lui Teodor — de a-şi face semnul crucii — îndeplineşte o funcţie cu caracter ritual. Voinicul dobîndeşte, în acest mod, puteri miraculoase şi izbuteşte să ucidă balaurul: „Aşia grăi svintul şi îndată-ş făcu cruce, şi încălecă pre cal şi iară purciase în pădure. Şi cît intră în pădure, aşia şi audzi sunetul şearpelui. Şi strinsă calul către sunet şi vădzu unde iase şearpele cu totul groadznic, şi pară de foc ieşiia din gura şi din ochii lui. Iară svintul, deace-l vădzu, iş feace cruce şi îndată strinsă calul asupra lui şi rădică sulița şi-l lovi tocma în cap şi-l pătrunsă de trecu sulița pentr-ins. Iară şearpele de duriare să îzbi foarte tare şi să colăci de făcu chipuri groadznice şi aşia muri acolo" [21].

Mesajul legendei înfăţişate de Varlaam este limpede: *Teodor Tiron* este exponentul poporului ce-şi apără credinţa; *balaurul* este imaginea „celuilalt"; *lupta* asociată cu *semnul crucii* relevă atitudinea fundamentală a societăţii căreia îi aparţine eroul, precum şi modalitatea acesteia de a se defini pe sine. Această atitudine activă, de non-acceptare a încălcării credinţei strămoşeşti, defineşte, în mod esenţial, modelul spiritual şi politic urmărit şi realizat de Varlaam.

*

Tema *luminii*, bogat ilustrată în literatura universală dar şi în literatura română [22], se bucură, în scrierile lui Varlaam, de o interpretare filozofic-superioară.

Intenţia autorului de a prezenta „frumuseţea morală" ca dimensiune perenă a *luminii* („vecinică şi netrecută"), faţă de cea perisabilă, văzută ca deşertăciune („a mărgăritariului şi a pietrilor celor scumpe"), este materializată în *Predoslovia* tipăriturii *Şeapte taine a besearicii*. Pentru a-şi susţine ideea, Varlaam se foloseşte de mistica numerelor. Sistemul căutării valorilor tainice ale cifrelor a fost practicat încă de egipteni, iar în lumea greacă de Pitagora şi pitagoricieni şi a fost dezvoltată, în mod deosebit, de gnostici. Cifrele reprezentau, în concepţia acestora, începutul şi esenţa lucrurilor. Creştinismul a preluat această concepţie despre lume şi a raportat-o la divinitate. În viziunea creştină, lumea este frumoasă, are măsură şi număr datorită lui Dumnezeu [23]. Cifra 7 este sfîntă. Ea simbolizează unirea cifrei „trei", care reprezintă *perfecţiunea divină*, cu cifra „patru", care reprezintă *ordinea lumii*. Deci cifra „şapte" este simbolul comuniunii dintre divinitate şi creaţia sa [24]. Perfecţiunea divină este sinonimă cu conceptul de *lumină*. De aceea *lumina* deţine, în paginile scrierilor lui Varlaam, un loc central. Viziunea sa despre lumină poartă pecetea filozofiei emanatiste a lui Pseudo-Dionisie, care se inspirase din Plotin: „... lumina care iese şi purceade de la soare de lumineadză şi arată lucrurile pre lume [...] lumina lui nainte loveaşte munţii cei mari, turnurile şi copacii cei înalţi lumineadză, de aici şesurile şi văile [...]; Aşia, într-acela chip Domniia Mării Tale cu aceste şeapte taine carile le-ai scos şi le-ai dat în tiparul Mării Tale, întîi agiunge întru ciata cia înaltă sufletească, întru arhierei şi preoţi, de lumineadză şi în diregătoria cea lumească, în domni şi în boiari: d-aci şi întru cei mai mici agiunge lumina şi căldura, de lumineadză şi încăldzeşte pre toţi către voia lui cea svîntă, pentru carile cinstia şi nărocul cel de sus şi de netrecut agiung împreună cu gloatele tuturor svinţilor întru slava ceriului, împărăţia cea cinstită şi bogată, ce nice dănăoară nu-i schimbată, acolo unde împărăţesc toţi împreună, cu domnul nostru Isus Hristos, a cărula-i slava, cinstia şi mărirea întru veaci de veaci [25]". Emanaţia „frumosului", a „luminii" asigură, în viziunea lui Varlaam, ca la toţi precursorii săi din evul mediu, ordinea lumii. „Frumosul" participă deci la crearea frumuseţii. El iluminează totul şi constituie principiul arhetipal al ordinei universale, care se fundamentează pe cifra *şapte*. „Casa înţelepciunii" este alcătuită din şapte trepte: „apostolii", „pro-

[19] *Maximian*, împărat roman cu care împăratul Diocliţian şi-a împărţit puterea, în anul 286.

[20] *Maximin*, împărat roman (235 — 238).

[21] Varlaam, *op. cit.*, f. 67.

[22] Liliana Botez, *Şarpele, apa, soarele — cîteva sugestii despre mituri şi simboluri în literatura română veche şi folclor*, în RITL, tom. 28, nr. 2, 1979, p. 243—254.

[23] Wladyslaw Tatarkiewicz, *Istoria esteticii*, Bucureşti, 1978, vol. II, p. 2; K. E. Gilbert—H. Kuhn, *Istoria esteticii*, Bucureşti, 1972, p. 132—134;

[24] Erick Nïstrem, *Bibleishii slovari*, Stockholm, 1969, p. 572—573.

[25] Varlaam, *Şeapte taine a besearicii*, Iaşi, 1645, f. 3r.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

orocii", „învățătorii", „făcătorii de ciudese", „vindecătorii", „îndireptătorii", „tâlmacii limbilor". Calitățile morale sînt tot *șapte*. Tainele bisericii creștine sînt *șapte*. Dealtfel și înțelepții Greciei antice preocupați de politică, de reforma legilor, de explicarea lumii erau tot în număr de *șapte*. Contopirea frumuseții divine cu armonia lumii se considera că înlesnește cunoașterea, comunicarea dintre divinitate și creație.

În *Predoslovia* la *Seapte taine a besearicii*, prin tema *luminii* tratată în spiritul tradiției bizantine Varlaam oferă colectivității din vremea sa alte argumente, în sfera doctrinară, ce vin în sprijinul luptei conștiente a românilor pentru apărarea integrității lor spirituale.

★

Analiza celor patru teme — *scara, plîngerea maicii, teomahia* și *lumina* — selectate pentru semnificația lor deosebită din universul creației lui Varlaam, scoate în evidență trăsăturile dominante ale modelului umanist propus de autorul *Cazaniei:* frumusețe morală, aspirație spre autodesăvîrșire, necesitatea trezirii sentimentului național.

Varlaam a construit în scrierile sale, în opoziție cu doctrina calvină, imaginea unui om și a unui univers perfectibil *(tema luminii* și *scara raiului)*, în stare să atingă desăvîrșirea sau deplina frumusețe morală *(scara raiului, plîngerea maicii)*, cu resurse supraomenești în lupta împotriva „celuilalt", care-i primejduiește esența spiritualității sale *(teomahia)*. Reinterpretarea temelor izvorîte din tradiția bizantină dar și populară potrivit noului program de luptă care animă spiritele cele mai luminate ale secolului al XVII—lea românesc face din Varlaam un umanist de seamă, a cărui operă depășește granițele sferei religioase, pentru a se înscrie cu strălucire în patrimoniul cultural al poporului nostru.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, postfaţă şi bibliografii finale de Dan Simonescu, prefaţă de Dan Zamfirescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1980, 590 p.

După o lungă aşteptare, a apărut ediţia a II-a a lucrării lui N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, publicată întîi în 3 volume (1940, 1942, 1945), în excelente condiţii grafice şi devenită imediat foarte rară.

În istoria momentului, după ediţia a II-a a cărţii lui N. Iorga: *Istoria literaturii româneşti*, 2 vol., Bucureşti, 1925, 1928, inegalabilă ca informaţie şi date istorice şi istoric literare, expuse în multiple corelaţii, şi după a II-a ediţie a lucrării lui S. Puşcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930 (materia fusese prezentată drept curs la Universitatea populară din Vălenii-de-Munte şi tipărită în 1921), chintesenţă remarcabilă şi larg accesibilă a vechilor valori literare româneşti, domeniul literaturii vechi a cunoscut o nouă sinteză prin N. Cartojan, realizată după cercetări de zeci de ani în biblioteci şi arhive româneşti şi străine.

Este de la sine înţeles că, în atari condiţii, autorul, primul titular al catedrei de literatură română veche (înfiinţată în 1930) de la Universitatea din Bucureşti, nu se putea mulţumi cu simpla reluare a datelor tratate de alţii înainte şi cu frunzărirea textelor vechi, ci a pornit cu o viziune personală asupra faptelor de cultură şi literatură şi cu o nouă structurare în totalitatea lor (cu o construcţie personală şi date noi a venit, peste puţin timp, şi prof. Şt. Ciobanu: *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Bucureşti, 1947 şi este regretabil că vol. al II-lea, aflat cu corectura în pagini, n-a mai apărut de sub tipar).

În lucrarea sa, N. Cartojan evită expunerea faptelor în sistem strict cronologic, prezentîndu-le pe instituţii, genuri, provincii şi încadrîndu-le în perioade mari sau subperioade istorice, acestea fiind reconstituite în parte, probabil, de meritoşii îngrijitori de carte, Rodica Rotaru şi Andrei Rusu, la unirea celor trei volume. Astfel, există o perioadă a începuturilor „de la origini pînă la epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu", a doua „de la Matei Basarab şi Vasile Lupu pînă la Şerban Cantacuzino şi D. Cantemir:", în care literatura română veche atinge culmi evidente, şi o ultimă perioadă mare „Epoca lui Şerban Cantacuzino şi a lui Constantin Brîncoveanu", la care, în intenţia autorului, avea să se alăture personalitatea lui D. Cantemir şi alte scrieri din secolul al XVIII-lea, completare rămasă pe masa de lucru.

Pentru a arăta că N. Cartojan nu a urmat simplist criteriul cronologic, dăm un singur exemplu: Ion Neculce care putea să fie lăsat la urmă (în fapt, după un capitol D. Cantemir) este tratat la capitolul marilor cronicari moldoveni, ca o continuitate de preocupări şi de spirit, în stiluri variate de toată frumuseţea. S-a afirmat, într-un fel sau altul, că N. Cartojan nu face distincţia între cultural şi literar. Nimic mai neadevărat. Acum, cînd cartea sa poate să fie consultată, oricine observă că el acordă atenţie în primul rînd elementului literar şi artistic, însă fără comparaţii la întîmplare sau căutate şi fără a face caz de materialele şi manuscrisele folosite, pe care puţini le-au cercetat ca el. Iată, de exemplu, şi o consideraţie privind *Cronica anonimă* despre Brîncoveanu: „Istoricii au dreptul să regrete că informaţia este mult mai săracă pentru ultimii unsprezece ani din domnia lui Brîncoveanu, că raporturile dintre nefericitul domn şi Petru cel Mare nu sînt mai clar şi mai amănunţit expuse; dar noi, istoricii literari, care căutăm în slova strămoşească, dincolo de adevărul istoric, eternul omenesc prins în formele artei, trebuie să recunoaştem aci că, după apoteoza fericirii lui Brîncoveanu, această repede expunere a faptelor pînă la catastrofa finală este de un real efect dramatic, pe care cronicarul ştie să-l speculeze din punct de vedere literar". Este limpede cu ce atitudine cerceta Cartojan scrierile vechi.

Aş sublinia totodată aportul propriu, bazat pe cercetări adîncite, în diverse capitole, de exemplu, cele despre cărţile populare (aprofundate în monografii şi în sinteze separate); la fel aş ţine să remarc corectitudinea şi probitatea ştiinţifică, exemplare, ale autorului care citează (în text chiar) tot ce a folosit, cu recunoaşterea meritelor cercetătorilor sau făcînd academic opinie separată (în chestiuni importante).

La noua ediţie a dat sprijin prof. Dan Simonescu, primul colaborator la catedră al lui Cartojan, aducînd printre altele bibliografia cercetărilor la zi şi scriind o postfaţă consistentă despre personalitatea autorului. De asemenea, Dan Zamfirescu scrie o prefaţă documentată des-

Revista de istorie şi teorie literară, tom. 31, nr. 3, p. 327 — 328, Bucureşti, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pre Cartojan în contextul istoriografiei literaturii vechi, Dan Zamfirescu fiind dealtfel cel care (printre puținii din noua generație) i-a înțeles valoarea și a publicat articole nu numai omagiale, ci și de valorificare a operei sale din perspectivă actuală. Remarc și indicele de nume alcătuit amănunțit de Gabriela Duda și fără de care o astfel de carte ar fi ca „moartă".

Dau, în continuare, cîteva scăpări (mai mult tipografice), care pot fi îndreptate de oricine în exemplarul său, eventual pentru o altă viitoare ediție :

— p. 48 : nu există un cercetător rus *Kievskii* ; cuvîntul face parte din titlul articolului care urmează și autorul (dispărut) este P. P. Sokolov : *Kievskii mitropolit Grigorii Camblak* etc. cf. E. Turdeanu, *Grégoire Camblak*, în „Revue des études slaves", XXII, 1946, p. 48 ; pentru o lucrare cu același titlu este citat de specialiștii P. A. Sirku ; p. 243 : manuscrisul cronografului lui Moxa a fost depus de V. Grigorovici la Muzeul Rumianțev, dar actualmente se păstrează în Biblioteca Lenin din Moscova ; p. 258 : Pavel Piasecki a trăit între 1579—1649 (nu 1578—1669), iar opera lui poartă titlul *Chronica gestorum in Europa singularium*, nu *singulariorum* (greșeală repetată și de alții) și a apărut în 1645 , nu 1648 (p. 291), aceasta fiind ediția a III-a ; p. 260 : titlul operei lui Bracciolini este *Disceptationes convivales*,nu *conviviales* (eroare reluată de mulți), și nu s-a publicat în 1451 (încă nu începuse tiparul), ci a fost scrisă ; p. 261 ; traducerea din Piccolomini trebuie îndreptată în „Valahia este [. . .] *un șes întins și înconjurat de ape* (sau rîuri)", nu „neapt *pentru rîuri*", citindu-se greșit în original „aquarum indigna" în loc de „aquarum indigua" : p. 327 : Nicolae Costin „urma să se logodească cu *sora* lui Constantin Duca", nu *fiica* (fiică îi era bătrînului Gheorghe Duca) ; p. 328 : Constantin Duca s-a urcat pe tron „în primăvara anului *1693 (aprilie)*", nu *1692 (martie 17)* ; alte greșeli mărunte nu deformează informația, precum ortografierea nu prea exactă a unor nume proprii, afară poate de *Iosef Sztrygowski*, numele istoricului de artă de la Viena, de îndreptat în *Strzygowski* (p. 42).

Prin ediția apărută, cartea lui N. Cartojan își reia locul meritat în circuitul culturii și științei românești.

I. C. Chițimia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dan Horia Mazilu, *Varlaam şi Ioasaf. Istoria unei cărţi*, Editura Minerva Bucureşti, 1981, 255 p.

Unei monografii atit de documentate ar trebui să i se facă o simplă prezentare rezumativă, adăugind îndemnul ca cititorii să parcurgă direct paginile cărţii. Şi totuşi îmi voi îngădui să răspund unor întrebări puse chiar de autor sau să schiţez cîteva nuanţări.

Partea întîi a volumului rezumă clar, pe baza unei informaţii întinse, vădit ţinută la zi, cunoştinţele adunate pînă acum despre *geneza, versiunile* şi *filiaţiile* diverselor traduceri ale romanului *Varlaam şi Ioasaf*. Se stabileşte locul manuscriselor slavone, de diferite redacţii, din ţara noastră, în grupul general al variantelor slavone şi se accentuează descendenţa ediţiei de la Kutein (1637) din textul latin al lui Jacob Billius.

De un mare ajutor ar fi fost autorului următoarele lucrări apărute în străinătate, remarcabile nu doar prin cunoaşterea literaturilor apusene ci şi — lucru rar — a literaturii române : Felix Karlinger, *Einführung in die romanische Volksliteratur*, München, 1969 ; Felix Karlinger, Irmgard Lackner, *Romanische Volksbücher*, Darmstadt, 1978 ; Irmgard Lackner, *Barlaam und Iosaphat*, în *Enzyklopädie des Märchens*, Berlin, New York, 1977, vol. I, col. 1242—1250. Dar pînă cînd se va publica (şi cine o va publica !) o bibliografie curentă a referirilor la români din studiile apărute în străinătate, astfel de scăpări din vedere sînt mai mult firesti.

Reexaminînd raportul între romanul *Varlaam şi Ioasaf* şi presupusul izvor indian : *o viaţă a lui Budha*, Felix Karlinger spune : „Ähnlichkeiten ... bedeuten aber nicht unbedingt Abhängigkeit". Formularea sa îşi găseşte întărirea într-un studiu apărut aproape în acelaşi timp cu volumul lui Dan Horia Mazilu. După ce compară atent textul celor două biografii (a lui Budha şi a lui Ioasaf), Amita Bhöse (vezi RITL, 30, 1981, nr. 2, p. 221—231) ajunge la concluzia că, în timp ce între primele lor părţi există asemănări, ele se deosebesc profund din momentul în care fiul de împărat începe să-i caute un drum propriu de realizare, diferit de cel impus de tatăl său. Amintim că, pentru prima parte, Felix Karlinger a indicat motivele comune cu basmul, înregistrate şi în catalogul Aarne-Thomson. Tehnica povestirii în ramă şi ilustrarea afirmaţiilor generale cu parabole, ca şi profunda vibraţie umană în faţa suferinţei, a sărăciei şi a disperării, sînt comune celor două biografii (dar nu numai lor, am adăuga noi).

Pentru a defini semnificaţia traducerilor româneşti, Dan Horia Mazilu reface portretul intelectual al lui Udrişte Năsturel (căruia, după cum ştim, i-a închinat şi o monografie). Umanist cu o mare preţuire şi dragoste pentru carte, logofătul dintr-o „ţară dacică" nu se sfia să se simtă solidar cu latinitatea occidentală, susţinînd în acelaşi timp întreaga comunitate de popoare care foloseau slavona ca limbă de cultură. Imboldul traducerii romanului *Varlaam şi Ioasaf* i l-ar fi dat lui Udrişte Năsturel sensibilitatea sa de tip baroc în faţa instabilităţii soartei, a „deşertăciunii închipuirilor omeneşti" şi a morţii preaputernice. Dar lui Năsturel, al cărui nume se leagă de traducerea *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab*, nu i-au rămas străine nici consonanţele mai vechi între roman şi cultura înaintaşilor săi, consonanţe ce-l determină — de exemplu — pe Matei Basarab să refacă Arnota (destinată a deveni necropolă domnească) chiar lîngă Bistriţa lui Barbu Craiovescu.

Reluînd cercetarea manuscriselor româneşti, Dan Horia Mazilu aduce precizări şi îndreptări care se impun atenţiei celui ce ar alcătui o foarte necesară ediţie ştiinţifică. Autorul demonstrează că textul românesc din ms. B.A.R. 270 nu a fost copiat după cel din ms. B.A.R. 588, deci, pe lîngă acesta din urmă, a mai existat un izvor al numeroaselor copii ulterioare. Ms. B.A.R. 3339, din anul 1673, nu reprezintă o ramură fără urmaşi, ci se reflectă în ms. B.A.R. 1903, alcătuit peste mai bine de o sută de ani, în 1778.

Autorul volumului întăreşte cu argumente noi, decisive, două din ipotezele anterioare. Textul slavon din manuscrisele 588 şi 2740 nu reprezintă izvorul traducerii româneşti ce-i stă alături ; mai mult : a fost copiat în timp, după acesta. Udrişte Năsturel a tradus o variantă sud-slavonă a romanului, folosind în unele locuri ediţia de la Kutein şi chiar o versiune latină.

Revista de istorie şi teorie literară, tom 31, nr. 3, p. 329—337, Bucureşti, 1982

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Prin munca sa „de-a dreptul filologică", logofătul şi cumnatul lui Matei Basarab „a realizat o fericită sinteză" şi a dat culturii noastre un text „scris într-o limbă românească ce poate sta oricînd alături de cea a lui Varlaam, alcătuitorul *Cazaniei*".

Naraţiunea integrată culegerii de *Vieţi ale sfinţilor* (volumul apărut la Neamţ în 1811) descinde, s-ar părea, din culegerea similară a lui Dimitrie Rostovski. În această variantă „fraza are o frumuseţe incontestabilă, iar întreaga compunere o relevabilă cursivitate", deci nu se justifică neglijarea ei de către istoricii literari.

Circulaţia intensă a primei versiuni, la care se adaugă marea răspîndire a ediţiei de la Neamţ (reimprimată în 1836, la Căldăruşani) şi două traduceri din italiană, rămase izolate, arată cît de profund a fost între români ecoul unuia din cele mai îndrăgite romane din Europa.

Dan Horia Mazilu menţionează prezenţa în artele plastice atît a romanului (la Neamţ), cît şi a chipului celor doi eroi principali (aşezaţi în Ţara Românească alături de Nicodim de la Tismana şi de Grigore Decapolitul!) sau — mai ales — a celebrei parabole a inorogului. Celor spuse în carte li s-ar mai putea adăuga informaţiile apărute în „Synthesis", III, 1976 (Radu Creţeanu) şi „Synthesis", VI, 1979 (cu precizările din recenzia apărută în RESEE, 1980, nr. 3, şi 1981, nr. 4), precum şi descrierile, cu interpretări exacte, din cărţile despre pictura Ţării Româneşti semnate de Carmen Laura Dumitrescu şi Cornelia Pillat. Pentru răspîndirea şi reinterpretările aşa-numitei *pilde a inorogului* (în realitate a *omului în prăpastie* sau *în fîntînă*), incomparabil mai utilă decît cartea lui C. G. Jung mi se pare masiva monografie a lui Jürgen W. Einhorn, *Spiritalis unicornis. Das Einhorn als Bedeutungsträger in Literatur und Kunst des Mittelalters*, München, 1976, care cuprinde şi referiri la români (vezi şi RESEE, 1980, nr. 3 şi RITL, 1981, nr. 2).

Insistenţa asupra pildelor (deşi nu ele au *funcţie organizatorică* în roman, ci ideile pe care le ilustrează) mi se pare cu totul justificată şi bine realizată. Într-adevăr, textele din manuscrisele româneşti ce inserează doar pildele între alte *cuvinte*, nu descind nici din traducerea lui Udrişte Năsturel, nici din *Învăţăturile lui Neagoe*. Şi este vorba într-adevăr de o „oarecare vechime a alegerii şi de prezenţa unei certificări a acestei selecţii", pentru că avem în faţă transpuneri în româneşte, uneori puternic prelucrate, după pagini din ediţiile moscovite ale *Proloagelor* (articolele mele au apărut aproape în acelaşi timp cu volumul lui Dan Horia Mazilu : RESEE, 1981, nr. 2 şi nr. 4, dovadă că ideile se ivesc în atmosfera culturală din care facem parte).

Evoluţia spre „dogmatizare" a copiilor din mediul clerical şi spre literarizare (pînă la a se reţine doar pildele) a copiilor din mediul laic era schema în care am crezut şi eu pînă de curînd. Dar observarea atentă a cîtorva amănunte m-a pus în stare de alarmă. Dubla existenţă : sub formă de povestire lungă, atunci cînd se adună mici „monografii" (într-o aşezare independentă de calendar) sau sub formă scurtă, cînd înşirurea se face conform ordinii din sinaxare, se întîlneşte la multe hagiografii. Mai mult, preluînd *Proloagele*, copiştii români le dezagregă ordinea iniţială şi, pentru eroii mai cunoscuţi (lui Varlaam şi Ioasaf li se adaugă Alexie şi Eustatie Plachida), introduc forma lungă a *Vieţilor* în locul formelor *foarte* scurte de acolo. Circulaţia independentă a pildelor se datorează, cum am spus, culegerilor de tip *Apophtegmata Patrum* combinate cu *Sinaxare*. Manuscrisele româneşti cuprinzînd pildele selectate de *Proloage* au fost copiate atît de laici, cît şi de clerici (mai pe larg în articolul amintit din RESEE, 1981, nr. 4). Şi în acest caz, ca şi în altele, schema mentală „clasică" a nivelelor culturale net diferenţiate se dovedeşte inoperantă şi trebuie să găsim adevăratul „mecanism" interior.

Formele multiple ale acelui mereu reînnoit *cîntec al pustiei* se puteau ivi numai într-o cultură unde producţiile artistice ale mediului rural şi cele ale mediului clerical sau nobiliar aveau drept egal la existenţă şi se reuneau într-un tot.

Călălina Velculescu

Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare şi almanahuri româneşti (1731—1918)*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, 800 p.

Cine are în mînă această lucrare îşi dă seama imediat că ea a cerut o muncă de o viaţă de om şi într-adevăr pentru alcătuire s-au făcut cercetări pe parcursul cîtorva decenii. De la prima vedere iese în evidenţă munca depusă pentru adunarea unor date extraordinar de bogate şi de amănunţite, condensate pe două coloane. Lucrarea de faţă, cu subtitlul de *Dicţionar bibliografic*, este, de fapt, o enciclopedie a calendarelor şi almanahurilor româneşti, începînd cu primele apariţii şi pînă în 1918, însumînd 2192 de volume, dintre care cele mai multe examinate direct (unele dintre ele considerate lucrări de referinţă). Greutatea cercetării a

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

survenit nu numai din faptul că s-au investigat numeroase biblioteci şi arhive din ţară şi direct din străinătate (Viena, Salzburg, Graz, Innsbruk, Budapesta), ci şi din înregistrarea sui-generis a acestor publicaţii ca periodice, cărţi, cu foi de titlu lipsă, legate la un loc cu alte materiale etc., încît a cerut efort pentru identificare. O materie atît de bogată cerea de la bun început sistematizarea cea mai adecvată în prezentarea fiecărui calendar sau almanah pe categorii interne : proză (nu numai literară), poezie, arte plastice etc., indici finali (de nume de persoane, geografic, tematic şi cronologic.).

Fiind publicaţii cu caracter larg popular şi de instruire, din parcursul (bine organizat) al materiei se observă rolul important pe care l-a avut acest tip de publicaţii pentru cultivarea ideii unităţii naţionale, a limbii române, a obiceiurilor şi portului, pentru sfaturi practice, pentru difuzarea de literatură română şi străină de valoare, precum şi de artă plastică. Marile figuri istorice din trecut sînt mereu luate în consideraţie (Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Şerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu etc., etc.) : marile evenimente din istoria poporului român sînt, de asemenea, prezente (Răscoala, din 1784, Revoluţia lui Tudor Vladimirescu, Revoluţia din 1848, Unirea Principatelor, Războiul pentru independenţă, Răscoala ţărănească din 1907, Unirea din 1918 etc.). Ţinînd seamă şi de sfaturile pentru agricultură, pentru creşterea şi îngrijirea vitelor, altele de medicină umană şi veterinară, calendarele şi almanahurile erau deci o şcoală de educaţie, iar lucrarea prezentă arată pentru prima dată amploarea rolului pe care l-au avut timp de două secole şi jumătate asemenea publicaţii.

Literatura şi cultura română ocupă un spaţiu însemnat, de la cea veche (Gr. Ureche, Miron Costin, Dosoftei, Şerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu, Antim Ivireanul, D. Cantemir, Ion Neculce şi alţii) pînă la literatura modernă, foarte frecventă. Se observă un mare număr de creaţii culte sau variante folclorice (o valoroasă *Mioriţă*, de pildă), de care nu se ştia pînă acum. Apar multe ediţii princeps ori versiuni în limbi străine, necunoscute, ca, de exemplu, schiţa lui Ion Slavici, *Un democrat*, publicată postum (1928), dar apărută întîi în limba germană. *Ein Demokrat*, în *Jahrbuch des Deutschen Volksbindungsvereins in Rumänien. Haus-Kalender* (Bucureşti), pe 1913 (p. 604). Este cazul să spunem că autorii au cuprins în lucrarea lor şi calendarele publicate la noi în alte limbi (cu întreg conţinutul lor) : germană, maghiară, latină, franceză, bulgară, greacă, pînă la limbile armeană şi albaneză.

Foarte multe traduceri au apărut în aceste publicaţii (şi ele vor putea, desigur, servi lucrărilor pentru relaţiile cu literaturile străine) din : Shakespeare, Rousseau, Voltaire, Leopardi, Ibsen, Björnson, Puşkin, Tolstoi, Turgheniev, Gorki, Verlaine, Baudelaire etc. etc.

Iconografia calendarelor a fost o preocupare continuă, cu înscrierea unor opere de artă de : N. Grigorescu, I. Andreescu, N. Vermont, D. Paciurea, Fr. Şirato, Iser, Witold Rolla-Piekarski (de origine poloneză). Iconografia *Dicţionarului* este şi ea, la rîndul ei, splendidă (editura are meritul ei în execuţie), prin facsimilele şi ilustraţiile introduse, vezi, de pildă (p. 113), foaia de titlu simplă, dar elegantă a *Almanachului Societăţii academice social-literare „România jună"* (Viena), în al cărui prim volum din 1883 a apărut *Luceafărul* lui Eminescu.

Unele calendare au avut o funcţie şi o longevitate de-a dreptul uimitoare, precum *Calendariul* de la Sibiu, scos cu regularitate mai bine de un secol (1792—1911). Deosebit de important, prin materialele conţinute, este *Calendar pentru poporul românesc*, fundat de M. Kogălniceanu la Iaşi (1842—1846) şi continuat de Gh. Asachi (1847—1869) şi de fiul său Alexandru Asachi (1870—1876), ceea ce arată continuitate şi perseverenţă în a difuza cultura şi literatura română la scară naţională (p. 434 şi urm.). Cu ajutorul indicilor se pot găsi uşor date despre folclor, despre cărţi populare, despre diferite literaturi străine, lingvistică, latinitatea românilor etc. Cui i-ar fi trecut prin minte, de pildă, că în *Calendarul Minervei* (Bucureşti) pe 1901 s-a tradus dintr-un însemnat poet polon Kazimierz Tetmayer poezia *Judecata*, direct din poloneză, de către un R. Motancea-Bumbeşti, iar în Calendarul „*Unirii*" (Blaj) pe 1903, *Pe Olimp* de H. Sienkiewicz de către un A. (p. 368—576).

Văzînd vitalitatea calendarelor în cultura poporului, mi-am dat seama de-abia acum de ce un Ion Opriş Zugravul (1803—1856) a alcătuit singur, între 1831—1851, un foarte interesant *Almanah*, rămas în manuscris şi descoperit în satul natal al autorului, Romos din Hunedoara, de Ion Lăzărescu din Orăştioara de Sus, care, cu o pricepere şi stăruinţă de admirat, se munceşte să-l valorifice. Ar fi o mostră în plus de ce a însemnat viaţa calendarelor şi almanahurilor în cultura maselor.

În general, se poate spune că este o lucrare de sacrificiu, prin truda extraordinară şi prin faptul că lucrarea se foloseşte, chiar dacă nu se citează mai niciodată, după cum se întîmplă şi cu alte lucrări de acest fel. Rămîne însă autorilor satisfacţia că au dat o lucrare fundamentală, o icoană culturală bibliografică, ce va ajuta mult la corectarea datelor cunoscute.

I. C. Chiţimia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Circulaţia în Bulgaria a două cărţi slavo-române tipărite la Rîmnic

Am semnalat încă în 1972 [1] faptul că în Bulgaria s-au descoperit, în diferite localităţi, mai ales în ultimele decenii, exemplare ale unor tipărituri vechi româneşti şi slavo-române din sec. al XVI-lea care au fost folosite în bisericile bulgare de atunci. O altă asemenea depistare a urmelor cărţilor româneşti pe teritoriul ţării vecine este consemnată în localitatea Tîrgovişte, din nord-estul Bulgariei [2]. În 1979 a fost descoperit aici un exemplar al *Anthologhionului* tipărit la Rîmnic în 1705. Exemplarul este bine păstrat, este legat în scoarţe de scîndură învelite în piele, pe cea din faţă are imprimată o cruce într-un romb. Cartea a fost înregistrată în *Bibliografia românească veche* de I. Bianu şi N. Hodoş, vol. I, Bucureşti, 1903, sub nr. 147, p. 462, pe baza unei indicaţii din *Chrestomatia* lui M. Gaster, vol. I, p.357, carevăzuse un exemplar incomplet. Ulterior, Biblioteca Academiei a intrat în posesia unui exemplar complet al *Anthologhionului*, care are 406 foi numerotate, tiparul în negru şi roşu pe două coloane,textul indicaţiilor tipiconale, apostolului, al evangheliei şi al parimiilor fiind în limba română iar celelalte părţi în slavonă. Exemplarul de la Biblioteca Academiei R.S. România este considerat unicat. Volumul aflat acum în Bulgaria are numai 334 foi, lipsindu-i 72 de foi tipărite de la început, care au fost înlocuite cu tot atîtea foi albe pe care s-a scris textul, ceea ce indică că la data copierii mai exista un alt exemplar de pe care s-a făcut transcrierea. Autorul semnalării arată că există cîteva greşeli de tipar la numerotarea foilor, astfel după f. 107 urmînd foile 164, 165 şi 170, dar continuitatea textului este corectă.

În aceeaşi localitate din Bulgaria a fost descoperit şi exemplarul unui *Octoih*, tipărit la Rîmnic în 1706. Cercetînd *Bibliografia românească veche*, acelaşi volum, am constatat că exemplarul descris la p. 467—468 sub nr. 151 este incomplet. Ulterior, în 1910, Biblioteca Academiei a primit ca donaţie din partea parohiei din Sarkany un exemplar complet. Acesta are însemnarea: „Să ştie că acest sfînt Minei/este a bisericii a Aleuşului/şi este cumpărată din cutia bisericii/în Aleuş. 26 dechemv. 1786. Ioachim Pavlovici paroh Aleuş" [3].

Octoihul are 84 de foi, pe verso-ul foii de titlul este stema lui Constantin Brîncoveanu, pe altă foaie gravura Sf. Ioan Damaschin iar la f. 71v gravura Răstignirii care poartă şi numele gravorului, monahul Ioanichii, şi anul 1705. Sub gravura Răstignirii sînt tipărite 14 stihuri româneşte. Pe frontispiciu este gravura Deisis. Textul indicaţiilor tipiconale, a apostolului, evangheliei şi a paremiilor este în româneşte, iar restul textului în slavonă. Volumul de la Biblioteca Academiei este legat în carton. Exemplarul păstrat în Bulgaria este identic cu cel de la Biblioteca Academiei, este însă legat în scoarţe de scîndură învelite în piele.

Prezenţa în locaşuri de cult din Bulgaria a acestor tipărituri slavo-române de acum două secole şi jumătate este dovada legăturilor culturale dintre cele două popoare şi mărturiseşte faptul că bulgarii s-au folosit pentru cerinţele lor spirituale de tipăriturile din ţările române.

Paul Mihail

K. Kuev, *Sădbata na starobălgarskite răkopisi prez vekovete* (Destinul manuscriselor vechi bulgare de-a lungul secolelor), Sofia, Ed. Nauka i izkustvo, 1979, 224 p.

Cercetătorii culturii vechi din sud-estul Europei au căpătat o sursă nouă de informaţii inedite în parte prin lucrarea prof. K. Kuev. Ea umple un gol în literatura de specialitate şi, în acelaşi timp, este o sinteză a literaturii de specialitate referitoare la relaţiile culturale dintre popoarele bulgar, sîrb, rus, român, ceh şi polon. Reconstituirea circulaţiei cărţii din secolele trecute, una dintre preocupările medieviştilor de pretutindeni, îşi găseşte în lucrarea de faţă cadrul ideal istoriografic. Aceasta deoarece autorul a cercetat personal, începînd din 1961, depozitele marilor biblioteci din ţările amintite, a investigat întreaga bibliografie a problemei, începînd cu cataloagele renumite şi pînă la cele mai puţin cunoscute publicaţii, a reconstituit biografiile marilor colecţionari şi cercetători din secolele trecute, toate în scopul de a trasa istoria, cît mai exactă,

---

[1] Paul Mihail, *Circulaţia Octoihului slavon al lui Coresi în Bulgaria*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie «A. D. Xenopol»", Iaşi, IX, 1972 p. 591—592.

[2] „Ţărkoven Vestnik", nr. 9, 21 martie 1979, p. 6—7.

[3] Aleuş, jud. Sălaj.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

a scrierilor vechi bulgăreşti. Referindu-se la faptul că cele mai multe dintre manuscrise s-au pierdut, au fost distruse sau dezmembrate, autorul, paradoxal, relevă meritul călătorilor şi al colecţionarilor care au adunat şi au depus în depozite sigure aceste relicve, deoarece, „prin aceasta au putut scăpa ceva din cultura veche bulgară" şi, deci, cercetătorul de astăzi este în drept să le aducă mulţumiri (p. 9). Evident, soluţie extremă, ca prin înstrăinare să se păstreze imaginea unei culturi înfloritoare într-o anumită perioadă care datorită celor cinci sute de ani de stăpînire otomană nu s-a putut conserva decît în foarte mică măsură în Bulgaria.

Circulaţia manuscriselor bulgare vechi a început încă din sec. IX—X cînd, din centrele Preslav şi Ohrida, prin ucenicii lui Chiril şi Metodiu scrierile slave se răspîndesc în Rusia kievleană (autorul enumeră 21 de copii ruseşti după originalele vechi bulgare azi dispărute, singurele mărturii despre ele fiind aceste copii). O altă etapă o constituie circulaţia manuscriselor bulgare după căderea imperiului bulgar (1393), cînd emigraţia bulgară a dus cu sine manuscrise preţioase în locurile unde a primit ospitalitate, printre care şi în ţările române. Astfel sînt operele lui Climent al Ohridei, Ioan Exarhul, Constantin al Preslavului, cele ale călugărului Hrabr. În timp ce în Bulgaria nu se află nici măcar o copie a operelor lor, la ruşi şi la sîrbi scrierile au fost copiate de mai multe ori. Explicaţia constă în faptul că moştenirea cărturărească bulgară a fost supusă sistematic distrugerii.

Emigranţii au dus de la Tîrnovo şi în ţările române manuscrise ca Sbornicul de la Loveć (dinainte de 1333), Psaltirea lui Tomić, cu miniaturi (din 1360), Sbornicul lui Ioan Alexandru (1348), Evanghelia lui Ioan Alexandru de la Londra (1356) şi altele. Aceste manuscrise au fost înstrăinate apoi, şi din ţările române au fost duse de către închinători şi donatori la muntele Athos, de unde iarăşi unele au luat drumul depozitelor străine. Se cuvine însă relevat că pe baza şi a manuscriselor bulgare aduse în sec. XIV—XVI în ţările române s-a dezvoltat o cărturărie slavonă originală românească, care nu are corespondente cu cea bulgară. O altă parte dintre manuscrisele bulgare au fost duse de emigranţi în Rusia şi astfel influenţa sud-slavă s-a exercitat a doua oară în Rusia în sec. al XV-lea şi următoarele.

Prof. K. Kuev citează şi manuscrise lucrate în ţările române şi duse în Rusia. El are în vedere numai cîteva, cînd, de fapt, se pot adăuga alte zeci de manuscrise slavone româneşti care au avut această soartă. Astfel, putem cita Sbornicul din 1554 din Moldova a lui Grigorie, fostul Mitropolit al Sucevei, manuscris care încă la 1756 a fost citit de către Iosif monahul de la Sf. Sofia din Kiev [1].

În ceea ce priveşte manuscrisele duse din ţările române la Athos, se ştie că în secolele XV — XVII legăturile de binefacere ale românilor către Athos au fost nenumărate. Aşa după cum Zograful este deosebit de însemnat pentru bulgari, Hilandarul pentru sîrbi, Pantelimonul pentru ruşi, mănăstirea Sf. Pavel este însemnată pentru români, deoarece acolo s-au concentrat cele mai multe manuscrise slavone şi române. Mănăstirea Sf. Pavel a avut metocuri în Moldova şi în Ţara Românească. În această privinţă Profirij Uspenski enunţa încă la 1845 teza că: „nici un popor ortodox nu a făcut atît de mult bine Athosului, ca românii".

În lucrarea prof. K. Kuev însă, drumul manuscriselor slavone din ţările române către Athos este descris în treacăt: „fiind aduse de la Tîrnovo, multe scrieri vechi bulgăreşti au poposit în ţările române şi apoi au ajuns la Athos". Or, ca să dăm numai un exemplu, Psaltirea lui Tomić, scrisă la Tîrnovo la 1360, a fost prin ţările române unde a fost restaurată, aşa după cum atestă o însemnare, şi de aici a fost dusă la mănăstirea Sf. Pavel de la Athos.

O altă etapă a difuzării manuscriselor sud-slave a fost în legătură cu reforma cărţilor de cult din Rusia, de la jumătatea secolului al XVII-lea. Arsenij Suhanov, de exemplu, a adunat între 1654—1655 manuscrise greceşti şi slavone de la Athos (cca 500 de manuscrise), pe care le-a dus în Rusia pentru a constitui model pentru îndreptarea cărţilor.

Atunci cînd, la începutul sec. al XIX-lea, ca urmare a dezvoltării ştiinţelor istorice a luat fiinţă şi filologia slavă, tot Athosul cu bibliotecile sale bogate a fost locul de unde călătorii a cumpărat, au primit în dar sau pur şi simplu au luat manuscrise vechi. De exemplu, lordul Cuurzon a primit în dar de la mănăstirea Sf. Pavel Evanghelia lui Ioan Alexandru (1356), care astăzi se păstrează la Londra. Adăugăm că şi manuscrisul lui Gavril Uric de la mănăstirea Neamţ a fost luat tot de către lordul Curzon şi dus la Londra. Un alt călător, Pavel Iosif Šafarik, ceh, a adunat manuscrise de la mănăstirile din Fruška Gora, printre care şi manuscrisul numit „de la Dragomirna" din 1661 (p. 47), în 17 foi, pergament. Antun Mihanović, croat, a colecţionat manuscrise glagolitice, printre care şi Evanghelia de la Tîrnovo din 1273 (247 f.), pergament. Avram Norov, călător în Palestina, a adăugat manuscrise de la mănăstirea Sf. Sava din Ierusalim. Prof. Victor Grigorovici de la Cazan, care a călătorit în Turcia europeană, a adunat din toată zona balcanică

[1] D. Mioc, *Manuscrise slavo-române*, în „Studii şi materiale de istorie medie", VII, 1974, p. 277.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

(a descoperit foile glagolitice de la Rila din sec. al XI-lea . Apostolul de la Ohrida, Evanghelia de la Boian, toate glagolitice, alte 12 manuscrise din sec. XII—XV). Colecţia lui Porfirij Uspenski conţine cel mai vechi codice grecesc, „Sinaiticum", din sec. al IV-lea, iar dintre cele slave, două foi glagolitice din sec. XI. În general, colecţionarii au răscolit bibliotecile de peste tot şi au folosit pasiunea pentru scrierile vechi a păstrătorilor ocazionali, care au fost o sursă importantă pentru achiziţii. Ceea ce îi diferenţiază pe colecţionari este mai ales cantitatea de manuscrise, deoarece în genere, toate manuscrisele sînt valoroase. Astfel, Petr Sevastianov a „scos" de la Athos mai mult de cinci mii de manuscrise (p. 86), de asemenea au fost deosebit de bogate colecţiile lui A. F. Gilferding, S. I. Verković, Polihronij Sirku, I. A. Jacimirskij şi alţii. Se cuvine menţionat faptul că cei mai mulţi dintre colecţionarii citaţi, în special Sevastianov, Suhanov, Sirku, Jacimirskij, au adunat nu numai manuscrise slave vechi bulgare, ci şi redacţii slavo-române, ca şi manuscrise în limba română.

În partea a doua a lucrării prof. K. Kuev urmăreşte, pe baza unor dovezi sigure, condiţiile în care au fost distruse manuscrise slave. Astfel, autorul citează zece palimpsesturi din sec. IX-X în care scrierea glagolitică a fost înlocuită cu cea chirilică, de asemenea sînt citate cazuri în care pergamente scrise au fost folosite pentru legarea altor manuscrise. La mijlocul sec. al XVII-lea au fost arse în număr mare cărţile tiparului moscovit, apoi din ignoranţă, în timpul eteriei, a răscoalelor, a războaielor au dispărut numeroase manuscrise. În timpul stăpînirii otomane, numeroase scrieri au fost distruse de către autorităţile turceşti.

Soarta manuscriselor vechi din ţările române a fost la fel de tragică ca şi a celor studiate de K. Kuev. E destul să amintim că din Octoihul pe pergament scris de însuşi Efrem, episcopul Rădăuţiului la 1624 şi dăruit mănăstirii Moldoviţa, la 1878 a ajuns în posesia călătorului E. Barsov (1836—1917) numai o foaie, cu însemnarea autografă a autorului, pe care colecţionarul a dăruit-o Bibliotecii Academiei Române, dar manuscrisul în întregime este dispărut fără urmă[2].

Arderea cărţilor Patriarhului Nicon a avut loc la Athos la mijlocul sec. al XVII-lea, dar peste un secol călugării de la schitul românesc Poiana Voronei, datorită unei mişcări locale, distrug şi ei, aruncînd în apă saci întregi cu manuscrise originale deosebit de preţioase [3].

În partea a treia a cărţii se relatează, în scurte micromonografii, destinul a 25 dintre cele mai preţioase manuscrise vechi bulgare, începînd cu Codex Zographensis, glagolitic, de la sfîrşitul sec. al X-lea. În zilele noastre manuscrisele se păstrează în depozite din diferite oraşe din Europa : Codex Assemanianus, Glagolitica Clozianus, Psalterium Sinaiticum, Apostolul de la Šlepča, Evanghelia de la Boian, Psaltirea de la Bologna, Psaltirea lui Tomić, Tetraevanghelul de la Londra etc. Unele codice sînt împărţite în mai multe fragmente, care se află în ţări diferite, astfel părţi din Codex Suprasliensis se păstrează la Ljubljana, Leningrad şi Varşovia, părţi din Apostolul de la mănăstirea Šlepča (Macedonia) se află la Plovdiv, Kiev, Moscova şi Leningrad etc.

Studiul este ilustrat cu 25 de fotocopii de pe manuscrisele studiate, din care 6 fotocopii în culori, urmate de 7 portrete ale călătorilor colecţionari. Un rezumat în limba germană încheie cartea.

Prof. K. Kuev a înregistrat cu multă acribie bibliografia străină, dar a folosit puţin contribuţiile româneşti referitoare la manuscrisele slave aflate în România. Nu a fost înregistrat catalogul manuscriselor slave de la Biblioteca Academiei R. S. România al lui P.P. Panaitescu şi nici informaţii din cataloagele altor depozite, apărute în ultimele decenii. Analiza a 27 de manuscrise slave din sec. XII—XIV aflate în România şi considerate a fi majoritatea originale slavo-române de către Elena Linţa [4] ar fi putut fi folosită şi de K. Kuev. Observaţiile de mai sus nu scad însă valoarea cărţii.

Este de aşteptat şi de la specialiştii români investigarea şi reconstituirea destinului manuscriselor realizate de către români de-a lungul secolelor.

Paul Mihail

---

[2] P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. 1, Bucureşti, 1959, p. 63.

[3] Paul Mihail şi Zamfira Mihail, *Manuscrise slave în colecţii din Moldova* (1) în „Romanoslovica", XVIII, 1972, p. 265

[4] Elena Linţa, *Cele mai vechi manuscrise slave din ţara noastră* în „Romanoslovica", XVIII, 1972, p. 245 — 264.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

PAMJATNIKI LITERATURY DREVNEJ RUSI (Načalo russkoj literatury, XI—načalo XII veka, Moskva, 1978, 413 p.; Pamjatniki literatury drevnej Rusi, XII vek, Moskva, 1980, 704 p.).

În ultimele două decenii se manifestă un interes crescînd pentru literatura rusă veche, ca bucurîndu-se de o atenţie incomparabil mai mare din partea cercurilor de specialitate, a instituţiilor de cultură şi a opiniei publice decît în perioada precedentă. De curînd, de pildă, în paginile revistei „Literaturnaia gazeta" (din 21 octombrie 1981 şi din 13 ianuarie 1982) a început dezbaterea privind destinul monumentelor culturii ruse aflate în străinătate, în vechile centre cultural-religioase de pe teritoriul unor ţări din Orientul Apropiat şi din Balcani cu care, din cele mai vechi timpuri, Rusia a întreţinut strînse legături culturale. N-au fost încă cercetate manuscrisele slave aflate la mănăstirea Sf. Ecaterina din Sinai şi la mănăstirea ortodoxă rusă Sf. Pantelimon de pe muntele Athos din Peninsula Calcidică a Greciei. Cercetătorii sovietici consideră că aceste centre, încă neinvestigate, reprezintă „insule nedescoperite" ale unor nebănuite „comori" ale culturii ruse vechi, că orice manuscris rus vechi ascunde enigme ale trecutului, el poate conţine ceva de o extremă importanţă. „Literaturnaia gazeta" din 13 ianuarie 1982 comunică faptul că în *Apostol* din 1307—păstrat le secţia de manuscrise a Muzeului Istoric de Stat din Moscova — se află un amplu citat din *Cîntecul despre oastea lui Igor* (1186—1187), „amănunt" de o nepreţuită valoare istorico-literară.

Acest accentuat interes pentru faptele de cultură rusă din trecutul îndepărtat îşi află explicaţia în progresul general al ştiinţei literare în perioada din urmă şi, indiscutabil, în realizările remarcabile ale unor reputaţi cercetători ai epocii medievale ruse, mai cu seamă în lucrările de rezonanţă universală în ultimele decenii ale academicianului D.S. Lihaciov, cunoscut şi în ţara noastră nu numai de specialişti prin cartea *Prerenaşterea rusă. Cultura Rusiei în vremea lui Rubliov şi a lui Epifanie prealnţeleptul* (sfîrşitul sec. al XIV-lea — începutul sec. al XV-lea), apărută în mult apreciata colecţie „Biblioteca de artă" a Editurii Meridiane în 1975. Numeroasele cercetări în materie ale lui D. S. Lihaciov aduc o nouă viziune asupra sistemului specific al genurilor şi speciilor literare din perioada evului mediu rusesc, definind caracterul literaturii şi stilul scrierii din epoca veche prin implicaţii social-istorice, culturale, religioase, abordînd astfel într-un spirit modern obiectul investigaţiilor sale dintr-o pluralitate de unghiuri de vedere, integrîndu-l în unitatea indisolubilă a unei civilizaţii şi creînd, totodată, o deschidere spre înţelegerea lui creatoare din partea contemporaneităţii. La fel de importantă este relevarea renaşterii româneşti abia înfiripate, dar brutal întreruptă de năvălirea mongolilor. „Dezvoltarea culturii ruse din veacul al XI-lea şi pînă la începutul veacului al XIII-lea — scrie D. S. Lihaciov — reprezintă o ascensiune neîntreruptă, care şi-a atins momentul culminant în preziua invaziei tătaro-mongole : în pictură, cu frescele din Novgorod, în arhitectură, cu construcţiile din Vladimir-Suzdal, în literatură, cu letopiseţele şi *Cîntecul despre oastea lui Igor*. Invazia tătaro-mongolă a reprezentat o forţă care, intervenind din afară, a frînat în mod artificial intensa dezvoltare a culturii ruse vechi. Numai apăsarea extrem de grea a jugu ui tătaro-mongol poate să explice întîrzierea care se face simţită în dezvoltarea culturii româneşti în mijlocul secolului al XIII-lea, adică tocmai atunci cînd cultura Europei Occidentale se dezvoltă cu deosebită intensitate".

Se cuvine a fi amintită aici contribuţia lui V. V. Kuskov, profesor la Universitatea din Moscova, a cărui *Istorie a literaturii ruse vechi* a apărut din 1966 în cîteva ediţii, fiind tradusă şi în limba engleză. Printre alte completări, găsim în ultima ediţie (1977) a cărţii o destul de amănunţită analiză a *Povestei despre voievodul muntean Dracula* ce „ocupă un loc important în dezvoltarea genului povestirii istorico-legendare" în literatura rusă din perioada veche şi la baza căreia s-a aflat versiunea slavă a legendelor despre Vlad Ţepeş, versiune ce a circulat intens în Rusia medievală.

Printre cercetătorii ce s-au remarcat în domeniul studiului literaturii vechi rusii pot fi citaţi L. A. Dmitriev, A. S. Orlov, A. N. Robinson şi mulţi alţii.

Un act de cultură notabil în domeniul vieţii literare şi ştiinţifice din Uniunea Sovietică din ultimii ani îl constituie publicarea în Editura „Hudožestvennaja literatura" din Moscova a două volume impunătoare de *Monumente ale literaturii Rusiei vechi*, cuprinzînd scrierile epocii kievene. Această ediţie ştiinţifică — adresată atît specialiştilor cît şi unui public mai larg — este alcătuită şi redactată de L. A. Dimitriev şi D. S. Lihaciov, ilustrarea adecvată a coperţilor şi iconografia în culori, cu care se încheie ambele volume, fiind asigurată de V. Vaghin. Textele originale sînt însoţite paralel de traduceri în limba rusă contemporană şi de comentarii semnate de cercetători sovietici prestigioşi în materie de literatură rusă veche, printre care D. S. Lihaciov, L. A. Dmitriev, O. V. Tvorogov, I. P. Eriomin, G. M. Prohorov, V. V. Kolesov ş. a.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

I. În cuprinsul primului volum (sec. al XI-lea — începutul sec. al XII-lea), prefaţat de D. S Lihaciov cu studiul *Măreţia literaturii vechi*, sînt incluse :

— *Hronicul anilor din trecut (Povesti vremennîh let)*, atribuit, în prima redactare, lui Nestor, reprezintă cea de a treia etapă a cronografiei ruse, etapa ei culminantă, de sinteză, fiind o lucrare fundamentală pentru reconstituirea istoriei vechii Rusii. *Hronicul* lui Nestor a fost alcătuit în jurul anului 1113 pe baza letopiseţelor anterioare. Obiectivele letopiseţului sînt enunţate chiar în titlu : *Hronicul anilor din trecut cu întîmplările străvechi ce stau la temelia Ţării ruseşti, înfăţişînd cine anume a fost cel dintîi cîrmuitor la Kiev şi de unde îşi trage începuturile Pămîntul rusesc*. Letopiseţul nu este numai un document istoric (în care se vorbeşte şi de „volohi"), dar şi un remarcabil monument al literaturii ruse vechi, care constituie una din sursele genetice primordiale ale romanului rus de mai tîrziu — de la Puşkin la Lev Tolstoi şi M. Şolohov.

— *Legenda despre Boris şi Gleb (Skazanie o Borise i Glebe)*, de pe la mijlocul secolului al XI-lea, are la bază fapte istorice : Boris şi Gleb, fiii cneazului Vladimir, ucişi mişeleşte de către fraţele lor mai mare, Sviatopolk Okaiannii-Blestematul, şi canonizaţi de biserică. Este prima operă originală cu caracter hagiografic din literatura rusă veche.

— *Viaţa sfîntului Teodosie din Pecerska (Jitie Feodosia Pecerskogo)*, alcătuită de călugărul Nestor la sfîrşitul secolului al XI-lea. Este vorba de unul din ctitorii mănăstirii Kievo-Pecerska şi autor al cîtorva culegeri de *Povăţuiri*.

Învăţăturile lui Vladimir Monomah (Poucenja Vladimira Monomaha), mare cneaz al Kievului (1113—1125), autor al acestei scrieri de largă rezonanţă în vechea Rusie, aparţinînd genului didactico-instructiv. Această operă a lui Vladimir Monomah are multe puncte comune cu *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* (sec. XVI), scrise în aceeaşi manieră şi concepţie, caracteristică evului mediu.

II. Cel de-al doilea volum (secolul al XII-lea), cu prefaţa *Literatura epocii „Cîntecului despre oastea lui Igor"*, cuprinde scrierile :

— *Pelerinajul egumenului Daniil („Hoždenie" igumena Daniila)* este cea dintîi operă care deschide genul călătoriilor în literatura rusă. Egumen al unei mănăstiri din Cernigov, Daniil face între anii 1106—1108 o călătorie în Palestina şi rămîne 18 luni la Ierusalim, unde este primit de regele-cruciat Balduin de Flandra. Valoarea artistică, exactitatea informaţiilor, pe care le transmite autorul, au atras atenţia învăţaţilor străini asupra acestei opere, ceea ce a determinat traducerea ei în cîteva limbi vest-europene.

— *Din Patericul de la Sinai (Iz Sinajskogo Paterika)*, cuprinzînd povestiri din viaţa vechilor călugări trecuţi de biserică în rîndul sfinţilor.

— *Apocrifele (Apokrify)*, adică acea parte a legendelor creştine şi iudaice a cărei autenticitate nu era recunoscută de biserica oficială, ele fiind considerate „anticanonice" şi „mistificatoare". În carte sînt reproduse texte a patru legende cu acest caracter.

— *Din „Şestodnev" al lui Ioan exarhul Bulgariei* — ce conţine povestiri despre univers, natură, plante, animale şi despre om, povestire concepută ca un comentariu la legenda biblică despre facerea lumii în cele 6 zile.

— *Povestirea despre Varlaam şi Ioasaf*, fiind o prelucrare în spiritul idealurilor creştine a uneia dintre variantele bibliografiei lui Budha, larg răspîndită în literatura universală a evului mediu. În patrimoniul literaturii ruse vechi a intrat printr-o versiune bizantină (Recent, Dan-Horia Mazilu a publicat la Editura Minerva (1981) o admirabilă cercetare, de o profundă erudiţie, privind istoria cărţii despre viaţa lui Varlaam şi Ioasaf, în jurul căreia, la noi şi în alte părţi, s-a scris în decursul veacurilor o întreagă literatură).

— *Legenda despre Efstafie Plachida* — unul din cele mai răspîndite genuri de vieţi-martiraje, de provenienţă bizantină, în literatura rusă din acea vreme.

— *Povestea preanfeleptului Achir*, de inspiraţie asiro-babiloneană, avînd un caracter fantastic, de basm, şi cu conţinut de vădită tendinţă moralizatoare.

— *Epistola lui Kliment Smoleatici*, episcop al Smolenscului. Despre el se spune în letopiseţ că „era cărturar şi filozof, cum nu a mai fost altul în Ţara rusească". Din vasta corespondenţă polemică a lui Kliment Smoleaticl s-a păstrat doar *Epistola către Foma*.

— *Din „Parabolele" şi „Cuvîntările" lui Kiril din Turov* sînt reproduse *Parabola despre sufletul omenesc* şi *Cuvîntarea despre scoaterea trupului lui Hristos de pe cruce* ;

— *Povestirea despre uciderea lui Andrei Bogoliubschi ;*

— *Cuvîntul despre cneji (Slovo o cneziah)* ;

— *Povestirile despre expediţia cneazului Igor* din *Letopiseţul Ipatievski* şi *Letopiseţul Lui Lavrenti* :

— *Cîntecul despre oastea lui Igor (Slovo o polku Igoreve)* — creaţie de vîrf pentru întreaga perioadă a literaturii ruse vechi (XI—XVII) ;

— *Ruga lui Daniil Urgisitul (Molenie Daniila Zatocinika)*;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

— *Învăţăturile către oamenii simpli (Poucenia k prostoj ţadi)* — reprezintă scurte „cuvinte" povăţuitoare îndreptate împotriva viciilor păgîne în rîndul oamenilor simplii;

— *„Cuvîntul" lui Moisei Vladimirski* — cuvîntare solemnă la inaugurarea catedralei Mihailovski;

— *Patericul mănăstirii Kievo-Pecerska.*

Publicarea într-un tiraj de 50 000 de exemplare a celor două tomuri de *Monumente ale literaturii Rusiei vechi* (1978, 1980) — care în cuprinsul a circa 1180 de pagini includ 26 din cele mai semnificative texte ale scrierilor din epoca Kieveană (sec. XI şi XII), cunoscute pînă în prezent şi oferite cititorului de astăzi în limba rusă veche şi în varianta ei contemporană, însoţite de un solid aparat ştiinţific, cu minuţioase comentarii şi note explicative, cu două magistrale studii introductive şi 60 de excelente ilustraţii iconografice — pune la îndemîna specialiştilor un nepreţuit şi indispensabil instrument de lucru, iar iubitorilor de cultură o adevărată enciclopedie a scrierii ce a stat la izvoarele unei mari literaturi a lumii. Este, totodată, şi un impuls încurajator pentru noi investigaţii în domeniul respectiv. La începutul acestui an, academicianul D. S. Lihaciov se pronunţă cu pasiune pentru trimiterea urgentă în Athos şi Sinai a celor mai buni cercetători de manuscrise care să studieze aprofundat aceste fonduri „Şi cine ştie, scria savantul rus, ei poate ne vor aduce şi *Cîntecul despre oastea lui Igor*, chiar fragmentar să fie, şi *Zadonscina*, sau pur şi simplu pagini cu noi texte ale *Fiziologului*, *Albinei*, *Alexandriei* ş.a.m.d.".

Gheorghe Barbă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

„Comparative Literature", Summer 1981, volume 33, number 3

Aflat în al patrulea deceniu de existență, trimestrialul „*Comparative Literature*" (editor: Thomas R. Hart), apărut la Universitatea din Oregon, Eugene, își confirmă cu fiecare număr profilul de erudită sobrietate. Cele aproape o sută de pagini ale unui număr sînt repartizate într-o proporție de aproximativ 1 : 3 studiilor și recenziilor..

Patru studii de analiză structurală, de analiză stilistică, de istorie literară și de naratologie, semnate de Lawrence Rothfield (Columbia University), C. A. Martindale (University of Sussex), Carol Freed Levine (Evanston, Illinois), John Frow (Murdoch University, Western Australia) conturează un domeniu a cărui unitate o dă nu atît ilustrația din și aplicarea la mai multe literaturi, cît punctul de vedere asociativ și discriminator în același timp, anume unghiul comparatist asupra culturii.

Articolele din acest număr au ca obiect de cercetare literatura medievală (*Autobiography and Perspective in the „Confessions" of St. Augustine*), literatura secolului al XVII-lea (*Milton and the Homeric Simile; „All for Love" and Book IV of the „Aeneid": The Moral Predicament*) și al XIX-lea (*Voice and Register in „Little Dorrit"*); ele sînt actuale prin metodă și perspectivă. *Confesiunile* sfîntului Augustin sînt analizate din punctul de vedere formal, pur structural al narațiunii autobiografice în relație cu valoarea ontologică și teologică a lucrării. Comparația intrinsecă între soluția literară și problema epistemologică, la fel ca și cadrul referențial amplu al studiului, îi conferă perspectiva unui savant comparatism. Iar romanului lui Dickens, *Little Dorrit*, i se propune o lectură semantică ca exemplu paradigmatic pentru o analiză a discursului narativ. Studiul aparține comparatismului interdisciplinar ca aplicație a teoriei lingvistice la textul literar. Pe linia unui comparatism tradițional, a studiului tematic și prozodic comparat, se înscriu cercetarea despre Dryden, Shakespeare și Vergiliu, pe de o parte, și despre comparația homerică la Milton, pe de altă parte.

Adresîndu-se în special comparatiștilor și universaliștilor, dar și studenților interesați de aprofundarea studiilor de la seminar și cursuri, revista contribuie și prin recenzille bogate ca număr și substanță la progresul științei comparate a literaturii, demonstrînd cu fiecare apariție și alături de celelalte publicații de profil că literatura comparată nu este o sumă de literaturi naționale, ci o disciplină modernă a fenomenului cultural în conexiunile sale multiple.

Ileana Verzea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

APELUL POPORULUI ROMÂN
adresat Sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite consacrate dezarmării
Pentru dezarmare, pentru o Europă fără arme nucleare, pentru o lume a păcii!

Îngrijorați de intensificarea cursei înarmărilor, care creează o mare primejdie pentru pacea și însăși existența popoarelor, în fața pericolului crescînd la adresa păcii și securității, noi, cetățenii Republicii Socialiste România, întreaga noastră națiune adresează — în aceste împrejurări internaționale deosebit de grave — Apelul lor solemn către Sesiunea specială a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării de a adopta măsuri concrete care să determine trecerea la dezarmare, în primul rînd la dezarmare nucleară, la reducerea cheltuielilor militare, pentru ca uriașele resurse materiale și umane, eliberate prin oprirea și diminuarea cursei înarmărilor, să fie în slujba progresului și bunăstării, lichidării subdezvoltării economice.

Ca și celelalte popoare europene, poporul român cere în mod ferm oprirea amplasării și dezvoltării de noi rachete nucleare cu rază medie, retragerea și distrugerea rachetelor existente, eliminarea totală a armamentului nuclear de pe continent.

Astăzi în fața întregii omeniri se pune problema de a alege între calea războiului sau cea a păcii. Nimic nu poate justifica politica de înarmare și de război.

Organizația Națiunilor Unite, conducătorii tuturor statelor și guvernelor — ai căror reprezentanți sînt reuniți în cadrul acestei sesiuni speciale — poartă o înaltă răspundere în fața popoarelor, a viitorului civilizației umane, pentru eliberarea lumii de povara înarmărilor, de spectrul înspăimîntător al unui război nuclear, pentru a opri cursa spre dezarmare, pentru salvgardarea și consolidarea păcii.

În numele existenței oamenilor, al viitorului umanității, ne adresăm Organizației Națiunilor Unite, tuturor statelor și popoarelor cu chemarea de a trece peste considerente și obstacole și de a hotărî oprirea cursei înarmărilor, trecerea la înfăptuirea dezarmării, și în primul rînd a dezarmării nucleare!

Pînă nu au căzut primele bombe nucleare, să trecem la dezarmare! Cînd vor începe să cadă bombe, va fi prea tîrziu!

Poporul român, alături de toate popoarele cere să se acționeze cît mai grabnic acum, pînă cînd nu este prea tîrziu, pentru a se asigura dreptul fundamental al oamenilor — dreptul la pace, la viață, la libertate!

Cerem cu toată hotărîrea ca glasul popoarelor să fie auzit, ca voința lor de a trăi în pace să fie respectată!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL „OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA"

În zile de 4—5 septembrie 1981 s-au desfășurat la București, sub înaltul patronaj al președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, lucrările Simpozionului internațional „Oamenii de știință și pacea".

La simpozion au participat 68 de oameni de știință din 32 de țări, laureați ai Premiului Nobel, președinți ai unor academii de științe, alte personalități științifice de prestigiu din lumea contemporană. Au luat parte de asemenea directori generali ai unor organizații internaționale.

La deschiderea simpozionului a fost prezentat Mesajul președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, adresat participanților.

Exprimînd înalta concepție a secretarului general al Partidului Comunist Român, președintele R. S. România, asupra problemelor păcii și securității internaționale, destinderii și dezarmării, cooperării și înțelegerii între popoare în cadrul eforturilor pentru făurirea unei noi ordini economice internaționale, a răspunderii oamenilor de știință față de soluționarea sarcinilor naționale și globale prin punerea celor mai avansate cuceriri ale revoluției tehnico-științifice contemporane exclusiv în serviciul dezvoltării pașnice a popoarelor, adresînd savanților din întreaga lume chemarea de a-și uni rîndurile în lupta împotriva pericolului pe care îl prezintă crizele, confruntările și războiul pentru soarta omenirii, Mesajul președintelui Nicolae Ceaușescu a orientat întregul curs al simpozionului.

În cuvîntul participanților au fost susținute ideile directoare ale Mesajului președintelui României.

În încheierea lucrărilor, participanții au adoptat un apel către oamenii de știință din întreaga lume, care, reflectînd ideile fundamentale ale Mesajului tovarășului Nicolae Ceaușescu, a propus constituirea unui Comitet de inițiativă pentru organizarea Congresului mondial „Oamenii de știință și pacea".

Ca o continuare firească a acestei prestigioase reuniuni internaționale, a fost constituit Comitetul Național Român „Oamenii de știință și pacea", care a ales, în unanimitate, în calitatea de președinte al Comitetului și președinte al Biroului Executiv al Comitetului pe tovarășa academician doctor inginer Elena Ceaușescu, prim-vice-prim-ministru al guvernului R. S. România, președintele Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie, ilustru om politic și savant de renume internațional.

Comitetul Național Român „Oamenii de știință și pacea" a adoptat un bogat plan de manifestări științifice menit să ilustreze contribuția oamenilor de știință din țara noastră la eforturile poporului român, alături de toate popoarele lumii, pentru salvgardarea păcii.

Comitetul Național Român „Oamenii de știință și pacea" desfășoară acțiuni pe plan internațional, în vederea pregătirii Congresului

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mondial „Oamenii de știință și pacea". Comitetul a fost reprezentat de asemenea la Sesiunea specială a Adunării generale a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării.

Sub egida Comitetului Național Român „Oamenii de știință și pacea", la București a avut loc în ziua de 29 iunie 1982 simpozionul cu tema „Civilizație, umanism, pace, dezarmare, securitate internațională" organizat de Academia Republicii Socialiste România, Academia de Științe Sociale și Politice, Academia de Științe Medicale și institute centrale.

Academicieni, conducători de institute de cercetare, cadre didactice, alți oameni de știință au relevat răspunderea deosebită ce revine astăzi oamenilor de știință români și din toate țările, în fața popoarelor, a viitorului civilizației umane, pentru eliberarea lumii de povara înarmărilor, de spectrul înspăimântător al unui război nuclear, pentru a opri cursa spre dezastru, pentru salvgardarea și consolidarea păcii.

Vorbitorii au subliniat caracterul activ, umanist al politicii externe a României, prestigiul internațional al promotorului ei, președintele Nicolae Ceaușescu, în concepția căruia dreptul suprem al tuturor oamenilor este acela la o viață pașnică, creatoare, de prietenie și colaborare între popoare. A fost evidențiată activitatea Comitetului Național Român „Oamenii de știință și pacea", prezidat de academician doctor inginer Elena Ceaușescu, exprimându-se adeziunea deplină la documentul transmis de delegația noastră forului internațional de la New York. Ei și-au declarat ferma convingere că opinia publică, glasul popoarelor lumii, ce se face auzit acum pretutindeni, va fi ascultat și urmat de conducătorii tuturor statelor și guvernelor, ca voința lor de a trăi în pace să fie respectată, ca războiul — acest tragic anacronism în civilizația contemporană — să fie eliminat odată pentru totdeauna din istoria omenirii pentru ca puterea creatoare a științei să servească progresului, prosperității și cooperării între națiuni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

THE REVIEW OF LITERARY HISTORY AND THEORY contributes to the scientific appreciation of the national literary patrimony, to the development of studies and researches in history and theory of literature, aesthetics and folklore. The review publishis studies, articles, debates, commentaries and documents, reviews of books and periodicals on different subjects, bibliographical notes and commentaries on scientific life aiming at giving information about the results attained in these domains in our country and abroad, at encouraging the exchanges of ideas, hypotheses, points of view and new methods of exploration and interpretation of the literary phenomenon.

★

The Review is addressed to literary theoreticians and historians, comparatists, aestheticians and folklorists, critics and writers, research-workers and publicists, professors and students.

★

Signed by well-known specialists, by members of the professorial staff, by Romanian and foreign research-workers, the published papers attempt to open up new perspectives concerning the investigation and the complex understanding on the tackled domains, to promote the Romanian point of view in contemporary literary research work.

★

Collaborators are requested to send their texts typewriten in conformity with current usages, the responsibility for their contents being considered theirs. Unpublished manuscripts are not returned. The mail, the books and periodicals for review and exchange will be sent to the adresse of the Review.

★

The Review effectuates exchange of similar publications with publishing houses, bulletins from different universities, departaments and seminars, societies, libraries, associations and scientific institutions from all over the world with other printed matter of a similar type.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dintre lucrările editate de Editura Academiei R. S. România mai găsiți în librării *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, elaborat de Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor al Universității „Al. I. Cuza" Iași.

Lucrare de mari proporții (cca 1 000 p.), unică în literatura română, Dicționarul realizează o sinteză asupra literaturii, esteticii, criticii și istoriei literare românești de pînă la 1900, fiind de o reală și incontestabilă utilitate tuturor cercetătorilor, istoricilor și criticilor literari, profesorilor, studenților filologi, elevilor și tuturor celor interesați să cunoască cît mai amănunțit literatura patriei noastre. Încă de la apariția sa din anul 1979, Dicționarul s-a bucurat de aprecierea unanimă a specialiștilor din țară și din străinătate. Cartea a fost distinsă cu premiul „Timotei Cipariu" pe anul 1979 a Academiei R. S. România.

De curînd a apărut în librării *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1859—1918), vol. II — literaturile romanice*, realizată de Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu" al Universității din București. Continuare a vol. I, consacrat raporturilor cu literaturile germanice, noul volum consemnează numeroasele contacte pe care oamenii de litere români le-au avut în a doua jumătate a sec. XIX și în perioada antebelică cu literaturile din spațiul romanic. Lucrarea se adresează unui cerc larg de specialiști (comparatiști, istorici și critici literari, bibliologi, profesori și studenți filologi).

I.P. Informația c. 2365

Lei 30

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro